

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах
рукопису

СВІРЕЦЬ В'ЯЧЕСЛАВ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 343.81

ДИСЕРТАЦІЯ
**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕФОРМУВАННЯ
ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
(доктора філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело _____ В.В. Свірець

Науковий керівник: **Мінченко Сергій Іванович**, доктор юридичних наук,
професор

Дніпро – 2021

АНОТАЦІЯ

Свірець В.В. Організаційно-правове забезпечення реформування пенітенціарної системи України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Дніпропетровський університет внутрішніх справ, Дніпро, Україна, 2021.

У дисертації подано розв'язання важливої науково-прикладної проблеми функціонування кримінально-виконавчої системи України в сучасних умовах її реформування та трансформації в пенітенціарну. Здійснено науково-теоретичний, історичний, методологічний аналіз функціонування пенітенціарної системи України, визначено її сучасний стан, проблеми та шляхи розвитку. Запропоновано авторське визначення пенітенціарної системи.

З'ясовано специфіку організаційно-правових засад реформування пенітенціарної системи в Україні та розроблено науково обґрунтовані пропозиції і рекомендації з удосконалення законодавства у цій сфері та практики його застосування, зокрема:

Визначено, що концептуальними напрямками пенітенціарної реформи в Україні є:

- удосконалення законодавства, що регламентує діяльність пенітенціарної системи;
- оптимізація мережі установ виконання покарань та їх підприємств, забезпечення їх ефективного функціонування та прибутковості (рентабельності) виробничої діяльності;
- підвищення ефективності протидії злочинності та забезпечення правопорядку в пенітенціарній системі;

– забезпечення приведення умов тримання осіб, узятих під варту, та засуджених у відповідність з міжнародними стандартами, створення умов тримання, які не порушують гідність людини, а також недопущення порушень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Запропоновано розробку і затвердження на рівні Кабінету Міністрів України конкретних якісних та кількісних критеріїв, за якими прийматиметься рішення про ліквідацію/функціонування установи, проведення розрахунку фінансового ефекту від таких управлінських рішень та оцінки ризиків їх прийняття.

Розкрито першочергові заходи щодо вдосконалення кадрового забезпечення органів та установ виконання покарань:

– оптимізацію кількості кадрів органів та установ виконання покарань, прийняття програмного нормативного документа щодо кадрового забезпечення пенітенціарної системи;

– розвиток системи кадрового забезпечення служби пробації та системи підготовки волонтерів пробації;

– належний моніторинг якості надання освітніх послуг спеціалізованими навчальними закладами, що здійснюють підготовку кадрів для органів та установ виконання покарань;

– проведення реальної демілітаризації та перегляд системи атестації персоналу органів та установ виконання покарань;

– реалізація політики залучення волонтерів та нових кадрів для органів та установ виконання покарань.

Сформовано визначення поняття «політика у сфері виконання покарань і пробації» – це ті принципи і цілі, які держава запроваджує в життя при створенні і застосуванні норм кримінально-виконавчого права, визначенні цілей, принципів, стратегії, напрямів діяльності органів та установ виконання покарань, органів пробації, їх форм і методів.

Обґрунтовано доповнення класифікації суб'єктів формування і реалізації державної політики у сфері виконання покарань і пробації. До суб'єктів

формування вказаної політики запропоновано віднести громадські інституції та науковців. Зазначені суб'єкти можуть здійснювати моніторинг стану реалізації політики у сфері виконання покарань, оцінювати ступінь її ефективності та звертатись до органів державної влади України з пропозиціями щодо реформування кримінально-виконавчої сфери. Фундаментальні і прикладні наукові дослідження можуть стати джерелом доктринального тлумачення та розв'язання окремих проблем у кримінально-виконавчих відносинах.

Визначено, що окремою категорією має бути виділено суб'єктів, які сприяють реалізації політики у сфері виконання покарань і пробації. До них пропонується віднести підрозділи Національної поліції України, які здійснюють реагування стосовно засуджених та інших осіб, які не виконують судові рішення в частині відбування призначеного покарання й органи місцевого самоврядування, які серед іншого сприяють виконанню покарань у виді громадських робіт та обмеження волі.

Визначено, що роль і місце прокуратури у системі суб'єктів реалізації політики у сфері виконання покарань і пробації має бути підсилена, у тому числі з урахуванням її функцій і повноважень, що можуть бути використані для захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави.

Запропоновано Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК) віднести до суб'єктів зовнішньої оцінки політики у сфері виконання покарань і пробації. КЗК За результатами вивчення змісту звітів та доповідей КЗК встановлено, що його висновки та положення значною мірою вплинули на сучасну політику України у сфері виконання покарань, з огляду на мету інспекцій та характер взаємодії з державами при їх здійсненні.

За результатами аналізу програмних документів у сфері реформування пенітенціарної системи, ухвалених за часи незалежної України, визначено, що відсутність відповідних державних цільових програм є суттєвим недоліком

сучасного етапу реформування, що не може бути виправлено наявністю логічної моделі (паспорту) реформи.

З урахуванням сучасного стану реформування пенітенціарної системи України запропоновано виділити наступні спеціальні міжнародні стандарти:

- стандарти організації режиму відбування покарання в місцях несвободи;
- стандарти організації мікросоціальних умов відбування покарання у виді позбавлення, обмеження волі та арешту;
- стандарти організації виховної роботи із засудженими;
- стандарти організації праці та професійної підготовки засуджених до звільнення з місць несвободи;
- стандарти пробації.

При реалізації цілей реформування пенітенціарної системи за допомогою міжнародних донорів мають висуватись наступні вимоги:

- провести роботу щодо забезпечення подання до Мінекономрозвитку для державної реєстрації всіх діючих проектів в Україні, у тому числі за участі громадських організацій;
- прописувати в умовах проведення конкурсів в рамках проектів МТД вимоги до аплікантів забезпечити подання документів для державної реєстрації проектів, які будуть затверджені до фінансування за результатами конкурсів;
- визначати в грантових контрактах з переможцями конкурсів положення про зобов'язання грантоотримувачів щодо обов'язкової реєстрації проектів та надання звітності про результати їх реалізації;
- включати до листа-клопотання донора про державну перереєстрацію проекту інформації щодо використаної суми коштів в рамках проекту МТД;
- надавати виконавцями проектів щорічного звіту про стан реалізації проектів, який розміщувати в публічному доступі.

Реорганізації або передача пенітенціарної системи до того чи іншого центрального органу виконавчої влади мають супроводжуватися такими діями, як:

- попередній моніторинг спроможності відповідного центрального органу виконавчої влади виконувати нові функції, наявність для цього матеріальних, фінансових, кадрових та інших ресурсів;

- проведення комплексної міжгалузевої антикорупційної експертизи на предмет відстеження можливих корупційних схем перерозподілу бюджетних коштів у результаті передачі системи органів і установ виконання покарань від одного центрального органу виконавчої влади до іншого;

- проведення моніторингу на предмет забезпечення правового та соціального захисту персоналу органів і установ виконання покарань на випадок зміни відомчого підпорядкування.

Сформульовано авторське визначення державної політики у сфері виконання покарань і пробації та запропоновано системоутворюючі ознаки, що становлять зміст поняття «державна політика у сфері виконання покарань і пробації». Завдяки теоретичним напрацюванням та отриманим науково обґрунтованим результатам виокремлено сутнісно нові принципи державної політики у сфері виконання покарань і пробації, розкрито особливості суб'єктів її формування й реалізації.

Доведено, що пенітенціарна система України сьогодні перебуває на черговому етапі свого реформування й становить комплекс державно-правових, соціально-економічних та психолого-педагогічних інститутів, які в сукупності забезпечують діяльність органів і установ Міністерства юстиції України у сфері виконання покарань та пробації відповідно до євроінтеграційного вектора розвитку нашої держави.

Ключові слова: пенітенціарна система, політика у сфері виконання покарань і пробації, реформування, європейські стандарти діяльності.

SUMMARY

Svirets V.V. Organizational and legal support of reforming the penitentiary system in Ukraine. - Qualified scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the Degree of Candidate of Law 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; penal law. - Dnepropetrovsk University of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine, 2021.

The dissertation presents the solution of the important scientifically applied problem of functioning of the penal system of Ukraine in the current conditions of its reformation and transformation into a penitentiary. The scientific-theoretical, historical, methodological analysis of functioning of the penitentiary system of Ukraine is carried out, its current state, problems and ways of development are determined. The author's definition of the penitentiary system is proposed.

The specifics of organizational and legal bases of reforming the penitentiary system in Ukraine are clarified and scientifically substantiated proposals and recommendations for improving the legislation in this area and the practice of its application are developed, in particular:

It is determined that the conceptual directions of penitentiary reform in Ukraine are:

- improvement of the legislation regulating the activity of the penitentiary system;
- optimization of the network of penitentiary institutions and their enterprises, ensuring their effective functioning and profitability (profitability) of production activities;
- increasing the effectiveness of combating crime and maintaining law and order in the penitentiary system;
- ensuring that the conditions of detention of detainees and convicts are brought into line with international standards, creating conditions of detention that do not violate human dignity, and preventing violations of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

It is proposed to develop and approve at the level of the Cabinet of Ministers of Ukraine specific qualitative and quantitative criteria for deciding on the liquidation / operation of the institution, calculating the financial effect of such management decisions and assessing the risks of their adoption.

The priority measures to improve the staffing of penitentiary bodies and institutions are revealed:

- optimization of the number of staff of penitentiary bodies and institutions, adoption of the program normative document on staffing of the penitentiary system;
- development of the system of staffing the probation service and the system of training probation volunteers;
- proper monitoring of the quality of educational services provided by specialized educational institutions that provide training for penitentiary bodies and institutions;
- real demilitarization and revision of the system of attestation of personnel of penitentiary bodies and institutions;
- implementation of the policy of attracting volunteers and new staff for penitentiary bodies and institutions.

The definition of the concept of "policy in the field of execution of punishment and probation" is formed - these are the principles and goals that the state implements in the creation and application of criminal executive law, defining goals, principles, strategies, activities of penitentiary bodies and institutions. probation, their forms and methods.

The addition of the classification of subjects of formation and implementation of state policy in the field of execution of punishments and probation is substantiated. It is proposed to include public institutions and scientists among the subjects of formation of this policy. These entities can monitor the state of implementation of the policy in the field of execution of punishments, assess the degree of its effectiveness and apply to the state authorities of Ukraine with proposals for reforming the penitentiary sector. Basic and applied research can be a

source of doctrinal interpretation and solution of certain problems in criminal-executive relations.

It is determined that a separate category should be allocated to entities that contribute to the implementation of policies in the field of execution of punishment and probation. It is proposed to include units of the National Police of Ukraine that respond to convicts and other persons who do not comply with the court decision in terms of serving the sentence and local governments, which, among other things, contribute to the execution of community service and restraint of liberty.

It is determined that the role and place of the prosecutor's office in the system of subjects of implementation of policy in the field of execution of punishment and probation should be strengthened, including taking into account its functions and powers that can be used to protect human rights and freedoms, .

It is proposed that the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) be referred to the subjects of external evaluation of sentencing and probation policies. . CPT Based on the results of the CPC reports and reports, its findings and provisions have significantly influenced Ukraine's current sentencing policy, given the purpose of inspections and the nature of cooperation with States in their implementation.

According to the results of the analysis of program documents in the field of penitentiary system reform adopted during the time of independent Ukraine, it is determined that the lack of relevant state target programs is a significant shortcoming of the current stage of reform, which cannot be corrected by a logical model (passport) of reform.

Taking into account the current state of reform of the penitentiary system of Ukraine, it is proposed to allocate the following special international standards:

- standards of organization of the regime of serving a sentence in places of detention;
- standards of labor organization and professional training of convicts for release from prisons;
- probation standards.

In pursuing the goals of reforming the penitentiary system with the help of international donors, the following requirements should be made:

- to work on ensuring the submission to the Ministry of Economic Development for state registration of all existing projects in Ukraine, including with the participation of public organizations;

- prescribe in the conditions of competitions within the framework of ITD projects requirements to applicants to ensure the submission of documents for state registration of projects, which will be approved for funding based on the results of competitions;

- to determine in grant contracts with the winners of competitions the provisions on the obligations of grantees regarding the mandatory registration of projects and reporting on the results of their implementation;

- include in the donor's letter of request for state re-registration of the project information on the amount of funds used under the MTD project;

- provide project executors with an annual report on the status of project implementation, which should be made publicly available.

Reorganizations or transfers of the penitentiary system to one or another central executive body must be accompanied by such actions as:

- preliminary monitoring of the ability of the relevant central executive body to perform new functions, the availability of material, financial, human and other resources;

- conducting a comprehensive intersectoral anti-corruption examination to track possible corruption schemes of redistribution of budget funds as a result of the transfer of the system of bodies and institutions of execution of punishments from one central executive body to another;

- monitoring to ensure legal and social protection of personnel of bodies and institutions of execution of punishments in case of change of departmental subordination.

The author's definition of the state policy in the sphere of punishment and probation is formulated and the system-forming features that make up the concept of

«state policy in the sphere of punishment and probation» are proposed. Thanks to theoretical experience and scientifically substantiated results, substantially new principles of state policy in the sphere of punishment and probation have been highlighted, and peculiarities of subjects of its formation and implementation have been revealed. It is proved that the penitentiary system of Ukraine today is at the next stage of its reformation and is a complex of state-legal, socio-economic and psychological-pedagogical institutions, which together provide the activity of bodies and institutions of the Ministry of Justice of Ukraine in the sphere of punishment and probation in accordance with the European integration vector development of our state.

Key words: penitentiary system, punishment and probation policy, reform, European standards.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Свірець В.В. До питання про інституціональне реформування пенітенціарної системи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Випуск 1. Том 5. С. 167–174.
2. Свірець В.В. Кадрове забезпечення реформування пенітенціарної системи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 2. Том 4. С. 150–159.
3. Svirets V. Conceptual Directions of Penitentiary System Reforming: Ukrainian Experience. *European science. Scientific journal*. 2018. №6. P. 145–152.
4. Свірець В.В. Особливості матеріально-технічного забезпечення реформування пенітенціарної системи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Випуск 1. Том 2. С. 137–144.
5. Свірець В.В. Окремі питання державної політики у сфері виконання покарань і пробації. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №12. С. 123–129.
6. Свірець В.В. Реформування пенітенціарної системи України у контексті виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. *Актуальні проблеми кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (25 травня 2018 р., м. Дніпро). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 141–143.
7. Свірець В.В. До питання про реформування пенітенціарної системи. *Актуальні проблеми реформування системи законодавства України*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 25-26 січня 2019 року. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С. 91–94.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	13
ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ	21
1.1. Інституціональне реформування пенітенціарної системи	21
1.2. Кадрове забезпечення реформування пенітенціарної системи	46
1.3. Особливості матеріально-технічного та фінансового забезпечення реформування пенітенціарної системи	66
Висновки до першого розділу	76
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ	78
2.1 Державна політика у сфері виконання покарань і пробації.....	78
2.2 Правове регулювання реформування пенітенціарної систем.....	102
Висновки до другого розділу	117
РОЗДІЛ 3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ РЕФОРМУВАННІ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ	119
3.1 Міжнародні стандарти у сфері виконання покарань, поведження із засудженими та пробації	119
3.2 Реалізація зарубіжного досвіду та міжнародних стандартів при реформуванні пенітенціарної системи України.....	140
Висновки до третього розділу	168
ВИСНОВКИ	170
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	175
ДОДАТКИ	209

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДПтСУ	Державна пенітенціарна служба України
ДКВС	Державна кримінально-виконавча служба
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
КВК	Кримінально-виконавчий кодекс
КЗК	Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
ООН	Організація Об'єднаних Націй
МТД	Міжнародна технічна допомога
ПАРЄ	Парламентська Асамблея Ради Європи

ВСТУП

Актуальність теми. Розбудова демократичної, соціальної, правової держави є важливим завданням сучасного українського суспільства. Гуманізм як один з основних принципів кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань та реформування кримінально-виконавчої системи стає важливою складовою демократичних змін у суспільстві, що орієнтується на цивілізовані міжнародні стандарти. Проблема інституційного реформування системи виконання та відбування покарання та його організаційно-правового забезпечення в сучасній науці кримінально-виконавчого права після прийняття КВК України комплексно на дисертаційному рівні не розглядалася, що не може не викликати теоретичного і практичного інтересу.

Проблематика функціонування системи, що забезпечує виконання і відбування покарання, напрями її реформування завжди привертала і продовжує привертати увагу науковців. Окремі аспекти цих проблем досліджувались у наукових працях таких учених, як М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, І.Л. Близнюк, Л.В. Багрій-Шахматоа, І.Г. Богатирьов, В.О. Глушков, О.М. Джужа, Т.А. Денисова, М.Й. Коржанський, В.О. Корчинський, В.Я. Конопельський, І.М. Копотун, В.М. Кудрявцев, В.А. Львовчкін, С.І. Мінченко, О.Є. Наташев, О.Ю. Олійник, О.Б. Пташинський, М.С. Пузирьов, Г.О. Радов, О.Л. Ременсон, В.І. Рудник, А.Х. Степанюк, М.О. Стручков, В.В. Шаблистий, О.О. Шкута, І.С. Яковець та інших.

Однак, незважаючи на вагомі здобутки науковців, основні засади реформування пенітенціарної системи потребують подальшого дослідження, особливо це стосується норм, які регулюють виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі, започаткування пробаційних механізмів та реабілітації засуджених. Здійснені наукою кримінально-

виконавчого права дослідження в даній сфері не повною мірою відповідають сучасним потребам теорії та практики.

За коефіцієнтами засуджених Україна, незважаючи на приєднання до міжнародних актів з прав людини, проголошення курсу на гуманізацію судочинства та кримінального, кримінально-виконавчого законодавства, залишається одним із світових лідерів. Практика виконання покарань засвідчує, що існують значні проблеми з дотриманням прав засуджених. Щорічно до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Європейського суду з прав людини, правозахисних організацій надходять більше тисячі звернень з приводу катувань, жорстокого поводження чи покарання.

Саме тому дослідження організаційно-правових засад реформування пенітенціарної системи є актуальним і становить особливий науковий інтерес.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обрана тема дослідження ґрунтується на положеннях Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., схваленої указом Президента України від 20.05.2015 № 276/2015; Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, схваленої указом Президента України від 08.11.2012 № 631/2012; Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених 03.03.2016 на загальних зборах Національної академії правових наук України.

Мета і завдання дослідження. *Метою дослідження є з'ясування специфіки організаційно-правових засад реформування пенітенціарної системи в Україні та розробка науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій з удосконалення законодавства у цій сфері та практики його застосування.*

Поставлена мета обумовила вирішення таких *задач*:

- розкрити ключові проблеми інституціонального реформування пенітенціарної системи;
- охарактеризувати кадрове забезпечення реформування пенітенціарної системи;
- встановити особливості матеріально-технічного та фінансового забезпечення реформування пенітенціарної системи;
- окреслити напрямки державної політики у сфері виконання покарань і пробації;
- описати правове регулювання реформування пенітенціарної системи;
- визначити основні напрями імплементації міжнародних стандартів в діяльність національних органів і установ виконання покарань, поводження із засудженими та пробації;
- визначити механізм реалізації зарубіжного досвіду при реформуванні пенітенціарної системи України;
- сформулювати основні положення і пропозиції з удосконалення законодавства та практики його застосування у сфері виконання покарань.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають під час організації діяльності з відбування та виконання покарань в Україні.

Предметом дослідження є організаційно-правове забезпечення реформування пенітенціарної системи в Україні.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження став комплекс загальнонаукових та спеціальних наукових методів дослідження та пізнання юридичної науки, що застосовуються в сучасній правовій доктрині. Із загальних методів наукового пізнання в дисертації використано, зокрема, формально-логічний (при описі інституціонального реформування пенітенціарної системи), системного аналізу (під час встановлення особливостей матеріально-технічного та фінансового забезпечення реформування пенітенціарної системи), компаративістики (при визначенні основних напрямів імплементації

міжнародних стандартів у сфері виконання покарань, поводження із засудженими та пробації), описово-аналітичний (при вивченні емпіричної бази дослідження), порівняльно-правовий (вивчення зарубіжного досвіду реформування пенітенціарної системи) та прогностичний, статистичний, методи моделювання та ін.

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України, Кримінальний та Кримінально-виконавчий кодекси України, закони України, нормативні акти Президента України та Кабінету Міністрів України, Міністерства юстиції України, рішення ЄСПЛ, проекти концепцій, листи з офіційними роз'ясненнями тощо.

Емпіричну базу дослідження становлять узагальнені дані, отримані під час аналізу статистичних показників функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України за 2010–2016 рр. та Міністерства юстиції України за 2016–2018 рр.; результати анкетування 62 працівників органів та установ виконання покарань та 108 прокурорів. У роботі також використано інформацію, яка висвітлена в оглядах, бюлетенях, інформаційних листах, наказах Державної кримінально-виконавчої служби України, Міністерства юстиції України, проектів міжнародної технічної допомоги.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертація є одним з перших в Україні комплексним дослідженням організаційно-правового забезпечення реформування пенітенціарної системи в Україні, у якому сформульовано й обґрунтовано низку концептуальних наукових положень, висновків і рекомендацій, які є визначальними для подальшого розвитку пенітенціарної системи й полягають у такому:

уперше:

– сформульовано авторське визначення державної політики у сфері виконання покарань і пробації як тих принципів і цілей, які держава запроваджує в життя при створенні і застосуванні норм кримінально-

виконавчого права, визначенні цілей, принципів, стратегії, напрямів діяльності органів та установ виконання покарань, органів пробації, їх основних форм і методів;

– виокремлено детермінанти ефективності політики у сфері виконання покарань і пробації: соціально-політичні, які відображають соціальну сутність, спрямованість та змістовні характеристики реалізації політики у сфері виконання покарань (економіка, політика, суспільна свідомість та ідеологія, культура, включаючи правосвідомість і правову культуру); *формально-нормативні* (правові), що відображають роль кримінально-виконавчого права і кримінально-виконавчих правових інститутів в її реалізації; *організаційно-адміністративних*, що стосуються суб'єктів, які формують і реалізують політику у сфері виконання покарань і пробації;

– визначено Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК) як суб'єкт зовнішньої оцінки політики у сфері виконання покарань і пробації. За результатами вивчення змісту звітів та доповідей КЗК встановлено, що його висновки та положення значною мірою вплинули на сучасну політику України у сфері виконання покарань, з огляду на мету інспекцій та характер взаємодії з державами при їх здійсненні

удосконалено:

– підходи до розуміння сутності пенітенціарної системи України в умовах її реформування як сукупності органів і установ, підпорядкованих органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері виконання покарань та пробації, функціонування яких у взаємодії з іншими соціальними інститутами підпорядковано досягненню мети захисту особи, суспільства й держави шляхом виправлення засуджених, ресоціалізації осіб, які відбули покарання, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і

іншими особами, а також запобігання катуванню та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими.

– зміст принципів політики у сфері виконання покарань і пробації як загальних керівних положень, ідей, вимог, які становлять основу формування та реалізації державної політики у сфері виконання покарань і пробації, характеризують її сутність та призначення в суспільстві й мають доктринальне вираження та нормативно-правове закріплення;

– періодизацію правового регулювання реформування пенітенціарної системи України з визначенням в якості орієнтиру дат прийняття концептуальних нормативно-правових актів, які на певний період часу визначали державні вектори у сфері реформування пенітенціарної системи;

набули подальшого розвитку:

– підходи до вдосконалення кадрового забезпечення органів та установ виконання покарань в умовах реформування: оптимізація кількості кадрів органів та установ виконання покарань, прийняття програмного нормативного документа щодо кадрового забезпечення пенітенціарної системи; розвиток системи кадрового забезпечення служби пробації та системи підготовки волонтерів пробації; належний моніторинг якості надання освітніх послуг спеціалізованими навчальними закладами, що здійснюють підготовку кадрів для органів та установ виконання покарань; проведення реальної демілітаризації та перегляд системи атестації персоналу органів та установ виконання покарань; реалізація політики залучення волонтерів та нових кадрів для органів та установ виконання покарань;

– аргументації щодо шляхів імплементації правових позицій ЄСПЛ та висновків КЗК в процедури реформування пенітенціарної системи та оцінку успішності.

Практичне значення полягає в можливості застосування наукових положень і висновків дослідження в:

- практичній діяльності Міністерства юстиції України й Офісі Генерального прокурора України та правотворчості з метою вдосконалення організації роботи органів та установ виконання покарань;

- науково-дослідній роботі – для подальшої наукової розробки нових напрямків реформування пенітенціарної системи в Україні;

- навчальному процесі – для викладання під час підготовки професійної підготовки та перепідготовки правників.

Апробація матеріалів дисертації. Положення дисертації, що складають наукову новизну та висновки практичного характеру, апробовано під час виступів на наступних всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях: Актуальні проблеми кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права (25 травня 2018 р., м. Дніпро); Актуальні проблеми реформування системи законодавства України (25-26 січня 2019 року, м. Запоріжжя).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 7 наукових праць, 4 з яких – статті у виданнях включених до переліку наукових фахових видань України, 1 – у періодичному науковому виданні іншої держави за профілем дисертації, 2 – тези доповідей.

РОЗДІЛ 1

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ

1.1. Інституціональне реформування пенітенціарної системи

У п. 11.7 Висновку №190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) щодо вступу України до Ради Європи вказувалося, що відповідальність за керівництво в'язницями, за виконання судових рішень повинна бути передана Міністерству юстиції до кінця 1998 року. У п. 13.7 Резолюції №1466 (2005) ПАРЄ вказується: «(Що стосується поваги до верховенства права та захисту прав людини, Асамблея закликає українську владу) ... закінчити передавання Державного департаменту з питань виконання покарань Міністерству юстиції». Таким чином, Рада Європи рекомендувала перетворення пенітенціарного відомства та системи в цілому у відомство цивільного типу, що *inter alia* є необхідною умовою для впровадження динамічної безпеки в пенітенціарних установах та кращого забезпечення прав людини на практиці [258].

На даний час реформування пенітенціарної системи є одним з пріоритетів діяльності Міністерства юстиції України. Реформування передбачено Середньостроковим планом пріоритетних дій Уряду до 2020 року, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03 квітня 2017 року № 275-р, Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, схваленою Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015, Концепцією реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня

2017 року № 654-р та іншими стратегічними та програмними документами [89].

Однією з термінологічних та теоретичних проблем реформування є оперування на рівні законодавства як терміном «кримінально-виконавча система», так і «пенітенціарна система», а процесу їх трансформації та сутнісних відмінностей приділено недостатньо уваги в кримінально-виконавчій науці.

Аналіз сучасних наукових досліджень свідчить про відсутність як серед вітчизняних науковців, так і серед іноземних фахівців єдиного, уніфікованого тлумачення дефініції «пенітенціарна система». У наукових дослідженнях галузевого характеру використовують терміни, що передбачені чинним законодавством: «виправні колонії», «кримінально-виконавча система» тощо, а автори, які пишуть про пенітенціарну політику, пенітенціарну систему, пенітенціарні установи, не завжди обґрунтовують ці поняття. Так, М. П. Мелентьев у навчально-практичному посібнику «Пенітенціарні системи зарубіжних країн» зазначив, що «пенітенціарна система – це не система розміщення ув'язнених у тюрмах, а вся виправна система, пов'язана з виконанням покарання у виді позбавлення волі, у сукупності із засобами й методами правового впливу на засуджених осіб, з метою відновлення соціальної справедливості, виправлення засудженого й запобігання вчиненню нових злочинів» [Г. О. Радов, уперше у вітчизняній науці розробивши Доктринальну модель Закону «Про пенітенціарну систему України», у ст. 1 цього Закону запропонував визначення пенітенціарної системи як цілісного, функціонально-інтегрального утворення повноважних суб'єктів державного управління, місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства та їх узгоджених дій щодо забезпечення ресоціалізації засуджених [207, с. 11]. Д.В. Ягунов визначає пенітенціарну систему як сукупність органів державної влади, місцевого самоврядування та громадських інституцій, об'єднаних на інтегрально-функціональних засадах навколо центрального органу

пенітенціарного управління, на який покладено обов'язки з вироблення та реалізації єдиної політики у сфері виконання кримінальних покарань, де всі органи й інституції взаємодіють у напрямі забезпечення суспільства шляхом ресоціалізації осіб, які відбувають або відбули кримінальні покарання [280, с. 3–7].

О.Б. Пташинський зазначив, що пенітенціарна система – це сукупність взаємопов'язаних державних установ та органів виконання покарань, створених з метою виправлення і перевиховання засуджених, які здійснюють єдину державну політику у сфері виконання кримінальних покарань у відповідності з чинним законодавством [202, с. 45].

Як слушно зауважив О.О. Шкута, у контексті зарубіжного досвіду функціонування інституту пенітенціарної пробації інститути громадянського суспільства не лише взаємодіють з пенітенціарними установами з приводу ресоціалізації та після відбуття особами кримінальних покарань, а й беруть активну участь у корекційних, психотерапевтичних та інших програмах під час відбування покарання у виді позбавлення волі [265, с. 87].

Є.М. Бодюл дійшов висновків, що:

1) поняття «пенітенціарна система» може бути використане як у науковому, так і в загальноповсякденному значенні, оскільки позначає всю сукупність суб'єктів виконання кримінальних покарань, організаційноправових, соціальних і громадських інститутів, що беруть участь у забезпеченні виправлення і ресоціалізації засуджених;

2) пенітенціарну систему можна розглядати як у вузькому, так і широкому розумінні. У широкому розумінні пенітенціарна система – це сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених державно-правових засобів, методів і гарантій, спрямованих на досягнення цілей кримінального покарання в діяльності органів і установ виконання покарань; у вузькому – це система органів і установ виконання покарань [28, с. 34].

Щодо історичного екскурсу, який в цілому не входить до предмету нашого дослідження, то поширення терміну розпочалося після відкриття в 1786 р. у Філадельфії (США, штат 90 Пенсильванія) одиночної тюрми, яка дістала назву «пенітенціарій». Слово «пенітенціарний» було запозичено з латинської мови (*penitentiarius*), де воно означає «той, що кається; покаянний». Варто погодитися з позицією С. М. Оганесяна, який вважає, що пенітенціарна система містить у собі всі органи й установи держави, які виконують усі види кримінального покарання, організаційно-правові, соціальні та громадські інститути, що забезпечують виправлення засуджених [135, с. 11].

Погоджуючись із названими вище вченими, зауважимо, що сучасна пенітенціарна система включає в себе всі види установ і органів держави, що здійснюють та забезпечують діяльність з виконання покарання. Тобто до неї входять не тільки місця позбавлення волі, а й інші структурні підрозділи, задіяні у сфері пенітенціарних правовідносин [140].

Деякі відмінності між категоріями «кримінально-виконавчий» та «пенітенціарний» можна простежити, аналізуючи такий важливий елемент системи виконання покарань, як персонал. Нині категорія персоналу «узаконена» лише на рівні Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України». Так, згідно з ч. 1 ст. 14 цього Закону, до персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України належать:

- 1) особи рядового і начальницького складу (далі – особи рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби);
- 2) спеціалісти, які не мають спеціальних звань;
- 3) інші працівники, які працюють за трудовими договорами в Державній кримінально-виконавчій служби України (далі – працівники кримінально-виконавчої служби).

Погоджуємося з визначенням О.Б. Пташинського, що структура пенітенціарної системи – це внутрішня організація цілісної, функціонально інтегративної системи, специфічний спосіб взаємозв'язку та взаємодії всіх

компонентів, що її утворюють. Призначення структури – сприяти функціонуванню пенітенціарної системи, реалізації її цілей і завдань, що стоять перед нею у сфері суспільних відносин, які виникають у процесі та з приводу виконання покарань [202, с. 45–46].

Обмеження структуру пенітенціарної системи власне сферою суспільних відносин, які виникають у процесі та з приводу виконання покарань, буде дещо вузьким підходом. До вказаної структури потрібно віднести також діяльність громадянського суспільства щодо забезпечення каяття засуджених, функціонування органу пробації, питання підготовки засуджених до звільнення й соціальної адаптації звільнених осіб.

Вважаємо, що суб'єктами пенітенціарної системи виступають: з одного боку, державні органи й установи виконання покарань; підприємства, установи та організації, де працюють засуджені, а з іншого (і це є особливістю цієї системи) – сама особа, яка вчинила злочин і стає таким суб'єктом з моменту набрання вироком законної сили щодо її засудження та покарання.

Щодо твердження, що одним із суб'єктів пенітенціарної системи виступає особа, яка вчинила злочин, то разом з О.О. Шкутою підтримуємо позицію авторів пенітенціарної доктрини «Трансформація кримінально-виконавчого законодавства України», які щодо фізичних осіб, що відбувають покарання, тримаються під вартою, а також тих, щодо яких здійснюються заходи пенітенціарного характеру, пропонують застосовувати термін «суб'єкти пенітенціарного впливу» [265, с. 115].

Самі установи виконання покарань, залежно від виду покарання, тривалості покарання у виді позбавлення волі, умов відбування покарання, окремих соціально-демографічних ознак (стать, вік) засуджених поділяються на:

- 1) слідчі ізолятори (установи, де під вартою тримаються особи, які перебувають під слідством, чекають постанови суду або підтвердження вироку і, в деяких випадках, результатів оскарження. Крім того, слідчі

ізолятори виконують функції виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоній середнього рівня безпеки стосовно засуджених, які залишені для роботи з господарського обслуговування);

2) арештні доми (установи, які виконують покарання у виді арешту. В арештних домах тримаються повнолітні особи, а також неповнолітні, яким на момент постановлення вироку виповнилося шістнадцять років і які засуджені за злочини невеликої тяжкості);

3) виправні центри (установи відкритого типу, які виконують покарання у виді обмеження волі стосовно осіб, засуджених за злочини невеликої та середньої тяжкості, а також засуджених, яким цей вид покарання призначено відповідно до ст. 82, 389 КК України);

4) виховні колонії (установи, які виконують покарання у виді позбавлення волі на певний строк стосовно засуджених неповнолітніх);

5) виправні колонії (установи закритого типу, які виконують покарання у виді позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі). Виправні колонії в Україні диференціюються залежно від рівня безпеки, в основу якого покладено комплексну соціально-демографічну, кримінально-правову, кримінологічну й кримінально-виконавчу характеристику особи засудженого [104].

Так, згідно із ч. 2 ст. 18 КВК України, засуджені до позбавлення волі відбувають покарання у виправних колоніях:

– мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання – засуджені вперше до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності, злочини невеликої та середньої тяжкості, а також особи, переведені з колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і колоній середнього рівня безпеки в порядку, передбаченому КВК України;

– мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання – чоловіки, вперше засуджені до позбавлення волі за злочини невеликої та середньої тяжкості; жінки, засуджені за злочини невеликої та середньої

тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини. У виправній колонії цього виду можуть відбуватися покарання також засуджені, переведені з виховних колоній у порядку, встановленому ст. 147 КВК України. У секторі середнього рівня безпеки виправної колонії цього виду можуть відбуватися покарання також жінки, засуджені до довічного позбавлення волі;

– середнього рівня безпеки – жінки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі; жінки, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або амністії; чоловіки, уперше засуджені до позбавлення волі за тяжкі та особливо тяжкі злочини; чоловіки, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі; чоловіки, засуджені за вчинення умисного злочину середньої тяжкості в період відбування покарання у виді позбавлення волі; засуджені, переведені з колоній максимального рівня безпеки в порядку, передбаченому КВК України. У секторі максимального рівня безпеки виправної колонії цього виду можуть відбуватися покарання також чоловіки, засуджені до довічного позбавлення волі;

– максимального рівня безпеки – чоловіки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі; чоловіки, яким покарання у виді смертної кари замінено довічним позбавленням волі; чоловіки, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або амністії; чоловіки, засуджені за умисні особливо тяжкі злочини; чоловіки, засуджені за вчинення умисного тяжкого або особливо тяжкого злочину в період відбування покарання у виді позбавлення волі; чоловіки, переведені з колоній середнього рівня безпеки в порядку, передбаченому КВК України [104].

Свою діяльність, згідно із чинним законодавством, вищезазначені суб'єкти кримінально-виконавчої системи спрямовують на вирішення таких основних завдань:

а) виконання вироку суду, де його виконання повинно бути відповідним до правил, установлених кримінально-виконавчим та іншим законодавством;

б) забезпечення процесу виправлення і ресоціалізації засуджених, де виконання покарання є не тільки карою за вчинений злочин, а й поєднується з такими засобами, як режим, пробація, суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив (ст. 6 КВК України);

в) спеціальне запобігання, де вирішення завдання спеціального запобігання злочинам актуалізується залежно від ступеня суспільної небезпеки злочинів та особи злочинця;

г) загальне запобігання (превенція), це завдання вирішується органами і установами виконання покарань шляхом реалізації в повному обов'язі і в точній відповідності до закону каральних правообмежень.

Широкий підхід до розуміння пенітенціарної системи, зокрема тенденцій виправлення і ресоціалізації засуджених, знайшов реалізацію і наукових позиціях практиків. О. Б. Пташинський розкрив пенітенціарну систему як «сукупність взаємопов'язаних державних установ та органів виконання покарань, створених з метою виправлення і перевиховання засуджених, які здійснюють єдину державну політику у сфері виконання кримінальних покарань у відповідності з чинним законодавством» [202 с. 45].

О.О. Шкута зазначає наступне:

1) комплексний характер пенітенціарної діяльності та відповідних правовідносин ускладнює вироблення єдиного підходу до розмежування понять «пенітенціарна система» й «система установ виконання покарань»;

2) складність розуміння вказаних понять пояснюється тим, що більшість вчених до системоутворюючого елемента такої системи відносить не пенітенціарну установу, орієнтовану на соціальні проблеми людини, а

установу, яка має завдання лише забезпечити виконання вироку суду [265, с.118].

Підсумовуючи викладене, в контексті та для цілей даного дослідження пропонуємо розглядати **пенітенціарну систему держави** як сукупність органів і установ, підпорядкованих органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері виконання покарань та пробації, функціонування яких у взаємодії з іншими соціальними інститутами підпорядковано досягненню мети захисту особи, суспільства й держави шляхом виправлення засуджених, ресоціалізації осіб, які відбули покарання, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання катуванню та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими.

На даний час згадана на початку розділу Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України є єдиним чинним програмним документом, що встановлює загальні принципи подальшого реформування і функціонування пенітенціарної системи в Україні. Метою Концепції є реформування пенітенціарної системи України для беззаперечного дотримання прав людини та громадянина і гуманізації кримінально-виконавчого механізму, встановлення відповідності між завданнями та функціями таких органів, з одного боку, структурою та їх чисельністю, з другого, та фінансовим забезпеченням, з третього, оскільки система протягом років незалежності фінансувалась у розмірі 40 відсотків потреби [89].

З метою реформування пенітенціарної системи та пробації розроблено логічну модель (паспорт) реформи, затверджену рішенням колегії Мін'юсту від 29 березня 2018 року (протокол №1/2018), відповідно до якої визначено стратегічні цілі, операційні цілі та завдання реформи до 2021 року [115]. Логічна модель та подальше планування її реалізації розробляється спільно з експертами EDGE (Проект експертної підтримки врядування та

економічного розвитку) відповідно до кращих світових практик стратегічного планування орієнтованого на результат (results-based management) [267].

Основними завданнями реформи є:

- залучення нових кадрів у систему на всіх рівнях — насамперед за рахунок підвищення рівня заробітної плати;
- розроблення законодавства у сфері функціонування слідчих ізоляторів та установ виконання покарань відповідно до законодавства ЄС;
- підвищення операційної ефективності державних підприємств в пенітенціарній системі за рахунок створення виробничих об'єднань за галузевим принципом, проведення закупівель через систему “ProZorro”;
- будівництво нових слідчих ізоляторів та установ виконання покарань у великих містах України в рамках державно-приватного партнерства [89].

Відповідно до розпорядження від 22 вересня 2016 року № 697-р «Питання Міністерства юстиції» (далі – Розпорядження № 697) Кабінет Міністрів України погодився з пропозицією Міністерства юстиції щодо можливості забезпечення здійснення покладених на нього Постановою № 343 функцій і повноважень Державної пенітенціарної служби.

Згідно з пунктом 1 Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 02 липня 2014 року № 228 (далі – Положення № 228), Мін'юст є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації. Основними завданнями Мін'юсту, зокрема, є:

- забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації;
- забезпечення формування системи наглядових, соціальних, виховних та профілактичних заходів, які застосовуються до засуджених та осіб, узятих під варту;

- контроль за дотриманням прав людини, вимог законодавства щодо виконання і відбування кримінальних покарань, реалізацією законних прав та інтересів засуджених та осіб, узятих під варту.

Замість єдиного структурного підрозділу, який здійснював управління органами і установами, а саме – центрального апарату ДПтС, в апараті Мін'юсту було утворено декілька самостійних структурних підрозділів, а саме: департамент Державної кримінально-виконавчої служби України; департамент пробації; департамент ресурсного забезпечення; управління медичного забезпечення; відділ інспектування дотримання прав людини в пенітенціарних закладах. У складі інших структурних підрозділів апарату Мін'юсту були утворені підрозділи з питань забезпечення діяльності ДКВС.

Крім того, Кабінет Міністрів України прийняв рішення (постанова від 18 травня 2016 року № 348) ліквідувати як юридичні особи публічного права територіальні органи управління Державної пенітенціарної служби та утворити як юридичні особи публічного права територіальні органи Міністерства юстиції – міжрегіональні управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації.

З прийняттям рішення про ліквідацію Державної пенітенціарної служби, до сфери управління Міністерства юстиції України було віднесено 148 установ виконання покарань та слідчих ізоляторів (113 кримінально-виконавчих установ; 12 слідчих ізоляторів; 17 установ виконання покарань з функцією слідчих ізоляторів, шість виховних колоній), 90 промислових і 11 сільськогосподарських підприємств установ виконання покарань, 18 закладів охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби, інші установи і заклади [89].

Результати проведення аналізу наповненості установ виконання покарань та слідчих ізоляторів свідчать, що протягом трьох останніх років чисельність осіб, які відбували покарання в установах виконання покарань, зменшилася в 1,4 рази, а чисельність осіб, які трималися у слідчих ізоляторах – збільшилася в 1,2. Водночас при суттєвому зменшенні

кількості засуджених чисельність персоналу колоній практично не змінилася, а в деяких з них стала перевищувати кількість осіб, які в них утримуються [89].

Застарілою залишається і матеріальна база діючих пенітенціарних закладів, більшість будівель і споруд яких перебуває у незадовільному стані, а окремі – в аварійному, чим не забезпечуються умови тримання засуджених та ув'язнених: недостатність природного та штучного освітлення в камерах; відсутність примусової вентиляції та постійного доступу до проточної питної води; недостатня кількість умивальників, електророзеток, зливу води у туалетах; надмірна вологість та ураженість грибком стін камер тощо [89].

Наведе повністю підтверджує вказівку І.С. Яковець на те, що будь-яка діяльність повинна поступально розвиватися, що виражається в розвитку засобів і способів її здійснення. Особливо це стосується діяльності по виконанню покарання. По-перше, змінюються соціально-економічні умови, в яких відбувається виконання покарання, що вимагає адекватного реагування з боку кримінально-виконавчої системи; по-друге, засуджені згодом виявляють «уразливі місця» в діяльності по виконанню покарання й ухиляються від його відбування [275, с. 147].

Дійсно, самі засуджені під час відбування покарання є найбільш уразливими та чутливими до будь-яких змін системи.

Однією із засад подальшого реформування стала додаткова оптимізація існуючої мережі кримінально-виконавчих установ та слідчих ізоляторів, а також їх організаційно-штатної структури. Значною перешкодою на шляху реформування є плінність кадрів, пов'язана з низькою заробітною платою персоналу органів і установ виконання покарань, неналежним рівнем соціального захисту персоналу та пенсіонерів пенітенціарної системи, що робить професію непрестижною і створює умови для виникнення корупційних ризиків [89].

Низьким є рівень технічної оснащеності установ виконання покарань та слідчих ізоляторів засобами охорони, що змушує керівників установ приділяти більшу увагу організації фізичної охорони із залученням значної кількості персоналу, а не застосуванню сучасних інженерно-технічних засобів охорони і нагляду, охоронних, інформаційних та телекомунікаційних систем [89].

Існуюча система виконання кримінальних покарань та попереднього ув'язнення не повною мірою відповідає принципам гуманізму і поваги до прав і свобод людини. Умови тримання засуджених та осіб, узятих під варту, потребують приведення у відповідність з європейськими стандартами. Наприклад, на даний час в експлуатації залишаються будівлі слідчих ізоляторів, які побудовані більш як 200 років тому — 12 %, від 100 до 200 років тому — 58 %, від 50 до 100 років тому — 14%, від 10 до 50 років тому — 14%. Ураховуючи тривалий строк використання будівель, вони суттєво зношені та застарілі, у самих матеріалах, з яких побудовані корпуси, тривають руйнівні процеси, а зношеність обладнання інженерних мереж призводить до невиконання ними технічних функцій [89].

Взагалі нормотворчість ДПтС України завжди має ухил у бік зменшення власного навантаження та зменшення відповідальності, що не дозволить провести оптимізацією цього процесу. Відповідно до нашого визначення, оптимізація являє собою процес обрання найкращого варіанту облаштування процесу виконання покарань з існуючих, а це вимагає наявності максимальної кількості пропозицій щодо напрямів подальших перетворень у сфері виконання покарань. Покладання ж цього завдання на одну структуру, що є безпосереднім виконавцем новацій не дозволить забезпечити дотримання цієї умови. Отже, необхідно зауважити, що останні спроби удосконалення правового статусу засуджених та умов відбування окремих видів покарань здійснювались з великою кількістю помилок, обумовлених як дрібними прорахунками, так і фундаментальними проблемами в організації нормотворчості [278].

Без врахування позицій всіх заінтересованих сторін нормотворчість нині міністерства юстиції України щодо реформування системи відбування покарань виглядає дуже однобокою, а сам міністр юстиції називає засуджених до довічного позбавлення волі «найінтелігентнішою і найцікавішою категорією засуджених». За словами чиновника, він готовий був би взяти таких людей на роботу. «Величезна кількість «довічників» вкрай стримані, розумні, інтелігентні, начитані люди. Класичний приклад – це коли людина 19–20 років повернулася з армії, молоде-зелене <...>. У когось в банді [перебувала], когось вбили з групи таких самих. Це було в 1989—1990–1991 році. Зараз 2020-й. Вони сидять десятки років. Це люди, яким зараз вже 40–50 років. Вони навіть особливо не пам'ятають те своє життя. Це зовсім, принципово інші люди, не такі, якими вони потрапили до в'язниці. Я таких готовий брати на роботу. З ним можна спілкуватись про безліч різних речей. Вони найакуратніші, найобережніші і не бачили іншого світу». Наразі в Україні проводиться тюремна реформа, за яку відповідає Денис Малюська. В межах другого етапу цієї реформи в країні запровадять пробаційний нагляд як альтернативу тюремному ув'язненню, а також ліквідують обмеження волі як вид покарання. Крім цього, в Україні можуть з'явитися платні камери в СІЗО з підвищеним комфортом» [128].

Внаслідок активних бойових дій у районі проведення антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил деякі житлові, адміністративні та об'єкти соціально-побутового обслуговування, а також інженерно-технічні засоби охорони окремих установ виконання покарань у Донецькій та Луганській областях пошкоджено або зруйновано [89].

Так, здійснене Ю.В. Квятківським дослідження показало, що кримінально-виконавча характеристика осіб, які відбувають покарання на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, відрізняється від кримінально-виконавчої характеристики будь-яких інших ув'язнених. У вітчизняній науці сформовано стабільні підходи до розуміння сутності кримінально-виконавчої характеристики особи, а також до того, які

елементи її складають. Утім, у контексті осіб, які відбувають покарання на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, варто враховувати зовсім інші критерії. Передусім, такі особи є безпосередньо залежними від умов, в яких вони відбувають покарання, а також тих умов, які забезпечує окупаційна адміністрація установ виконання покарань на непідконтрольних територіях. Із даного приводу варто зробити висновок про те, що ув'язнені перебувають у важких умовах, а їхні права порушуються в різноманітні способи. Наступним виділеним ним елементом характеристики є правовий статус таких осіб. Специфіка правового статусу ув'язнених на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей зумовлена тим, що він є неоднорідним для осіб, які перебувають в ув'язненні. Критерії, за якими їхній правовий статус відрізняється, пов'язані з тим, чи була особа засуджена до 2014 року чи після, і яким був її правовий статус на момент початку війни. Останнім виділеним нами критерієм кримінально-виконавчої характеристики осіб, які відбувають покарання на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, є гарантії реалізації такими засудженими своїх прав. Як нами встановлено, права засуджених на окупованих територіях регулярно порушуються в різноманітні способи, і кожне з таких порушень є елементом характеристики засуджених осіб. [69; 70].

Разом з тим, поза увагою Ю.В. Квятківського та Міністерства юстиції України залишилися наступне питання. На територію України з тимчасово окупованих територій повертається засуджений, який до окупації згідно з українським законодавством, відбував покарання у виді позбавлення волі у виправній колонії певного рівня безпеки. Довідку про відбуття покарання йому видала «окупаційна влада», юридична сила якої що з точки зору вітчизняного та міжнародного права є нікчемною. Колишній засуджений, громадянин України, відбував покарання, хоче жити та працювати на території своєї країни, яка фактично і юридично не може визнати документи про відбуття ним покарання. Чи можливо вирішити цю ситуацію? Думається,

що виключно суд у конкретній справі може вирішити це питання, ґрунтуючись на принципі верховенства права.

Актуальною є проблема надання засудженим та ув'язненим якісної медичної допомоги: організація лікування осіб, які є хворими на туберкульоз або інші небезпечні інфекційні хвороби, недостатня укомплектованість медичних установ кваліфікованими кадрами, низький рівень забезпечення медичним обладнанням. Отже, засуджені не мають можливості отримати кваліфіковану медичну допомогу, що призводить до зростання рівня захворюваності та смертності серед них [89].

Вирішення вказаних проблем стане додатковим кроком до усунення причин, які стають підставами для звернень громадян України до Європейського суду з прав людини з приводу неналежних умов тримання засуджених і осіб, узятих під варту, їх медичного, матеріально-технічного забезпечення, що насамперед тягне за собою додаткові витрати держави на виплату компенсацій та стає причиною формування негативного іміджу України у світовому співтоваристві.

Подальше реформування пенітенціарної системи передбачається здійснювати за наступними напрямками.

1. Удосконалення законодавства, що регламентує діяльність пенітенціарної системи.

У зв'язку з цим виникла необхідність розроблення проекту Закону України про пенітенціарну систему, яким би врегульовувалися питання оптимізації структури пенітенціарної системи, спрощення управління сукупністю її підрозділів, що дало б змогу зробити її більш гнучкою, оперативною, дієвою, впровадити нові підходи до заохочення її персоналу, запровадити ефективне управління підприємствами установ виконання покарань, а також забезпечити здійснення заходів, спрямованих на поліпшення умов відбування покарань та тримання під вартою засуджених та осіб, узятих під варту [89].

Станом на листопад 2018 року проект Закону України «Про пенітенціарну систему» (№ 7337) було розглянуто на засіданні Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, який ухвалив рішення рекомендувати Верховній Раді України прийняти проект Закону за основу [201]. Законопроект очікує свого розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України

2. Оптимізація структури органів Державної кримінально-виконавчої служби, системи функціонування установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, штатної чисельності персоналу зазначеної Служби та підвищення ефективності його діяльності в умовах реалізації нової політики державного управління [89].

В структурі Міністерства юстиції України вже створено Управління пенітенціарних інспекцій, до основних завдань якого віднесено наступні:

- формування та реалізація державної політики у сфері виконання кримінальних покарань в органах і установах Державної кримінально-виконавчої служби України;

- моніторинг ефективності управлінської діяльності міжрегіональних управлінь з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції (далі – міжрегіональне управління), уповноважених органів з питань пробації, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України (далі - органи і установи ДКВС України);

- організація контролю за дотриманням прав людини і громадянина, вимог законодавства щодо виконання і відбування кримінальних покарань, реалізації законних прав та інтересів засуджених та осіб, узятих під варту, та персоналу в органах і установах ДКВС України);

- організація інспектування органів та установ ДКВС України щодо стану ефективності їх управлінської діяльності та дотримання прав людини і громадянина під час виконання і відбування кримінальних покарань;

- здійснення контролю за дотриманням рівних прав та можливостей жінок і чоловіків під час виконання і відбування кримінальних покарань в органах і установах ДКВС України;

- розробка пропозицій щодо реалізації зауважень та рекомендацій, викладених у Доповідях Європейського комітету по запобіганню катуванням та нелюдському, або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, Підкомітету ООН із попередження катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження та покарання та здійснення контролю за станом їх виконання;

- забезпечення координації діяльності міжрегіональних управлінь та органів і установ ДКВС України відповідно до завдань, покладених на Управління;

- організація проведення службових розслідувань за фактами надзвичайних подій та вчинених злочинів, порушення прав та свобод людини і громадянина під час виконання і відбування кримінальних покарань в органах і установах ДКВС України;

- організаційно-методичне забезпечення міжрегіональних управлінь, органів і установ ДКВС України щодо захисту прав людини і громадянина під час виконання і відбування кримінальних покарань, відповідно до вимог законодавства і згідно з принципами, закріпленими національним законодавством та міжнародними стандартами;

- забезпечення взаємодії з міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, установами та організаціями, науковими та навчальними закладами з питань реалізації прав людини і громадянина в органах і установах ДКВС України;

- формування вимог до професійної компетентності персоналу підрозділів інспектування міжрегіональних управлінь та підготовка пропозицій щодо його відбору та навчання;

- забезпечення взаємодії з спостережними комісіями та громадськими об'єднаннями громадського контролю за дотриманням прав і законних інтересів засуджених під час виконання кримінальних покарань в органах і установах ДКВС України;

- здійснення міжнародного партнерства у сфері дотримання прав людини і громадянина під час виконання і відбування кримінальних покарань [36].

Крім того, з метою створення повноцінної системи пробації, здатної забезпечити баланс між безпекою суспільства, запобігання злочинам та запобігання скоєнню злочинів/реабілітації правопорушників створено єдину державну установу «Центр пробації» з підпорядкуванням їй уповноважених органів з питань пробації, що надало можливість удосконалити організаційну структуру, механізм використання фінансових, матеріальних та технічних умов функціонування органів пробації для ефективного використання поставлених завдань;

3. Оптимізація мережі установ виконання покарань та їх підприємств, забезпечення їх ефективного функціонування та прибутковості (рентабельності) виробничої діяльності [x].

У своїй 11-ій Загальній доповіді (2001 р.) Європейський комітет з запобігання катуванням (КЗК) критикував «сам принцип розміщення (в'язнів) у гуртожитках із великою кількістю місць», адже часто тримання в таких гуртожитках «призводило до тримання у тісноті та шкідливих умовах» [137]. На додаток до недостатності приватності, Комітет встановив високий ризик залякування та насилля окремих в'язнів та проблеми контролю з боку персоналу. Більше того, належне розміщення в'язнів у відповідності до їхнього індивідуального ризику ставало практично неможливим.

Під час візиту до України у 2009 році Комітет критикував колективне тримання, вказуючи на конкретні порушення у зв'язку із таким триманням в Бучанській виправній колонії. У документі «Житловий простір на в'язня у

в'язничних установах: стандарти ЄКЗК» Комітет резюмує, що з огляду на проблеми колективного тримання у гуртожитках він тривалий час виступає за відхід від багатомісних приміщень гуртожитків на користь менших житлових відділень [242].

Утримання напівпорожніх колоній з низьким рівнем технічної оснащеності та незадовільним матеріально-побутовим забезпеченням засуджених до позбавлення волі вимагає прийняття управлінських рішень щодо їх оптимізації. Це дало б змогу зменшити кількість установ виконання покарань, скоротити значну чисельність їх персоналу, а вивільнені ресурси спрямувати на переоснащення інших установ, що забезпечило б створення належних умов тримання засуджених [89].

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 07 червня 2017 року № 396, Міністерством юстиції України прийнято рішення про здійснення оптимізації кількості установ виконання покарань (приведення її до економічно обґрунтованого рівня) шляхом консервації 12 колоній та перепрофілювання однієї [152].

На рівні Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України запропоновано впровадити в діяльність органів, установ виконання покарань і слідчих ізоляторів сучасні інформаційні технології, в тому числі – шляхом створення комплексного електронного реєстру засуджених і осіб, узятих під варту, а також суб'єктів пробації. Концептуальним є питання щодо забезпечення ефективного використання земельних ділянок та державного майна установ, які тимчасово не використовуються. Поняття ефективності повинно визначатися передусім як співвідношення витрачених ресурсів і одержаних результатів. У зв'язку з цим одним із дієвих способів ефективного управління державним майном є вивчення питання щодо передачі його в оренду, перевагами якої насамперед може бути те, що оренда не призводить до зміни власника, відповідно право власності на майно залишається у держави. Також, враховуючи можливість проведення поточного та капітального ремонту орендарем, оплати комунальних послуг,

досить важливим є і зменшення витрат самого власника (держави) на утримання такого майна [89].

4. Підвищення ефективності протидії злочинності та забезпечення правопорядку в пенітенціарній системі.

З метою протидії проявам корупції серед персоналу, підвищення ефективності протидії злочинності та забезпечення належного правопорядку в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах необхідно забезпечити взаємодію з органами правопорядку при розкритті, припиненні та запобіганні злочинам, посилити контроль за комплектуванням ключових посад органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, добором та навчанням кандидатів до призначення на зазначені посади, поліпшити роботу оперативних підрозділів із запобігання і виявлення злочинів, втеч і самовільних залишень місць відбування покарання засудженими, а також злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних речовин [89].

Так, В.В. Шаблистий та Л.Г. Якименко серед найбільш значущих причин і умов проникнення заборонених предметів до УВП визначили: криміногенна мотивація на придбання (пронесення) наркотиків, зброї, грошей тощо; психічне та психофізіологічне середовище засуджених та осіб, які проносять заборонені предмети; стабільно-нелегальна «постачальницька» криміногенна ситуація, що характеризується відносно тривалою, протиправною взаємодією осіб, що проносять заборонені речовини, та засуджених, які їх отримують; недоліки в соціальному мікросередовищі, що впливають як на мотиваційні, так і на ситуаційні процеси, а саме: технічні умови (відсутність або технічна недосконалість відповідних засобів охорони й нагляду в УВП), організаційно-управлінські недоліки (неналежний рівень організації та здійснення оперативно-розшукової діяльності, соціально-виховної, індивідуально-профілактичної роботи, хиби в кадровому забезпеченні тощо) [261, с. 146, х].

Одним з напрямів подальшої модернізації пенітенціарної системи має стати заміна застарілої телекомунікаційної техніки та засобів зв'язку, організація цілодобового відеоспостереження та створення багаторівневої системи відеомоніторингу з метою зменшення впливу людського фактору, оптимізації охорони установ виконання покарань і слідчих ізоляторів, запобігання вчиненню злочинів і порушень порядку відбування покарань [89].

5. *Забезпечення приведення умов тримання осіб, узятих під варту, та засуджених у відповідність з вимогами Європейських пенітенціарних правил, створення умов тримання, які не порушують гідність людини, а також недопущення порушень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.*

З метою створення умов для забезпечення дотримання прав та законних інтересів засуджених і осіб, узятих під варту, приведення умов їх тримання у відповідність з вимогами законодавства та європейських стандартів необхідно:

- в повному обсязі реалізувати рекомендації інспекційних органів міжнародних організацій щодо зміцнення гарантій захисту прав і свобод осіб, які перебувають в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах;
- створити ефективну систему протидії катуванням, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, а також умов для запобігання випадкам неналежного поводження;
- удосконалити інфраструктуру установ виконання покарань;
- максимально залучити громадські організації до роботи із засудженими;
- улаштувати резервні джерела теплопостачання на альтернативних видах палива в усіх установах, які використовують природний газ для опалення, гарячого водопостачання та приготування їжі [89].

- Особлива увага має в подальшому приділятися питанням охорони здоров'я засуджених та осіб, узятих під варту.

Про необхідність приділення особливої уваги превентивній медицині ЄКЗК наголошував у своїй 3-ій Загальній доповіді [242]. Так, завдання медичних служб в місцях позбавлення волі не обмежується виключно лікуванням хворих пацієнтів. На ці служби покладається також відповідальність за соціальну та профілактичну медицину. На медичні служби в місцях позбавлення волі (які взаємодіють в разі потреби з іншими властями) покладено обов'язок контролювати організацію харчування (кількість, якість, приготування та розподіл їжі) і дотримання умов гігієни (чистота одягу і постільної білизни; доступ до кранів з проточною водою; сантехнічне обладнання), а також слідкувати за опаленням, освітленням та вентиляцією камер. Вони також повинні слідкувати за умовами організації праці та прогулянок на свіжому повітрі [258].

Шкідливі для здоров'я умови тримання, переповнення камер, тривала ізоляція і відсутність фізичної діяльності можуть спричинити або необхідність надання медичної допомоги окремій особі, або якісь дії медичного персоналу проти властей, що відповідальні за такий стан речей [258].

Охорона здоров'я осіб, засуджених до позбавлення волі, забезпечується системою медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних заходів, а також поєднанням безоплатних та платних форм медичної допомоги, передбачених чинним законодавством України. Проте стан реалізації медичного обслуговування та надання медичної допомоги особам, позбавленим волі, залишається незадовільним, адже якість медичних послуг, які надаються громадянам, засудженим до позбавлення волі, знаходиться на вкрай низькому рівні, гостро відчувається брак ресурсів, обладнання, ліків та кваліфікованого персоналу, а самі медичні працівники є залежними від керівництва установ виконання кримінальних покарань. З метою подолання існуючих як на законодавчому, так і на структурно-організаційному рівні проблем, пов'язаних

із регулюванням та забезпеченням права засуджених на охорону здоров'я, Концепцію подальшого реформування (розвитку) пенітенціарної системи України передбачено удосконалення кадрового, фінансового та матеріально-технічного забезпечення системи охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби, а також поліпшення умов утримання осіб, засуджених до позбавлення волі, зокрема, створення в установах виконання покарань Центру охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби як необхідної підстави для здійснення реформи медичної служби пенітенціарних закладів і забезпечення незалежності лікаря від керівника установи виконання покарань, що, насамперед, сприятиме неупередженому встановленню діагнозів та якісному наданню медичної допомоги особам, засудженим до позбавлення волі в Україні [155, с. 24–25].

Інші науковці ще більш категоричніші. Оскільки чинний КВК не передбачає організації в Кримінально-виконавчій системі закладів на правах лікувальних для психічно хворих засуджених до позбавлення волі на певний строк, то хронічно хворі особи, які стали небезпечними для оточуючих і потребують стаціонарного лікування, повинні судом звільнитись від відбування покарання на підставі ст.84 КК України з подальшим примусовим лікуванням у спеціалізованих закладах МОЗ України з відповідними режимом тримання. До психічно хворих засуджених до позбавлення волі, які не є небезпечними для оточуючих, але відмовляються добровільно лікуватись, суд за зверненням адміністрації виправної колонії на підставі ч.1 ст.94 КК України може застосовувати примусовий захід медичного характеру у виді надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку, яка має надаватись лікарями-психіатрами медичних частин виправних колоній. Водночас потребує законодавчого визначення порядок та місце лікування хворих на тяжкі психічні розлади чоловіків, засуджених до довічного позбавлення волі, звільнення від відбування покарання яких на підставі ст.84 КК України є проблематичним [234].

Медична служба в місцях позбавлення волі повинна регулярно поширювати інформацію про заразні захворювання (особливо про такі, як гепатит, СНІД, туберкульоз, дерматологічні інфекції) як серед ув'язнених, так і серед персоналу в'язниці. В разі необхідності слід здійснювати медичний контроль за тими особами, з якими ув'язнений має постійні контакти (особи, які разом з ним перебувають у камері, персонал в'язниці, постійні відвідувачі). В тому, що стосується, зокрема, захворювання на СНІД, то слід надавати відповідну підтримку психолога як до, так, в разі необхідності, і після обслідування. Персонал в'язниці повинен проходити постійну підготовку з питань превентивних заходів та поведінки по відношенню до ВІЛ-інфікованих. Персонал також повинен отримати відповідні інструкції про недопущення дискримінації осіб чи розголосу конфіденційної інформації [258].

На даний час з метою забезпечення прав засуджених та осіб, узятих під варту Міністерством юстиції утворено державну установу з питань охорони здоров'я, що дасть змогу забезпечити здійснення реформи медичної служби пенітенціарних закладів та зробити лікаря незалежним від керівника установи виконання покарань, що забезпечить неупереджене встановлення діагнозу та якісне надання медичної допомоги.

Наступним кроком має стати вжиття комплексу заходів для передачі функції надання медичної допомоги засудженим та особам, узятим під варту, від Міністерства юстиції України до Міністерства охорони здоров'я України.

1.2. Кадрове забезпечення реформування пенітенціарної системи

Глобальні зміни, що відбуваються в пенітенціарній системі України, визначили проблеми, що свідчать про неналежний відбір, розстановку і використання кадрів, їх професійну підготовку, кваліфікацію та досвід роботи. А це призводить до того, що серед співробітників поширюється таке негативне соціальне явище, як “професійна деформація”. Ці проблеми пов’язані з визнанням і підписанням Україною цілого ряду міжнародних правових актів, що визначають основні положення і принципи організації діяльності персоналу пенітенціарної системи держави в роботі з засудженими. У цих документах вказано, що підготовка і виховання співробітників, удосконалення роботи з ними є найважливішими напрямками управлінської діяльності в пенітенціарній системі. Також звертається увага на збереження її кадрового потенціалу та всього позитивного в діяльності пенітенціарних установ.

Науковим підґрунтям аналізу стану кадрового забезпечення реформування пенітенціарної системи стали праці О. Бандурки. Серед сучасних потрібно назвати Є. Бараша, О. Беца, І. Богатирьова, А. Галая, С. Гречанюка, О. Гулака, О. Джужі, О. Колба, В. Львовчкіна, О. Пташинського, В. Петкова, С. Петкова, Г. Радова, А. Степанюка, В. Шкарупи, Ю. Чакубаша, Д. Ягунова, І. Яковець та інших. Комплексне дослідження кадрового забезпечення пенітенціарної системи, правового статусу її працівників та їх службової кар’єри проведено у дисертації О.Г. Бондарчука «Кадрове забезпечення діяльності пенітенціарної системи в Україні: адміністративно-правовий аспект» (2009). З огляду на стрімкі темпи зміни державницьких позицій щодо вказаної сфери реформування пенітенціарної системи вивчення та вирішення проблем, що накопичились у сфері регулювання кадрового забезпечення пенітенціарної системи України та приведення її до міжнародних стандартів, обумовлюють актуальність її розгляду в межах даного дослідження.

Як вірно зауважує К.В. Муравйов, ефективність державної політики у будь-якій сфері, в тому числі у сфері виконання покарань, залежить від того, хто саме виконує завдання та функції, що вона повинна виконувати. У цьому випадку йдеться про той первісний елемент органів та установ виконання покарань, як їх кадри. Саме від того, наскільки повноцінно і якісно органи та установи виконання покарань наповненні кадрами, від того, наскільки ефективно такі кадри виконують покладені на них завдання та функції, залежить успіх функціонування всієї пенітенціарної системи загалом, у тому числі й ефективність державної політики у сфері виконання покарань. Адже немає значення, скільки було покладено зусиль з боку вищих органів державної влади й окремо взятих керівних ланок системи управління органами й установами виконання, якщо поставлені перед конкретними виконавцями завдання будуть здійснюватися неякісно або ж взагалі не виконуватися [131].

Як цілком слушно зауважує Л.В. Гапоненко, для повноцінного виконання завдань, поставлених перед органами влади, держава, окрім іншого, повинна сприяти належному кадровому забезпеченню. Це заохочуватиме до плідної роботи працівників і гарантуватиме належний рівень діяльності органу державної влади загалом [38, с. 107–108].

Змістовним напрямом реформування пенітенціарної системи є вдосконалення кадрового забезпечення її елементів.

Одним із етапів формування кадрів органів та установ виконання покарань виступає їх підготовка. Так, відповідно до ч. 3 ст. 14 Закону України “Про Державну кримінально-виконавчу службу України” кваліфікаційні вимоги до професійної придатності визначаються нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України. Положення про організацію професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України затверджено наказом Міністерства юстиції України від 8 вересня 2015 р. № 1675/5. До 2018 року вказане Положення передбачало, що професійна підготовка

підготовка осіб рядового та начальницького складу включає в себе систему освіти й спеціальної підготовки, носить поступовий, безперервний характер, проводиться протягом усієї службової діяльності і складається з таких видів навчання: підготовка у навчальних закладах Державної пенітенціарної служби України; первинна професійна підготовка; перепідготовка; підвищення кваліфікації; стажування; службова підготовка.

На даний час зазначений нормативно-правовий акт оперує виключно поняттям «службова підготовка», зміст якої буде розкрито нижче.

В той же час, Наказом Міністерства юстиції України 26 грудня 2018 року № 4091/5 затверджено Положення про проходження первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації особами рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України [149].

Аналізуючи даний нормативно-правовий акт, визначаємо, що навчальний процес з первинної професійної підготовки спрямований на формування у новопризначених осіб рядового і начальницького складу належних професійних компетентностей, в той час як навчальний процес з підвищення кваліфікації зосереджений на їх підтримці та покращенні, оновленні та актуалізацію їх професійних знань, умінь та навичок; первинна професійна підготовка є видом професійного навчання та полягає у цілеспрямованому формуванні у новопризначених осіб рядового і начальницького складу комплексу професійних компетентностей, необхідних для освоєння нового виду професійної діяльності, досягнення належного професійного рівня та максимально якісного виконання службових обов'язків за конкретною посадою. На навчання за програмами первинної професійної підготовки особи рядового і начальницького складу направляються після призначення на посаду, але не пізніше двох тижнів з дати прийняття на службу (призначення на посаду) [149].

Підвищення кваліфікації є видом професійного навчання, що полягає у підтримці та підвищенні рівня професійних компетентностей осіб рядового

і начальницького складу, оновленні та актуалізації її складових. Особи рядового і начальницького складу зобов'язані проходити підвищення кваліфікації за відповідним напрямом службової діяльності: не рідше одного разу на три роки; перед призначенням на керівну посаду, у тому числі вищу керівну посаду, ніж займана. Особи рядового і начальницького складу, які не пройшли підвищення кваліфікації відповідно до зазначених вище вимог або не виконали відповідну навчальну програму (отримали незадовільні оцінки за її підсумками), не можуть бути призначені на вищі посади [149].

Складний і відповідальний характер сучасної службової діяльності пенітенціарного персоналу обумовлює об'єктивну потребу у вдосконаленні системи професійної підготовки персоналу пробації України. Саме від рівня їхньої професійної готовності, уміння швидко і правильно орієнтуватись у складних ситуаціях службово-професійної діяльності, приймати та реалізовувати нестандартні рішення значною мірою залежить успішність виконання поставлених перед пробацією завдань. Оскільки ефективність їх вирішення багато в чому визначається якістю підготовки кадрів, проблема розвитку їхньої професійної компетентності стає актуальним напрямом педагогічних досліджень [50]. Особливої важливості набуває така організація освітнього процесу у відомчих навчальних закладах ДКВС України, що здійснюють професійну підготовку пенітенціарного персоналу, яка забезпечує розширення пізнавальної активності й активізацію інтелекту персоналу, розвиток професійних та особистісних якостей особистості, її духовного та творчого потенціалу [51].

Доходимо висновку, що вперше на інституційному рівні належним чином визначено принципи, яким мають відповідати навчальні програми професійної підготовки:

- комплексність, послідовність, диференціація;
- збалансованість теоретичної та практичної складових;

- спрямованість на формування професійної компетентності новопризначених осіб рядового і начальницького складу;

- формування свідомого прагнення до постійного самовдосконалення та професійного розвитку;

- практична спрямованість, орієнтація на набуття умінь і навичок, необхідних у повсякденному виконанні службових (посадових) обов'язків;

- відповідність нормативно-правовим актам у відповідній сфері;

- відповідність загальнодидактичним й андрагогічним принципам навчання, врахування вікових особливостей слухачів [149].

Зміст навчання передбачає:

навчання за загальною складовою - формування та удосконалення знань, набуття умінь і навичок у вирішенні правових, економічних, управлінських, соціально-гуманітарних та інших питань професійної діяльності персоналу ДКВС, у тому числі формування розуміння правил поведінки та етики, навичок сумлінного виконання посадових обов'язків;

навчання за функціональною складовою - здобуття додаткових знань, набуття умінь, навичок відповідно до вимог кваліфікаційних характеристик посад персоналу, зокрема вимог до професійної компетентності осіб рядового і начальницького складу, та як результат - забезпечення їх підготовленості до здійснення відповідних функцій і завдань ДКВС;

навчання за галузевою складовою - здобуття додаткових знань та умінь щодо специфіки, особливостей, принципів та методів роботи (служби) з огляду на конкретні посадові (службові) обов'язки [149].

Такий нормативно визначений підхід до змісту професійного навчання є елементом забезпечення реалізації напрямів реформування пенітенціарної системи. Втім зміст Положення, що розглядається в дослідженні, не позбавлений недоліків. На нашу думку, є явним проявом мілітаризованості встановлення такої підстави для незарахування слухача на навчання, як відсутність однострою (пункт 6 розділу IV Положення). Такий підхід суперечить висновку Парламентської Асамблеї Ради Європи від 26 вересня

1995 року № 190 щодо заявки України на вступ до Ради Європи, в якому говориться про те, що має бути проведена демілітаризація кримінально-виконавчої системи. Втім, дані прояви мають бути усунені комплексно, з урахуванням напрямів реформування пенітенціарної системи.

Формою реалізації принципу «навчання впродовж життя» є функціонування згаданої вище системи службової підготовки, що передбачає систему заходів, спрямованих на закріплення та оновлення у плановому порядку необхідних знань, умінь, навичок осіб рядового і начальницького складу з урахуванням оперативної обстановки, специфіки і профілю їх службової діяльності. Службова підготовка включає в себе наступні елементи:

фахова підготовка - навчальна дисципліна, яка спрямована на набуття необхідних знань, умінь та навичок для успішного виконання посадових обов'язків та передбачає вивчення посадових інструкцій. Фахова підготовка проводиться у складі навчальної групи або структурного підрозділу за місцем служби. Також на заняттях вивчаються дії під час надзвичайних подій та при проведенні спеціальних операцій;

спеціальна підготовка - навчальна дисципліна, яка передбачає вивчення вимог законодавчих та нормативно-правових актів, документів, що стосуються діяльності органів і установ ДКВС України, та їх практичне застосування;

гуманітарна підготовка - навчальна дисципліна, яка передбачає вивчення положень Конституції України, законів України, нормативно-правових актів, що регулюють діяльність ДКВС;

психологічна підготовка - навчальна дисципліна, метою якої є підтримання на високому рівні психологічної готовності до впевненого та ефективного виконання службових обов'язків відповідно до посади та виду діяльності в типових та екстремальних ситуаціях [149].

Під час занять з психологічної підготовки мають бути сформовані необхідні психологічні знання для адекватного аналізу психологічних

особливостей засуджених та осіб, узятих під варту, уміння використовувати методи безконфліктного спілкування із засудженими та особами, взятими під варту, знання причин, ознак та шляхів профілактики професійної деформації персоналу:

безпека життєдіяльності - навчальна дисципліна, яка передбачає вивчення питання безпеки під час професійної та повсякденної діяльності з урахуванням ризику виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, наслідки яких можуть негативно вплинути на життя і здоров'я. На заняттях з безпеки життєдіяльності отримуються теоретичні знання та формуються практичні навички щодо надання домедичної допомоги постраждалому залежно від характеру та виду травм, проведення заходів профілактики інфекційних та професійних захворювань, дій за сигналами цивільного захисту при виникненні надзвичайних ситуацій, застосування засобів і заходів індивідуального та колективного захисту, використання захисних властивостей будівель, споруд та місцевості, уміння правильно орієнтуватись на місцевості;

фізична підготовка - навчальна дисципліна, яка є складовою частиною загальної системи навчання та виховання і спрямована на забезпечення фізичної готовності осіб рядового і начальницького складу до професійної діяльності [149].

До системи фізичної підготовки входять загальна та спеціальна фізична підготовка. Така підготовка передбачає організацію роботи спортивних секцій; проведення фізкультурно-оздоровчих заходів; організацію і проведення навчальних зборів; організацію та проведення спортивних змагань.

вогнева підготовка - навчальна дисципліна, що включає практичне вивчення особами рядового і начальницького складу матеріальної частини зброї, яка перебуває на озброєнні в органах і установах ДКВС України, прийомів і правил стрільби з неї, заходів безпеки при поводженні зі зброєю.

Навчання з вогневої підготовки проводиться під час первинної професійної підготовки в закладах освіти ДКВС та під час проведення практичних стрільб за місцем служби.

стройова підготовка - навчальна дисципліна, що вивчає основні стройові прийоми та проводиться для осіб рядового і начальницького складу під час навчання з первинної професійної підготовки, у ході стройових оглядів та проведення інструктажу перед заступанням на службу [149].

Підготовка кадрів органів та установ виконання покарань, будучи складовою їх формування, має у своєму складі кілька самостійних напрямів її реалізації. Зауважимо, що всі вони мають на меті здійснення забезпечення органів та установ виконання покарань якісними кадрами.

Діяльність у напрямку підготовки висококваліфікованих кадрів має здійснювати профільний навчальний заклад, який зможе вирішити такі завдання:

- 1) підбір і підготовка персоналу ДКВС України у відомчому вищому навчальному закладі;
- 2) підготовка фахівців різних освітніх рівнів з урахуванням потреб ДКВС України в психологах, педагогах, економістах;
- 3) первинна підготовка на основі практичних завдань, що стоять перед персоналом органу або установи виконання покарань;
- 4) підвищення кваліфікації персоналу згідно з переліком, визначеним Класифікатором професій ДК 003:2010;
- 5) підготовка працівників органів пробації.

Станом на 2020 рік в Україні функціонує чотири заклади освіти, підпорядкованих Міністерству юстиції України, які здійснюють первинну професійну підготовку та підвищення кваліфікації осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України, зокрема й уповноважених органів з питань пробації (органу пробації): Академія Державної пенітенціарної служби, Білоцерківський, Дніпровський

та Хмельницький центри підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України.

21 жовтня 2015 року відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України № 1111-р «Про утворення Академії Державної пенітенціарної служби» видано наказ Державної пенітенціарної служби України від 12 листопада 2015 року № 587/ОД-15 «Про реорганізацію Чернігівського юридичного коледжу Державної пенітенціарної служби України шляхом перетворення в Академію Державної пенітенціарної служби». Академія має у своєму складі юридичний факультет, факультет пробації та факультет заочного, контрактного навчання та підвищення кваліфікації працівників.

Юридичний факультет готує фахівців на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях для здобуття освітніх ступенів «Бакалавр» і «Магістр» спеціальності 081 «Право» та завершує підготовку фахівців за напрямками 6.030401 «Правознавство» та 6.030402 «Правоохоронна діяльність». У структурі факультету нараховуються три кафедри юридичного профілю: кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології; адміністративного, цивільного та господарського права і процесу; теорії та історії держави і права, конституційного права [150].

Факультет пробації має кафедри психології, економіки та соціальних дисциплін, а також іноземних мов.

На факультеті заочного, контрактного навчання та підвищення кваліфікації працівників проходять підвищення кваліфікації працівники установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС України. Основним завданням факультету є забезпечення якісної підготовки фахівців за ліцензованими та акредитованими Академією спеціальностями, відповідно до чинного законодавства, державних стандартів вищої освіти для потреб Міністерства юстиції України, інших державних інституцій, установ, підприємств, організацій різних форм власності на основі поєднання сучасних методів навчально-методичної, наукової, організаційної і виховної роботи [150].

Інститут кримінально-виконавчої служби було створено згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про утворення Інституту кримінально-виконавчої служби» від 17 березня 2011 року № 201. Спільним наказом Голови Державної пенітенціарної служби України та Міністра внутрішніх справ України «Про утворення, функціонування Інституту кримінально-виконавчої служби та затвердження Положення про нього» від 8 липня 2011 р. № 407/220. Інституту надано окремі ознаки юридичної особи. На даний час триває процедура ліквідації.

Відповідно до статті 8 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», Законів України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» та «Про освіту», Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 02 липня 2014 року № 228, постанови Кабінету Міністрів України від 18 травня 2016 року № 343 «Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції», наказу Міністерства юстиції України від 29 грудня 2016 року № 3906/5 «Про перейменування Дніпровського училища професійної підготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України та затвердження його Статуту» створено Дніпровський центр підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. На теперішній час в центрі проводиться навчання 18-ти категорій персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України:

- молодші інспектори відділів охорони кримінально-виконавчих установ закритого типу (первинна професійна підготовка) – термін навчання – 60 днів;
- молодші інспектори відділів охорони кримінально-виконавчих установ закритого типу (спеціалізовані курси) – термін навчання – 30 днів;
- начальники варт відділів охорони кримінально-виконавчих установ закритого типу (спеціалізовані курси) – термін навчання – 30 днів;

- молодші інспектори установ виконання покарань, слідчих ізоляторів (первинна професійна підготовка) – термін навчання – 60 днів;
- молодші інспектори установ виконання покарань, слідчих ізоляторів (спеціалізовані курси) – термін навчання – 30 днів;
- старші по корпусних відділеннях слідчих ізоляторів (спеціалізовані курси) – термін навчання – 30 днів;
- персонал територіальних (міжрегіональних) воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України (первинна професійна підготовка) – термін навчання – 30 днів;
- персонал відділів охорони кримінально-виконавчих установ закритого типу, який перебуває на посадах середнього і старшого начальницького складу (первинна професійна підготовка) – термін навчання – 30 днів;
- персонал відділів охорони кримінально-виконавчих установ закритого типу, який перебуває на посадах середнього і старшого начальницького складу (спеціалізовані курси) – термін навчання – 16 днів;
- чергові помічники начальників слідчих ізоляторів та заступники чергових помічників начальників слідчих ізоляторів (спеціалізовані курси) – термін навчання – 16 днів;
- інспектори (старші інспектори) відділів режиму і охорони слідчих ізоляторів (первинна професійна підготовка) – термін навчання – 30 днів;
- інспектори (старші інспектори) відділів режиму і охорони слідчих ізоляторів (спеціалізовані курси) – термін навчання – 16 днів;
- персонал відділів (груп) інтендантського та господарського забезпечення установ виконання покарань і слідчих ізоляторів, який перебуває на посадах середнього і старшого начальницького складу (первинна професійна підготовка) – термін навчання – 30 днів;

– персонал відділів (груп) інтендантського та господарського забезпечення установ виконання покарань і слідчих ізоляторів, який перебуває на посадах середнього і старшого начальницького складу (спеціалізовані курси) – термін навчання – 16 днів;

– заступники начальників установ виконання покарань, слідчих ізоляторів з інтендантського та комунально-побутового забезпечення, начальники відділів (груп) з інтендантського та господарського забезпечення установ виконання покарань, слідчих ізоляторів (спеціалізовані курси) – термін навчання – 20 днів.

– персонал уповноважених органів з питань пробації (первинна професійна підготовка) – термін навчання – 26 днів очного та 20 днів заочного навчання

– інспектори (старші інспектори) з професійної підготовки персоналу відділів (секторів) по роботі з персоналом установ виконання покарань та слідчих ізоляторів (первинна професійна підготовка) – термін навчання – 30 днів.

На базі Хмельницького центру підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України навчально-виховний процес організовано з:

– молодшими інспекторами-кінологами відділів режиму і охорони слідчих ізоляторів та відділів охорони установ виконання покарань ДПтС України (первинна професійна підготовка) з терміном навчання 55 діб (з 2015 року – 90 діб);

– старшими інспекторами з кінології відділів режиму і охорони слідчих ізоляторів та відділів охорони установ виконання покарань ДПтС України (первинна професійна підготовка) з терміном навчання 30 діб;

– молодшими інспекторами відділів нагляду і безпеки установ виконання покарань Державної пенітенціарної служби України за наступними напрямками: з первинної професійної підготовки з терміном

навчання 55 діб; з підвищення кваліфікації з терміном навчання 30 діб [254].

Вважаємо, що одним з викликів, що постали в процесі реформування пенітенціарної системи, є підготовка кадрів для органів пробації.

З прийняттям Верховною Радою України Закону України «Про пробацію» вирішення завдання щодо перепрофілювання та навчання співробітників кримінально-виконавчої інспекції для створення служби пробації Управлінням кримінально-виконавчої інспекції Державної пенітенціарної служби України (нині Державна установа «Центр пробації») було доручено Білоцерківському центру підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України.

Враховуючи важливість визначених Урядом України та Міністерством юстиції України завдань, керівництво Білоцерківського центру у 2015 році ініціювало переформатування діючої структури навчального закладу та організаційно-штатні зміни. Було створено цикл пробації та центр дистанційного навчання персоналу пробації (навчально-методичний кабінет дистанційного навчання).

Наразі підготовка персоналу в навчальному закладі здійснюється за такими видами: первинна професійна підготовка, підвищення кваліфікації, первинна професійна підготовка персоналу уповноважених органів з питань пробації (очно-заочної форми навчання), онлайн (дистанційне) навчання персоналу уповноважених органів з питань пробації.

За результатами аналізу оновлених у 2017-2018 рр. навчальних програм вказаного центру можна дійти висновку, що на даному напрямі реалізовано інновації, передбачені загальними засадами реформування пенітенціарної системи:

освітні – навчання впродовж життя, андрагогіка, компетентнісний підхід, інтерактивне навчання, інформаційно-комунікативні та мультимедійні освітні технології;

пробаційні – оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення, комунікативні навички та мотиваційне інтерв'ювання, управління справами (кейс-менеджмент), пробаційні програми, основи ефективного управління в пробації та ін.);

пенітенціарні – міжнародні стандарти поводження із засудженими, національний превентивний механізм, динамічна безпека, просоціальне моделювання, когнітивно-поведінкове втручання, сучасний в'язничний менеджмент, реінтеграційні програми для засуджених та ін.) інновації щодо охорони здоров'я засуджених. Загалом за час існування навчання в центрі пройшло близько 34 тис. персоналу, 30 різних категорій посад за 42 різними навчальними програмами [19]. Кількість слухачів органу пробації, які закінчили навчання в Білоцерківському центрі у 2015 - 2018 роках складає 3217 особи. У 2018 р. пройшло навчання 584 працівників органу пробації (з них 241 особа за навчальною програмою з реалізації пробаційних програм).

У I півріччі 2019 року заплановано навчання 318 працівників органу пробації, з них 242 особи проходять підвищення кваліфікації з реалізації пробаційних програм.

Відбір кваліфікованого персоналу є пріоритетною складовою кадрового забезпечення реформування пенітенціарної системи. Основними джерелами кадрів органів та установ виконання покарань по всій Україні є: громадяни України; випускники навчальних закладів ДКВС України; особи, які відслужили строкову службу у Збройних силах України та офіцери запасу; випускники цивільних або військових вищих навчальних закладів.

О.Г. Ткаченко зазначає, що під час прийому на роботу працівників, крім дотримання формальних вимог, основним об'єктом уваги має бути рівень інтелекту кандидата, його фізична та розумова придатність, індивідуальні якості та здібності. Усі кандидати повинні володіти такими розумовими якостями, які дадуть їм змогу осягнути як складність правових норм, так і людей, з якими їм доведеться працювати. При цьому під час відбору кандидатів виходять з того, що професійна діяльність персоналу

ДКВС України, зважаючи на її зміст та завдання, у більшості випадків належить до особливих (складних) видів діяльності. Персонал органів та установ виконання покарань, зазвичай, має справу з важким у соціальному сенсі контингентом, якому притаманні наявність асоціальних установок, некерованість, агресивність, прихований характер злочинної діяльності, нерідко вороже ставлення до співробітників [239]. Це потребує від персоналу толерантності, вираженості під час прийняття рішень, здатності здійснювати профілактику конфліктів, мати навички комунікації.

Відбір кадрів відбувається в кілька етапів. Основними є попередня співбесіда, заповнення необхідних анкет і заяви, психологічне тестування і медичний огляд.

Під час співбесіди вивчаються особисті документи кандидата (свідоцтво про народження, паспорт, військовий квиток, трудова книжка, свідоцтво про одруження, документи про освіту та ін.), а також його особисті та ділові якості, мотиви вступу на службу, попередня трудова діяльність, сімейний стан, стосунки в родині, побутові умови та ін. Якщо внаслідок співбесіди встановлено, що кандидат відповідає необхідним вимогам, йому роз'яснюють вимоги нормативно-правових актів, що регламентують діяльність пенітенціарної системи, порядок і специфіку проходження служби, характер майбутньої роботи, умови матеріального забезпечення, пільги, переваги тощо.

Кожен кандидат, відібраний для служби до пенітенціарної системи, направляється на лікарську комісію для медичного обстеження і визначення придатності до служби. Основними завданнями якої є: визначення за станом здоров'я і фізичним розвитком придатності до служби в ДКВС України або вступу до навчальних закладів; оцінка результатів медичного огляду та розробка пропозицій щодо вдосконалення такої роботи.

Законодавчо врегульовано, що після проходження кандидатом лікарської комісії, професійно-психологічного обстеження та визнання його придатним до служби в пенітенціарній системі України проводиться

спеціальна перевірка, передбачена Указом Президента «Про Порядок проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування» від 25 січня 2012 року № 33/2012. Спеціальній перевірці підлягають відомості щодо: притягнення особи до кримінальної відповідальності, в тому числі за корупційні правопорушення, наявності судимості, її зняття, погашення; факту, чи є особа піддана або піддавалася раніше адміністративним стягненням за корупційні правопорушення; достовірності відомостей, зазначених у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік; наявності в особи корпоративних прав; стану здоров'я, освіти, наявності наукового ступеня, вченого звання, підвищення кваліфікації; інших відомостей, вимога щодо подання яких установлена законом.

Відповідно до поставлених завдань спеціальну перевірку проводять: Міністерство внутрішніх справ України – щодо відомостей про притягнення особи до кримінальної відповідальності, наявності судимості, її зняття, погашення, про застосування до кандидата адміністративних стягнень за корупційні правопорушення; Міністерство юстиції України – щодо наявності в Єдиному державному реєстрі осіб, які вчинили корупційні правопорушення, відомостей про кандидата; Державна фіскальна служба – щодо достовірності відомостей, зазначених у декларації про майно, доходи, витрати й зобов'язання фінансового характеру за минулий рік; Міністерство охорони здоров'я України, відповідним органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим, структурним підрозділом обласної, Київської, Севастопольської міської державної адміністрації – щодо відомостей про стан здоров'я кандидата; Міністерство освіти і науки України, відповідним органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим, структурним підрозділом обласної, Київської, Севастопольської міської державної адміністрації – щодо освіти, наявності у кандидата наукового ступеня, вченого звання.

Кадрова служба (інший підрозділ) органу, який надіслав запит, на підставі отриманої інформації готує довідку про результати спеціальної перевірки, яка підписується її керівником.

У разі виявлення за результатами спеціальної перевірки відомостей про кандидата, які не відповідають визначеним законодавством вимогам для зайняття посади, посадова особа (орган), яка (який) здійснює призначення (обрання) на цю посаду, відмовляє кандидату у призначенні (обранні) на посаду.

Особи, які претендують на службу в ДКВС України, до призначення на відповідну посаду подають за місцем майбутньої служби декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за формою і в порядку, що встановлені Законом України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року, та зобов'язані повідомити керівництву органу чи підрозділу, на посаду в якому вони претендують, про працюючих у цьому органі чи підрозділі близьких їм осіб.

Існує практика, коли на роботу в пенітенціарній службі залучались спеціалісти, які не пройшли спеціальної підготовки щодо особливостей роботи в органах і установах виконання покарань, слідчих ізоляторах. Така професійна невідповідність призводить до виникнення негативних явищ у роботі персоналу, професійної деформації і вигорання, аморальних вчинків та правопорушень, а головне, значного відтоку фахівців зі служби, некомплекту посад. Унаслідок необґрунтованого скорочення кількості оперативних працівників суттєво зросло навантаження на них, у зв'язку з чим помітно знизилася ефективність попередження вчинення злочинів і реагування на порушення прав в'язнів. Ускладнює ситуацію значна віддаленість розташування новостворених міжрегіональних управлінь від деяких установ ДКВС України. Упродовж 2017-2018 року в установах попереднього ув'язнення та виконання покарань відбулося стрімке зростання рівня злочинності та числа правопорушень.

Так, за інформацією Офісу Генерального прокурора України взятими під варту та засудженими заподіяно впр'ятеро більше тяжких тілесних ушкоджень іншим в'язням, у тому числі зі смертельними наслідками, 16 випадків нападів на працівників адміністрації установ, 28 самогубств та 214 самоушкоджень. Утричі зросла кількість і значно більше вчинено злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів. Широкого суспільного резонансу набуло вбивство співробітниці Одеської установи виконання покарань № 21 раніше судимим за особливо тяжкі злочини ув'язненим, який незаконно залучався до господарських робіт в установі.

У січні 2017 року в Київському слідчому ізоляторі під час конфлікту трьома неповнолітніми ув'язненими та молодшим інспектором відділу реж: і охорони, який стався через невиконання взятими під варту особами закон вимог адміністрації, працівнику установи спричинено тяжкі тілесні ушкодження. У Львівській установі виконання покарань № 19 у серпні 2017 року вчинено вбивство засудженого, якого виявлено у камері з численні тілесними ушкодженнями та зашморгом на шиї. У серпні 2017 року з дільниці соціальної реабілітації Стрижавської виправної колонії №81 вчинив втечу засуджений, якого згодом затримано і час вчинення грабежу.

Крім того, внаслідок неефективної діяльності уповноважених підрозділів щодо перекриття каналів надходження до охоронюваних зон заборонених предметів (мобільних телефонів, колюче-ріжучих предметів спиртовмісних напоїв тощо) суттєво зросла кількість їх виявлення, насамперед у слідчих ізоляторах.

Як зазначив Європейський Комітет з запобігання катуванням та нелюдському чи принизливому поведженню або покаранню (КЗК) у своєму звіті про результати планового візиту 8-21 грудня 2017 року [221], положення в'язничного персоналу продовжує залишатися дуже проблематичним у всій в'язничній системі. Рівень кадрового забезпечення занадто низький, щоб забезпечити ефективний контроль, принаймні, не покладаючись на певних ув'язнених. Мізерні зарплати у поєднанні зі

складними умовами праці провокують персонал в'язниці до ризику та спокуси корупції, Додатковий стрес, зумовлений постійними реформами та відсутністю інформації про неї, можливий вплив реформи на їхнє професійне майбутнє - всі ці фактори сприяли демотивації персоналу та масштабним звільненням. В Київському СІЗО до представників КЗК надійшли заяви, що деякі працівники вимагають платежі за "послуги", такі як додаткові телефонні дзвінки, побачення, додаткові тренування на відкритому повітрі, додаткові душові кабінки, додаткові посилки їжі.

Відсоток вакантних посад варіюється від 9% у Київському СІЗО та 30% у Чернівецькому та Івано-Франківському СІЗО. У СІЗО у Львові не вистачало 44 особи особового складу (з 182 посад). Матеріальні умови у відділеннях персоналу та в місцях відпочинку часто були настільки ж бідними, як у приміщеннях для ув'язнених.

КЗК вказало, що режим роботи на 24-годинних змінах з трьома вихідними після них має неминучий негативний вплив на професійну продуктивність; ніхто не може забезпечити задовільне виконання складних завдань, що очікуються від персоналу, в такий тривалий час. Комітет закликав українську владу припинити цю практику, адже неадекватна кадрова політика може тільки збільшити ризик насильства між ув'язненими. Вона також ставить під загрозу перспективу підготовки до звільнення і соціальної реабілітації.

Таким чином, на підставі наведеного можна дійти висновку, що серед першочергових заходів, спрямованих на вдосконалення кадрового забезпечення органів та установ виконання покарань, слід назвати наступні:

- оптимізацію кількості кадрів органів та установ виконання покарань, прийняття програмного нормативного документа щодо кадрового забезпечення пенітенціарної системи;

- розвиток системи кадрового забезпечення служби пробації та системи підготовки волонтерів пробації;

- належний моніторинг якості надання освітніх послуг спеціалізованими навчальними закладами, що здійснюють підготовку кадрів для органів та установ виконання покарань;

- проведення реальної демілітаризації та перегляд системи атестації персоналу органів та установ виконання покарань;

- реалізація політики залучення волонтерів та нових кадрів для органів та установ виконання покарань.

При цьому всі без винятку напрями реформування пенітенціарної системи, в тому числі уже наведені аспекти вдосконалення кадрового забезпечення органів та установ виконання покарань, повинні знайти своє відображення на рівні відповідного нормативно-правового акта (концепції, програми, стратегії тощо). Звичайно, більшість із наведених напрямів удосконалення кадрового забезпечення органів та установ виконання покарань не може бути виконано поза підвищенням стандартів соціального й правового захисту їхнього персоналу.

1.3. Особливості матеріально-технічного та фінансового забезпечення реформування пенітенціарної системи

Матеріально-технічне забезпечення

У Паспорті реформи пенітенціарної системи та пробації одним з очікуваних результатів визначено дотримання права людини шляхом створення умов поводження та утримання у відповідності до міжнародних стандартів.

Для досягнення такого результату визначено наступні індикатори:

- оптимізовано кількість установ відповідно до затверджених критеріїв, побудовано нові установи відповідно до потреб;
- в пенітенціарних установах матеріально-технічне забезпечення відповідає міжнародним стандартам, вдосконалено нормативно-правове забезпечення щодо комунально-побутового обслуговування;
- забезпечено перехід від колективної системи тримання до індивідуальної;
- здійснено капітальні та поточні ремонти установ у залежності від потреб для приведення умов тримання у відповідність до стандартів.

В даному підрозділі розглянемо стан реалізації зазначених завдань та можливі шляхи його покращення.

Станом на 1 березня 2019 року [124] у сфері управління Державної кримінально-виконавчої служби України перебуває 148 установ. Крім того, 29 установ знаходяться на території Донецької та Луганської областей, що тимчасово не контролюється українською владою. В 17 установах виконання покарань засуджені не утримуються, у зв'язку із здійсненням оптимізації їх діяльності. В установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, розташованих на території, що контролюється українською владою, тримається усього 54 677 осіб. З них у 17 слідчих ізоляторах та 12 установах виконання покарань з функцією СІЗО тримається 19 391 особа, узята під варту та засуджена (з них на стадії: досудового розслідування – 2

101 особа, судового розгляду (до винесення вироку) – 9 963 особи). У 113 кримінально-виконавчих установах – 35 397 засуджених (у 7 колоніях максимального рівня безпеки 1 657 осіб, у 32 колоніях середнього рівня безпеки для неодноразово засуджених 15 066 осіб, у 27 колоніях середнього рівня безпеки для вперше засуджених 9 868 осіб, у 7 колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами для тримання чоловіків 1 153 особи, у 4 колоніях мінімального рівня безпеки із полегшеними умовами для тримання чоловіків 415 осіб, у 11 колоніях для тримання жінок 1 445 осіб). У 4 спеціалізованих лікувальних закладах перебувають 636 осіб, в лікувальних закладах при виправних колоніях та СІЗО 944 особи. У 22 виправних центрах відбувають покарання 1 572 особи, у 6 виховних колоніях – 117 осіб [58].

Серед засуджених 1 536 осіб відбуває покарання у вигляді довічного позбавлення волі; 459 осіб відбуває покарання у вигляді арешту у 54 арештних домах, створених при установах виконання покарань [58].

В частині скорочення кількості так званого «в'язничного населення» як підстави для оптимізації кількості установ виконання покарання підтримуємо позицію Д. Ягунова, який вказав, що скорочення кількості ув'язнених – це стратегічна мета пенітенціарної реформи у багатьох державах, а не проблема, що обумовлює реформу як таку. Необхідність закриття окремих установ через значне скорочення в'язничного населення – це інша проблема, яка потребує зовсім іншого підходу для визначення та вирішення. Тим більше, що скорочення кількості ув'язнених в умовах реформи поліції на фоні мінімального рівня розкриття злочинів у перехідний період зазначеної поліцейської реформи може змінитися:

- збільшенням рівня злочинності;
- відповідною системною реакцією органів правопорядку у вигляді «tougher on crime»;
- новим наповненням в'язниць, до якого вже заздалегідь «звужена» пенітенціарна система може виявитися неготовою [270].

Скорочення кількості ув'язнених – це явище, характерне на сучасному етапі для окремих європейських країн. Відтак, є природнім, що в окремих європейських країнах уряди висувують пропозиції щодо закриття окремих установ. Так, у Британії уряд поставив за мету закрити вікторіанські в'язниці Pentonville (1816), Brixton (1820) та Reading (1844). Водночас планується побудувати 9 нових в'язниць. Проте ця політика базується на чітких й прозорих економічних розрахунках, які наочно демонструють обсяги заощаджень після закриття цих установ. У Швеції відбулося закриття 4 в'язниць для засуджених злочинців та 1 слідчого ізолятору. У Нідерландах рівень злочинності знижується кожного року. За період 2011 – 2015 років кількість ув'язнених знизилася на 27%. У цій країні в'язниці закривають через «досягнення необхідного рівня безпеки на вулицях». Тому 19 в'язниць були закриті через відсутність ув'язнених. На додаток планується закрити ще 5 в'язниць. Більше того, щоб в'язниці не «простоювали», Нідерланди «імпортували» на контрактних засадах 240 норвезьких та 300 бельгійських ув'язнених. Проте зазначені вище приклади є більше винятками, ніж правилом. За період з 2004 року світове в'язничне населення збільшилося на 10% [270].

У Франції станом на початок 2016 року в установах утримувалося 67 тис. ув'язнених (99 ув'язнених на 100 тис. населення). У 2014 році у французьких установах перебували 73 тис. осіб (114 ув'язнених на 100 тис.). Тобто можна спостерігати певне зниження кількості в'язничного населення. Проте не варто забувати, що 2011 року у Франції нараховувалося 63 тис. ув'язнених (99 ув'язнених на 100 тис.). Норвегія упродовж останніх років надає приклад поступового збільшення в'язничного населення (з 2,5 тис до 3,7 тис). У відносних показниках Норвегія також демонструє збільшення incarceration rate (з 57 до 72 ув'язнених на 100 тис.). Навпаки, приклади зниження incarceration rate за останні роки демонструють наступні країни:

- Іспанія (2010 рік – 165 ув'язнених, 2016 рік – 133 ув'язнених);

- Польща (2010 рік – 210 ув'язнених, 2016 рік – 188 ув'язнених);
- Швеція (2010 рік – 74 ув'язнених, 2016 рік – 53 ув'язнених);
- Латвія (2010 рік – 333 ув'язнених, 2016 рік – 224 ув'язнених);
- Литва (2010 рік – 315 ув'язнених, 2016 рік – 254 ув'язнених) [269].

Погоджуючись з позицію Д. Ягунова щодо передчасності вирішення питання про закриття та ліквідацію установ виконання покарань, зауважимо, що така оптимізація можлива і необхідна за наступних умов:

- розробка і затвердження на рівні Кабінету Міністрів України конкретних якісних та кількісних критеріїв, за якими прийматиметься рішення про ліквідацію/функціонування установи;

- розрахунок фінансового ефекту від таких управлінських рішень та оцінка ризиків їх прийняття.

Щодо побудови сучасних установ та/або їх перенесення за межі міст, варто зазначити наступне. Так, розпорядженням від 07 жовтня 2015 року № 1066-р Кабінет Міністрів України підтримав звернення Державної пенітенціарної служби щодо ліквідації Чернівецької установи виконання покарань управління Державної пенітенціарної служби в Чернівецькій області (№ 33) у зв'язку з аварійним станом будівель і споруд, у яких розміщена зазначена установа, та її розташуванням у безпосередній близькості до історичного центру м. Чернівців, об'єктів, що належать до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, та навчальних закладів.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини при цьому зазначала: «Як свідчать результати моніторингового візиту представників Департаменту національного превентивного механізму Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини разом із громадськими моніторами до зазначеної установи, що відбувся у листопаді 2015 року, умови тримання в Чернівецькому СІЗО є одними з найкращих у порівнянні з іншими подібними установами в Україні, в тому числі й з тими ж Київським, Львівським та Одеським слідчими ізоляторами. При цьому, наприклад, Дніпропетровський СІЗО, умови в якому є на порядок гіршими,

ніж у Чернівецькому СІЗО, навіть не потрапив до переліку пріоритетних установ» [270].

У вересні 2014 року спостережна комісія перевірила Чернівецький слідчий ізолятор та визнала умови в слідчому ізоляторі прийнятними для перебування ув'язнених, що, як наголошувалося, стало реальним через суттєве зменшення кількості ув'язнених. В той же час, відсутні оприлюднені дані щодо складання комісією санітарних лікарів та архітекторів офіційний акту про подальшу неможливість використання цього закладу, який служив би основою для відповідного розпорядження Кабінету Міністрів України. Про аварійний стан установи в офіційній позиції Міністерства юстиції України не було зазначено [269].

Вважаємо, що при вирішенні питання про перенесення установи за межі міста, в особливості у віддалений район, суб'єктам прийняття відповідних рішень необхідно враховувати матеріальні та часові витрати слідчого для проведення слідчих дій з ув'язненими, яких може бути десятки і сотні в регіоні, можливий вплив такого рішення на дотримання вимог Конвенції про захист прав і основоположних свобод (1950), зокрема, права на справедливий суд в частині розумності строків розгляду справи.

Відсутність прозорості процедури прийняття рішення надає обґрунтовані підстави для недовіри до реформаційних процесів та їх негативного сприйняття громадськістю.

Цей напрямок реформи відноситься до категорії термінових, проте це не виключає необхідності максимально чіткого та прозорого звітування Міністерства юстиції щодо причин закриття того чи іншого слідчого ізолятора з представленням громадськості документів з підписами відповідних спеціалістів та експертів про неможливість подальшого використання того чи іншого слідчого ізолятора за цільовим призначенням [270].

Таким чином, існує потреба у чіткому та прозорому звітуванні Міністерства юстиції про результати вибору провайдера послуг та процедур

реалізації відповідних проектів реконструкції. Так, в контексті зміни дислокації Лук'янівського СІЗО йдеться не про будівництво нового слідчого ізолятора, а про переобладнання Ірпінського виправного центру №132, розташованого у смт. Коцюбинське, початок діяльності якого припадає на 1944 рік. Всього планується побудувати установу, призначену для утримання 2270 місць. Ціна проекту – майже 350 млн. грн. [270].

Відстані між новим слідчим ізолятором та судами міста Києва буде складати: до Печерського районного суду м. Києва – понад 20 кілометрів; до Шевченківського районного суду м. Києва (друге приміщення) – понад 10 км; до Шевченківського районного суду м. Києва (друге приміщення) – понад 18 км; до Дарницького районного суду м. Києва – понад 32 км; до Голосіївського районного суду м. Києва – понад 22 км; до Подільського районного суду м. Києва – понад 16 км; до Дніпровського районного суду м. Києва – понад 32 км; до Деснянського районного суду м. Києва – понад 22 км; до Оболонського районного суду м. Києва – понад 14 км; до Святошинського районного суду м. Києва – понад 11 км; до Солом'янського районного суду м. Києва – понад 18 км [270].

Разом з тим, ми категорично не згодні з тим, що оптимізація передбачає виключно скорочення та ліквідацію задля економії бюджетних коштів, особливо це стосується вже згаданих довічно засуджених, яких варто звільнити, бо утримання – це затрати, яких можна уникнути.

Підсумовуючи викладене, слід погодитися із тими вченими, які вважають, що необхідно встановити конкретизовані індикатори окремо по кожній установі або службі (центру) пробації – на момент проведення реформи, після її проведення та на майбутнє (рівень рецидиву після відбування покарання у вигляді позбавлення волі та інших покарань, пов'язаних з ізоляцією від суспільства; рівень рецидиву після покарань з випробуванням та альтернативних покарань; загальний показник смертності та суїцидів у пенітенціарних установах; рівень працевлаштування засуджених після звільнення з пенітенціарних установ; кількість

притягнутих до кримінальної відповідальності працівників пенітенціарної системи за корупційні злочини; випадки втеч з пенітенціарних установ; кількість знайдених заборонених предметів у пенітенціарних установах; кількість спеціалістів для пенітенціарної системи, підготовлених відомчими навчальними закладами, з них – звільненими впродовж 3-х років за власним бажанням тощо) [270].

Одним з перспективних напрямів перегляду схеми фінансування пенітенціарної системи може стати впровадження системи оплати праці персоналу пенітенціарних установ та служб пробації залежно від комплексного оцінювання показників діяльності відповідної пенітенціарної установи або служби пробації, однак дане питання виходить за межі цього дослідження. У випадку можливості відновлення окремих корпусів старих слідчих ізоляторів має бути надане повне обґрунтування щодо можливості ремонту та подальшого використання таких корпусів. Міністерство юстиції має сформулювати (з урахуванням тенденцій злочинності) та оприлюднити для громадського обговорення перелік установ, які підлягають закриттю у зв'язку з економічною недоцільністю, а також забезпечити прозорість та усунути корупційні ризики при відчуженні слідчих ізоляторів шляхом постійного висвітлення поточної ситуації щодо відчуження старих та побудови нових слідчих ізоляторів [270].

Як зазначив Європейський Комітет з запобігання катуванням та нелюдському чи принизливому поводженню або покаранню (КЗК) у своєму звіті про результати планового візиту 8-21 грудня 2017 року, найбільш вражаюча особливість відвідуваних закладів – це загалом погані або навіть жахливі матеріально-побутові умови установ, зокрема, у Києві та Львові [242]. Ситуація в київському СІЗО навіть погіршилася після відвідання КЗК у листопаді 2016 року. Оскільки воно було переповнене (навіть згідно з національної норми), кількість ув'язнених перевищувала кількість ліжок (наприклад, камери № 21 і 32), що змусило ув'язнених спати по черзі. Незважаючи на спорадичні зусилля з проведення незначних ремонтних

робіт (зазвичай використовуючи власні ресурси ув'язнених), умови ще більше погіршилися, при цьому камери були слабо освітлені, погано провітрювалися, часто напівзруйновані і брудні, і в цілому інфраструктура (електроенергія, вода, каналізація), близька до катастрофічного стану. Фактично, для основної частини ув'язненого населення (крім жінок і неповнолітніх), умови в Київському СІЗО можна було б сприймати як нелюдські. Матеріальні умови у СІЗО у Львові значною мірою визначалися застарілими комунікаціями старовинних будівель, і ситуація погіршувалася через повну відсутність бюджету на ремонт, що, зокрема, призводило до повторних порушень енергопостачання та водопостачання.

У багатьох камерах було тісно (наприклад, 14 ув'язнених, що мають камеру розміром близько 50 м², включаючи санітарний блок; шість ув'язнених, що проживають у камері розміром близько 16 м²; доступ до природного світла і штучного освітлення залишав бажати кращого.)

Фінансове забезпечення

Реалізація Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України збігається з метою, завданнями та основними функціями Мін'юсту як центрального органу державної виконавчої влади і перебуває у межах реалізації поточної діяльності вказаного державного органу відповідно до визначених та затверджених Верховною Радою України бюджетних програм КПКВК 3601020 (виконання покарань установами та органами Державної кримінально - виконавчої служби України), 3601030 (забезпечення діяльності органів пробації), 3601 180 (будівництво та придбання житла для осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально- виконавчої служби України), обсяг фінансування яких визначався, зокрема на 2017 рік та попередні бюджетні роки, за відповідними бюджетними запитами Мін'юсту з урахуванням необхідності поточної реалізації реформування пенітенціарної системи України.

Вважаємо, що без попереднього повного та об'єктивного аудиту повноти та правомірності використання бюджетних коштів, виділених за вказаними бюджетними програмами у попередні бюджетні роки (за необхідності – зовнішнього, із залученням Рахункової палати України та Державної аудиторської служби України), виділення додаткових обсягів бюджетного фінансування на 2018-2020 бюджетні роки було передчасним та недостатньо обґрунтованим.

Відповідно до рішення Рахункової палати від 27 червня 2017 року № 13-3 «Про результати аудиту ефективності використання Міністерством юстиції України бюджетних коштів, виділених на забезпечення функцій у сфері виконання кримінальних покарань та пробації» через відсутність системного підходу до впровадження заходів щодо реформування пенітенціарної системи та управління фінансовими і матеріальними ресурсами, необґрунтовані управлінські рішення, які ухвалювали керівники різного рівня у 2016 році - I кварталі 2017 року з порушенням чинного законодавства, витрачено 951,5 тис. грн., неекономно - 5022,8 тис. грн. і непродуктивно - 11287,8 тис. грн.

Вважаємо, що невиважені управлінські рішення в процесі реформування пенітенціарної системи можуть призводити до порушень чинного при плануванні бюджетних коштів та їх використанні. На підтвердження такої позиції наведемо наступні дані. Так, Вінницькою виправною колонією у порушення вимог частин першої і п'ятої статті 2 та частини четвертої статті 40 Закону України від 10 квітня 2014 року "Про здійснення державних закупівель" (далі – Закон № 1197), а саме, без проведення процедур закупівель, був укладений договір з ДП "Підприємство Вінницької виправної колонії управління ДПтС у Вінницькій області (№ 86)" про надання послуг водопостачання на суму 350,0 тис. грн, за яким виконавцю робіт сплачено 131,4 тис. гривень.

Тендерний комітет Дніпропетровської виправної колонії, з метою уникнення проведення процедури відкритих торгів, поділив закупівлю ліків

на дві частини, чим порушив вимоги частини сьомої статті 2 Закону України від 25 грудня 2015 року "Про публічні закупівлі" (далі – Закон № 922).

Цей же комітет, у порушення вимог частини першої статті 30 Закону № 922, не відхилив тендерну пропозицію, яка не відповідала умовам тендерної документації в частині підтвердження досвіду виконання аналогічних договорів, та обрав переможцем торгів ТОВ "Дніпропетровськгазбут". Аналогічно тендерним комітетом ДПтС у порушення частини першої статті 30 Закону № 922, при проведенні централізованої закупівлі ліків необґрунтовано відхилена пропозиція ТОВ "Аметрін ФК", як така, що не відповідає вимогам тендерної документації, хоча в системі електронних закупівель учасником торгів розміщені документи, передбачені тендерною документацією.

На виконання покарань установами і органами Державної кримінально-виконавчої служби у 2019 році передбачені видатки в сумі понад 6 млрд грн. Видатки із загального фонду збільшено проти 2018 року на 640 млн гривень. Їх планується спрямувати на функціонування та капітальний ремонт установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, утримання персоналу та матеріально-технічне забезпечення кримінально-виконавчої служби. Для забезпечення функціонування органів пробації передбачено 624 млн грн, фінансування яких збільшено на 59 млн гривень [148].

Таким чином, належна фінансова дисципліна має стати однією з гарантій реалізації визначених законодавством напрямів пенітенціарної реформи.

Висновки до розділу 1

Дослідження організаційних засад реформування пенітенціарної системи України надало змогу дійти таких висновків:

1. Визначено, що концептуальними напрямками пенітенціарної реформи в Україні є:

- удосконалення законодавства, що регламентує діяльність пенітенціарної системи;

- оптимізація мережі установ виконання покарань та їх підприємств, забезпечення їх ефективного функціонування та прибутковості (рентабельності) виробничої діяльності;

- підвищення ефективності протидії злочинності та забезпечення правопорядку в пенітенціарній системі;

- забезпечення приведення умов тримання осіб, узятих під варту, та засуджених у відповідність з міжнародними стандартами, створення умов тримання, які не порушують гідність людини, а також недопущення порушень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Їх зміст та практика реалізації дозволяє дійти висновку, що однією з основних стратегічних цілей реформи пенітенціарної системи є дотримання прав людини в установах виконання покарань шляхом створення умов поводження та утримання у відповідності до міжнародних стандартів.

2. Запропоновано розробку і затвердження на рівні Кабінету Міністрів України конкретних якісних та кількісних критеріїв, за якими прийматиметься рішення про ліквідацію/функціонування установи, проведення розрахунку фінансового ефекту від таких управлінських рішень та оцінки ризиків їх прийняття.

3. Розкрито першочергові заходи щодо вдосконалення кадрового забезпечення органів та установ виконання покарань:

- оптимізацію кількості кадрів органів та установ виконання покарань, прийняття програмного нормативного документа щодо кадрового забезпечення пенітенціарної системи;

- розвиток системи кадрового забезпечення служби пробації та системи підготовки волонтерів пробації;

- належний моніторинг якості надання освітніх послуг спеціалізованими навчальними закладами, що здійснюють підготовку кадрів для органів та установ виконання покарань;

- проведення реальної демілітаризації та перегляд системи атестації персоналу органів та установ виконання покарань;

- реалізація політики залучення волонтерів та нових кадрів для органів та установ виконання покарань.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ

2.1 Державна політика у сфері виконання покарань і пробації

Для належного дослідження та розуміння змісту поняття «державна політика у сфері виконання покарань і пробації» першочерговим видається розкриття сутності самої державної політики. Поняття «державна політика», виступаючи як об'єктом, так і предметом наукових досліджень у різноманітних галузях знань, викликає ряд комплексних дискусій, що пов'язано з багатоаспектністю та багатогранністю явища. Традиційно, під державною політикою розуміють основні принципи, норми та діяльність зі здійснення державної влади в певній сфері: Л. Пал визначає державну політику як «напрямок дії або утримання від неї, обрані державними органами для розв'язання певної чи сукупності взаємно пов'язаних проблем» [53, с. 22]. Державну політику необхідно відрізнити від щоденних рішень, які приймають державні органи: державна політика має більший масштаб, ніж рішення, вона є суттю послідовності рішень; якщо рішення можуть виробляти самі організації, окремі агенти, то державна політика зазвичай передбачає взаємодію багатьох агентів і організацій та встановлення складних взаємозв'язків між ними. Дослідження державної політики передбачає простеження множинних зв'язків між багатьма індивідами, групами та організаціями. І хоча накопичення рішень протягом певного часу може скласти певну мозаїку політики, майже завжди впровадження тієї чи тієї з них має цілеспрямований характер [146].

Розділяючи думку авторів, що суспільний розвиток є ключовим фактором вироблення державної політики, зазначимо, що він не вичерпує всіх можливих визначень терміну державна політика. В сучасній

суспільно-політичній думці переважають три головні концепції державної політики, а саме:

1) плюралістична (акцентує увагу на процесі формування та здійснення державної політики в сучасному демократичному суспільстві як мультирівневої конкуренції між впливовими суспільно-політичними групами та об'єднаннями);

2) суспільного вибору (розглядає соціально-політично орієнтованого індивіда як основного носія соціальної активності, а тому на здійснення державної політики значною мірою впливають політичні та державні діячі вищих шаблів управління, що діють на основі вибору раціонального соціального інтересу);

3) детерміністська (становлення та функціонування державної політики визначаються економічними відносинами та відповідним способом виробництва) [1, с. 279].

Адекватним сучасному змісту та розумінню політичних процесів видається підбір теоретичних моделей державної політики, запропонований:

- субстантивна політика, яка розподіляє серед людей вигоди і витрати;
- процедурна політика, що містить законотворчу діяльність;
- розподільна політика, за допомогою якої розподіляються вигоди і витрати між цілими сегментами суспільства;
- регулятивна політика, відмінність її від розподільчої полягає в тому, що тут виникають обмеження щодо тих, кому будуть надані вигоди, а кому ні;
- саморегулятивна політика – це політика, в якій обмеження або навпаки надання послуг та вигод контролюються самими групами, що регулюються;
- перерозподільна політика включає заходи щодо перерозподілу ресурсів;

- матеріальна політика може надавати матеріальні ресурси або владу, а може і накладати додаткові витрати;
- символічна політика відноситься більшою мірою не до людей, а до загальнолюдських цінностей;
- політика щодо перерозподілу приватних благ спрямована на створення та перерозподіл благ і можуть бути придбані на ринку або надані урядом [1].

Розглядаючи поняття «державна політика у сфері виконання покарань і пробації», зазначимо, що окремі аспекти проблеми реалізації державної політики у сфері виконання покарань були предметом досліджень багатьох вчених.

На нашу думку, під час з'ясування змісту терміну **«державна політика у сфері виконання покарань і пробації»** необхідно першочергово врахувати те визначення, що дається йому в правових актах. Якщо звернутися до європейського законодавства в цій сфері, то, наприклад, в Європейських пенітенціарних правилах йдеться про пенітенціарну політику. У багатьох нормах Кримінально-виконавчого кодексу України законодавець говорить про державну політику у сфері виконання кримінальних покарань або про державну політику у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), однак не дає їх визначення. У Роз'ясненні Міністерства юстиції України «Формування повноцінної системи підготовки пенітенціарного персоналу – головна умова практичних змін у Державній пенітенціарній службі України» містяться словосполучення «державна політика пенітенціарної служби», «державна політика кримінально-виконавчої системи», «пенітенціарна політика України».

Так, наказом Міністерства юстиції України від 18 квітня 2014 року № 670/5 було створено Комісію з питань державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Нормативна база діяльності вказаної Комісії, як і сам наказ, не розкривали змісту поняття «державна політика у

сфері виконання кримінальних покарань». Результати аналізу документа вказують на відсутність в повноваженнях Комісії базових та ініціативних можливостей у формуванні певної політики, а суто «виконавську» роль, як то: підготовку пропозицій щодо забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань; подання пропозицій стосовно покращення співпраці з Європейським комітетом з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, усунення недоліків, відображених в інспекційних звітах Європейського комітету; здійснення системного аналізу стану справ із дотриманням у слідчих ізоляторах та установах виконання покарань, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, прав людини під час виконання і відбування кримінальних покарань та тримання під вартою, реалізації законних прав та інтересів засуджених і осіб, узятих під варту; розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства, що регулює порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань, права та інтереси засуджених і осіб, узятих під варту, з метою приведення його у відповідність із європейськими нормами і стандартами, усунення наявних у ньому суперечностей; організація заходів із перевірок слідчих ізоляторів та установ виконання покарань, що належать до сфери управління ДПтС, з питань дотримання прав людини під час виконання і відбування кримінальних покарань та тримання під вартою, реалізації законних прав та інтересів засуджених і осіб, узятих під варту; покращення співпраці з громадськістю з питань державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Даний наказ втратив чинність на підставі наказу Міністерства юстиції № 3799/5 від 04 грудня 2018 року.

Таким чином, в жодному нормативному акті не розкрито повний зміст поняття «державна політика у сфері виконання покарань і пробації». Таким чином, навіть короткий огляд нормативної бази, яка регулює сферу виконання покарань, свідчить про відсутність єдиного підходу до її

термінологічної ідентифікації, що доводить особливу актуальність єдиного розуміння політики у сфері виконання покарань в реформаційних процесах.

В межах даного дослідження визначимо, що **політика у сфері виконання покарань і пробації** — це ті принципи і цілі, які держава запроваджує в життя при створенні і застосуванні норм кримінально-виконавчого права, визначенні цілей, принципів, стратегії, напрямів діяльності органів та установ виконання покарань, органів пробації, їх основних форм і методів.

Синтезований підхід щодо **завдань** політики у сфері виконання покарань (за позицією автора – пенітенціарної політики) можна знайти в працях Г.О. Радова. Зокрема, до головних пріоритетів сучасної пенітенціарної політики, на його думку, належать:

1) створення самостійної державної пенітенціарної служби, безпосередньо підпорядкованої уряду, з покладанням на неї обов'язків, поряд з управлінням пенітенціарними установами, з об'єднання зусиль і координації дій усіх суб'єктів соціального життя, які покликані забезпечувати безпеку суспільства;

2) надання адміністрації пенітенціарних установ права самостійно вирішувати всі питання на підставі чинного законодавства й у межах свого бюджету з повною відповідальністю за результати своєї діяльності, обмеження компетенції вищестоящих організаційних структур функціями методичного керівництва, контролю та надання практичної допомоги;

3) об'єднання навколо пенітенціарних установ усіх суб'єктів місцевого соціального життя з метою надання цим установам додаткової допомоги й підтримки людськими ресурсами, коштами та матеріалами;

4) забезпечення всебічного контролю за дотриманням пенітенціарним персоналом вимог чинного законодавства, парламентських і урядових рішень з використанням можливостей суду, прокуратури, органів

державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, окремих громадян у межах наданих їм законом повноважень;

5) всіляке стимулювання на державному рівні формування об'єднань громадян, які ставлять собі за мету сприяння вдосконаленню діяльності пенітенціарної системи України, надання їм допомоги й підтримки;

6) розгортання в засобах масової інформації широкомасштабного висвітлення об'єктивної ролі пенітенціарної системи в житті суспільства та держави як такої, що забезпечує громадську безпеку й моральне відродження суспільства;

7) створення громадських фондів допомоги пенітенціарним установам за рахунок добровільних внесків, відрахувань і пожертвувань підприємств, організацій, установ та окремих громадян;

8) втілення в практику діяльності пенітенціарних установ новітніх наукових досягнень і технологій, зокрема методик впливу на особистість;

9) створення в пенітенціарних установах умов для утвердження загальнолюдських цінностей, культури людини, ідеалів добра, справедливості й гуманізму, які б давали засудженим уроки моральності, милосердя, людяності, формували необхідні знання, вміння та навички, можливість відчувати себе особистістю, у долі якої зацікавлені суспільство й держава;

10) забезпечення соціального і правового захисту пенітенціарного персоналу з проблем загальносоціального, побутового, юридичного, матеріального, психологічного і методологічного характеру, виходячи з об'єктивних потреб якісного виконання ним своїх функцій з ресоціалізації засуджених;

11) створення державної системи пенітенціарної опіки з метою надання допомоги й підтримки звільненим з місць позбавлення волі в адаптації до життя в умовах вільного суспільства [209, с. 14]

Під час реформування пенітенціарної системи державна політика у вказаній сфері має базуватись на принципі наступності, при врахуванні

позитивних аспектів чинної кримінально-виконавчої політики й відповідного галузевого законодавства. Сам же зміст державної політики у сфері виконання покарань на сучасному етапі зумовлюється низкою різнорівневих детермінантів, а основними тенденціями стає оптимізація пенітенціарної системи, її адаптація до існуючих міжнародних стандартів поведження із засудженими та забезпечення її відповідності очікуванням громадськості та викликам соціального розвитку.

Державна політика у сфері виконання покарань і пробації як соціально-правовий феномен, що передбачає і нормативне закріплення на рівні легітимізованих суспільним схваленням та легалізованих рішеннями правомочних державних органів, і практичну реалізацію таких норм, має у своїй реалізації базуватись на специфічних **принципах**.

Дослідниками сформовано неоднозначні позиції як щодо змісту поняття «принципи політики у сфері виконання покарань», так і стосовно їх співвідношення з принципами кримінально-виконавчого права, кримінально-виконавчого законодавства й діяльності кримінально-виконавчої (пенітенціарної) системи. Принципи політики у сфері пробації окремо на рівні фундаментальних досліджень не розглядались.

Принципи виправно-трудового права, на думку О. Наташева, – це керівні ідеї, основні вимоги виправно-трудової політики, утілені в нормах виправно-трудового права [132, с. 25].

В. Уткін визначає принципами кримінально-виконавчого права вихідні положення, що водночас є принципами кримінально-виконавчої політики, і принципами діяльності кримінально-виконавчої системи [249, с. 56–57].

На думку В. Кондратішиної, принципами кримінально-виконавчої політики є основні положення, якими керуються як суб'єкти її формування, так і суб'єкти реалізації на практиці в ході виконання всіх передбачених законом кримінальних покарань, чітко визначених кримінально-виконавчим законодавством методами, засобами, формами й

силами [81, с. 7]. В цьому аспекті вважаємо, що визначення є дещо усіченим адже політика комплексно будується не лише на законодавстві, а й на неписаних правилах, нормах поведінки та звичаях, що визнані у конкретному суспільстві та мають враховуватись суб'єктами її реалізації.

В. Трубніков під принципами кримінально-виконавчої політики розуміє такі, що впливають із соціально-економічної природи суспільного ладу, і закріплені в праві основні засади (керівні ідеї), які визначають спрямованість, характер, підстави й обсяг правового регулювання суспільних відносин [246, с. 4]. Зазначимо, що при такій конструкції визначення окреслено генетичний зв'язок ідей (принципів) аналізованої політики з актуальними суспільними процесами як їх першоосновою.

Принципи будь-якої політики повинні являти собою не хаотичну сукупність, а логічно побудовану систему. Такі принципи визначатимуть стратегію й напрями розвитку, зміст і структуру як кримінально-виконавчого законодавства загалом, так і окремих його інститутів, зможуть забезпечити системність правового регулювання суспільних відносин, що виникають під час виконання та відбування покарання.

Узагальнивши наявні в доктрині кримінально-виконавчого права судження з приводу принципів політики у сфері покарань, розділивши позицію М. Кутєпова, погоджуємось, що ними є першооснови загального напрямку діяльності державних органів, громадських інститутів й окремих громадян у сфері виконання покарань [108]. Нормативне закріплення цих принципів має змістовну історію і здійснюється залежно від обставин конкретної соціальної епохи.

У сучасній Україні кримінально-виконавче законодавство стосовно виконання й відбування покарань, відповідно до ст. 5 Кримінально-виконавчого кодексу України, ґрунтується на принципах невідворотності виконання й відбування покарань, законності, справедливості, гуманізму, демократизму, рівності засуджених перед законом, поваги до прав і свобод

людини, взаємної відповідальності держави й засудженого, диференціації та індивідуалізації виконання покарань, раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки, поєднання покарання з виправним впливом, участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів та установ виконання покарань.

Так само, стаття 5 Закону України «Про пробацію» від 05 лютого 2015 року визначає, що пробація ґрунтується на принципах справедливості; законності; невідворотності виконання покарань; дотримання прав і свобод людини і громадянина; поваги до людської гідності; рівності перед законом; диференційованого та індивідуального підходу; конфіденційності; неупередженості; взаємодії з державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями та громадянами.

Саме в цих нормах вперше в історії національного законодавства було закріплено, на нашу думку, основні принципи політики у сфері виконання покарань і пробації. Для єдності позицій фахівців і законодавця у визначенні змісту, переліку та класифікації досліджуваних принципів необхідно звернутись до критеріїв виділення таких принципів, які відзначив О. Скакун:

- принципи повинні розповсюджуватися на всю правову спільність, для якої вони виділяються;
- ідеї, положення, характерні лише для окремого інституту, не можуть «претендувати» на роль галузевого принципу;
- не можна ті самі ідеї та положення зараховувати до принципів і мети водночас (наприклад, виправлення й ресоціалізацію);
- не можна як основні положення й ідеї змішувати принципи та засоби політики (суспільно корисна праця, соціально-виховна робота тощо);
- не можна ідеї й основні положення, властиві одній групі засобів впливу на засуджених, поширювати на інші галузі кримінально-виконавчої політики [225, с. 57].

До системи принципів політики у сфері виконання покарань і пробації варто зараховувати саме ті положення, у яких розкривається сутнісне, притаманне саме цій галузі знання. Ми поділяємо традиційний підхід до визначення принципів у праві, за яким слід виділяти загальноправові, міжгалузеві, галузеві та принципи окремих інститутів.

Загальноправові принципи є характерними для всієї політики України загалом, визначають її характер, ознаки, розвиток і формування національної політичної системи: принцип гуманізму; принцип демократизму; принцип соціальної справедливості; принцип свободи; принцип рівності; принцип законності.

Міжгалузеві принципи притаманні кільком спорідненим видам політики. У цьому випадку необхідно говорити про складові політики у сфері протидії злочинності. Спорідненими з кримінально-виконавчою політикою слід вважати кримінально-процесуальну, кримінально-правову та кримінологічну (профілактичну, превентивну) політику. До міжгалузевих принципів кримінально-виконавчої політики належать відповідність між елементами політики держави у сфері протидії злочинності, принцип поєднання переконання і примусу, принцип наступності й безперервності пенітенціарних і постпенітенціарних заходів.

До галузевих принципів належать: невідворотність виконання й відбування покарань, поєднання покарання з виправним впливом, участь громадськості у виконанні покарання.

До принципів окремих інститутів, на нашу думку, можна віднести: принцип диференціації та індивідуалізації виконання покарань; принцип співвіднесення умов життя в пенітенціарних установах з людською гідністю і стандартами, прийнятими в суспільстві; принцип відбування покарання за місцем проживання засудженого; принцип збереження зв'язку з родичами й зовнішнім світом..

При визначенні змісту ключових принципів, зазначених вище, ми приєднуємось до позицій О. Шкути [264].

Принцип стимулювання правослухняної поведінки відображений у багатьох нормах КВК України (статті 54, 81, 130). Система стимулів законослухняної поведінки засуджених повинна володіти такими властивостями:

- стимули мають бути орієнтовані як на віддалену перспективу (рік, два роки тощо), так і на найближче майбутнє (сьогодні, завтра, через тиждень, місяць);
- стимули повинні мати взаємопов'язаний характер, містити як корисні (приємні) для особистості наслідки, так і шкідливі (неприємні) наслідки, що обмежують можливості задовольняти потреби в сьогоденні та майбутньому;
- стимули мають бути значущими для особистості, тобто мати спонукальну силу [281].

Принцип поєднання покарання з виправним впливом передбачає, що виконання всіх видів покарань повинно супроводжуватися застосуванням до засуджених різних заходів впливу. КВК України визначає основні засоби виправлення і ресоціалізації, до яких відносить: встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), суспільно корисну працю, соціально-виховну роботу, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив. *Принцип участі громадськості*. Відповідно до чинного кримінально-виконавчого законодавства цей принцип реалізується шляхом контролю громадськості за діяльністю адміністрації органів і установ виконання покарань, за вирішенням правових питань відбування засудженими покарання і закріплення результатів виправлення стосовно осіб, звільнених від покарання. Принцип участі громадськості у діяльності органів і установ виконання покарань чітко закріплений у п. 1 правила 88 Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй щодо поводження з ув'язненими (Правила Мандели) 2015 року: «У поводженні з ув'язненими слід підкреслювати не їхню ізоляцію від суспільства, а ту обставину, що вони продовжують залишатися його

членами. Громадські організації слід тому залучати всюди там, де це можливо, до співробітництва з тюремним персоналом із метою повернення ув'язнених до життя в суспільстві» [158].

Доцільним, на нашу думку, є виокремлення О. Шкутою принципів формування та реалізації пенітенціарної політики й функціонування пенітенціарної системи України:

1. Принцип різноманітності видів та підвидів пенітенціарних установ, що враховує необхідність і доцільність роздільного (ізолюваного) тримання окремих категорій засуджених.

2. Принцип розміщення пенітенціарних установ на території держави з урахуванням оптимального поєднання вимог відбування покарання засудженими переважно у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до їх місця проживання до засудження.

3. Принцип організації праці засуджених, як правило, на власних підприємствах пенітенціарних установ. Розглянуті нами принципи пенітенціарної політики, а також інші основні положення правової політики України в цій галузі, висвітлені в численних працях вітчизняних учених, тісно взаємопов'язані, доповнюють один одного і вимагають комплексного застосування в процесі реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань [205].

Основними **завданнями** реформування державної політики у сфері виконання покарань і пробації на сучасному етапі є:

1. Забезпечення демократичного функціонування пенітенціарної системи. Досягнення цього завдання передбачає зміну вектора суспільного сприйняття пенітенціарної системи як динамічного, гнучкого соціально-правового утворення, що реагує на мінливі запити й інтереси населення конкретної держави чи регіону властивими для нього засобами виконання покарання та суміжними з ними інструментами впливу на осіб, які вчинили кримінальні правопорушення [241].

2. Структурно-функціональна синхронізація політики у сфері виконання покарань із кримінально-правовою, кримінологічною політикою, а також соціальною політикою держави в цілому. Виконання цього завдання спрямовано на формування цілісності державного управління, узгодженості окремих його напрямів із метою досягнення наявної ефективності кожного з них. Фрагментарність та відірваність від контексту загальносоціального розвитку управлінської діяльності, що здійснюється в межах окремих різновидів політик, стає перешкодою для реформування сфери державного будівництва [241].

3. Підвищення соціального потенціалу пенітенціарної практики. Такий виклик передбачає переорієнтацію діяльності органів та установ виконання покарань на впровадження передових педагогічних, медичних і психокорекційних методик та технологій індивідуальної роботи, співпраці із засудженими для досягнення цілей покарання, що в кінцевому підсумку має сприяти підвищенню ефективності формування позитивних особистісних якостей. [49, с. 130-171]

За результатами аналізу завдань майбутньої політики у сфері виконання покарань і пробації вважаємо за можливе виділити наступні провідні **напрями** її реформування:

- узгодження із загальносоціальною політикою;
- повна демілітаризація пенітенціарної системи та подальша інтеграція з інститутами громадського контролю;
- забезпечення засудженим добровільної трудової зайнятості та рівного доступу до освіти;
- удосконалення методик індивідуальної роботи із засудженими з метою їх ресоціалізації;
- удосконалення системи медичного обслуговування та психологічного супроводу;
- удосконалення правової бази та організаційно-управлінської основи забезпечення безпеки засуджених під час відбування покарань;

- реформування кадрової політики органів та установ виконання покарань;
- адекватна оптимізація фінансування реформи до меж, необхідних для виконання поставлених завдань.

Політика у сфері виконання покарань і пробації не є «річчю в собі», а породжується під впливом ряду сторонніх **детермінантів (факторів)**, що її визначають. До таких факторів, поділяючи позицію Є.О. Письменського, пропонуємо віднести наступні:

- розвиток економіки держави та її фінансової системи (високий рівень загального економічного розвитку створює сприятливі умови для наповнення державного бюджету, що позитивно позначається на фінансуванні пенітенціарної системи, адже держава отримує можливість забезпечити в необхідному обсязі ресурсами нормальне функціонування органів та установ виконання покарань);
- рівень розвитку громадянського суспільства;
- рівень правової свідомості й правової культури суб'єктів та учасників політики у сфері виконання покарань;
- стан розвитку демократизму, захисту прав і свобод людини;
- рівень, структура та динаміка злочинності;
- стан і тенденції розвитку наук кримінально-правового циклу;
- якість кримінального, кримінально-виконавчого та кримінального процесуального законодавства й тенденції практики його застосування [35, с. 52-53].

Ефективність політики у сфері виконання покарань і пробації залежить від трьох груп факторів:

1) соціально-політичних, яка відображають соціальну сутність, спрямованість та змістовні характеристики реалізації політики у сфері виконання покарань (економіка, політика, суспільна свідомість та ідеологія, культура, включаючи правосвідомість і правову культуру);

2) формально-нормативних (правових), що відображають роль кримінально-виконавчого права і кримінально-виконавчих правових інститутів в її реалізації; .

3) організаційно-адміністративних, що стосуються суб'єктів, які формують і реалізують політику у сфері виконання покарань і виявляються в тому, що всі зазначені складові суспільного життя являють собою специфічні самостійні форми відображення глибоких змін реалізації політики.

Особливу роль для політики у сфері виконання покарань і пробації відіграють **суб'єкти** її формування та реалізації. Вважасмо за необхідне розділити категорії суб'єктів на суб'єктів формування та суб'єктів реалізації.

До суб'єктів формування слід віднести *народ*, який згідно зі статтею 5 Конституції України здійснює владу безпосередньо та через органи державної влади й органи місцевого самоврядування. *Верховна Рада України* як єдиний орган законодавчої влади в Україні, виконує провідну роль у нормативно-правовому забезпеченні будь-якої державної політики: ухвалення законів (зокрема, про амністію), затвердження Державного бюджету, формування та зміна кримінально-виконавчого законодавства України, яким регламентуються порядок та умови виконання покарань, ратифікація міжнародних договорів в даній сфері. *Президент України* впливає на формування політики у сфері виконання покарань шляхом ведення переговорів та укладання міжнародних договорів України, здійснення помилування, підписання законів, ухвалених Верховною Радою України, видання указів і розпоряджень, які мають кримінально-виконавче спрямування та є обов'язковими до виконання на території України тощо. *Кабінет Міністрів України* забезпечує здійснення внутрішньої й зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України (у т.ч. у сфері виконання покарань), уживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, здійснює

заходи щодо боротьби зі злочинністю, спрямовує й координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади.

Вважаємо, що слід окремо визначити суб'єктами формування вказаної політики громадські інституції та науковців. Зазначені суб'єкти можуть здійснювати моніторинг стану реалізації політики у сфері виконання покарань, оцінювати ступінь її ефективності та звертатись до органів державної влади України з пропозиціями щодо реформування кримінально-виконавчої сфери. Крім того, фундаментальні і прикладні наукові дослідження можуть стати джерелом доктринального тлумачення та розв'язання окремих проблем у кримінально-виконавчих відносинах.

До суб'єктів реалізації належать суди, юрисдикція яких поширюється на будь-який юридичний спір (ст. 124 Конституції України). Діяльність суддів із реалізації політики знаходить свій прояв у призначенні покарання, ухваленні рішення про повне або часткове звільнення від відбування покарання, вирішенні інших питань, пов'язаних із виконанням вироку. *Міністерство оборони України* визначає порядок відбування покарання засуджених військовослужбовців у виді тримання в дисциплінарному батальйоні; підпорядковані йому підрозділи (зокрема, військові частини) виконують зазначений вид покарання, а також позбавлення військового звання, службові обмеження для військовослужбовців та їх арешт з утриманням на гауптвахтах. *Спостережні комісії* здійснюють громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання покарань у виправних колоніях, арештних домах, виправних центрах та слідчих ізоляторах (ч. 2 ст. 26 КВК України). Наприклад, згідно з частиною 3 ст. 135 КВК України члени спостережних комісій беруть участь у процедурі дисциплінарного провадження щодо осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі.

В ході нашого дослідження визначено, що окремою категорією має бути виділено *суб'єктів, які сприяють реалізації політики у сфері виконання покарань і пробації*. До них пропонуємо віднести підрозділи

Національної поліції України, які здійснюють реагування стосовно засуджених та інших осіб, які не виконують судові рішення в частині відбування призначеного покарання (ч. 2 ст. 31, ч. 1 ст. 35, ч. 5 ст. 57 КВК України) й органи місцевого самоврядування, які серед іншого сприяють виконанню покарань у виді громадських робіт та обмеження волі (ч.5 ст. 36, чч. 2-3 ст. 56 КВК України).

На нашу думку, особливо актуальною стає роль *органів прокуратури України* в реалізації політики у сфері виконання покарань і пробації. Необхідність виокремлення такого питання в якості окремого наукового завдання обумовлена сучасним станом реформування як органів прокуратури в цілому, так і пенітенціарної системи зокрема. Так, з прийняттям у жовтні 2014 року нової редакції Закону України «Про прокуратуру» метою діяльності органів прокуратури визначено захист прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави (ст.1).

Відповідно до пункту 9 Перехідних положень Конституції України прокуратура продовжує виконувати функцію нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, до набрання чинності законом про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій. Правило 83 Мінімальних стандартних правил ООН поводження з в'язнями (Правила Мандели) вказує, що подвійні інспекції мають бути зовнішні та внутрішні. Внутрішні інспекції мають здійснюватися керівництвом пенітенціарної системи, тобто по суті йдеться про внутрішньовідомчі перевірки. Зовнішні інспекції мають здійснюватися органом, не залежним від керівництва пенітенціарної системи, але можуть також включати компетентні міжнародні та регіональні органи. За відсутності визначеної процедури та механізму їх організації прокурорський нагляд, з огляду на зміст повноважень прокурора, залишається суттєвим інструментом реалізації і забезпечення політики у сфері виконання покарань.

В чинному Законі України «Про прокуратуру» значну увагу приділено характеристиці прав прокурорів при здійсненні нагляду в окресленій сфері (ст.26). Так, прокурор, здійснюючи нагляд, має право:

- у будь-який час за посвідченням, що підтверджує займану посаду, відвідувати місця тримання затриманих, попереднього ув'язнення, установи, в яких засуджені відбувають покарання, установи, де перебувають особи, щодо яких застосовані примусові заходи медичного або виховного характеру, та будь-які інші місця, до яких доставлено осіб з метою складення протоколу про адміністративне правопорушення чи в яких особи примусово тримаються згідно з судовим рішенням або рішенням адміністративного органу;
- опитувати осіб, які перебувають у вказаних вище місцях, з метою отримання інформації про умови їх тримання та поводження з ними, ознайомлюватися з документами, на підставі яких ці особи тримаються в таких місцях, засуджені або до них застосовано заходи примусового характеру;
- знайомитися з матеріалами, отримувати їх копії, перевіряти законність наказів, розпоряджень, інших актів відповідних органів і установ та в разі невідповідності законодавству вимагати від посадових чи службових осіб їх скасування та усунення порушень закону, до яких вони призвели, а також скасовувати незаконні акти індивідуальної дії;
- вимагати від посадових чи службових осіб надання пояснень щодо допущених порушень, а також вимагати усунення порушень та причин і умов, що їм сприяли, притягнення винних до передбаченої законом відповідальності;
- знайомитися з матеріалами виконавчого провадження щодо виконання судових рішень у кримінальних справах, робити з них виписки, знімати копії та в установленому законом порядку оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність державного виконавця;

- вимагати від керівників органів вищого рівня проведення перевірок підпорядкованих і підконтрольних органів та установ попереднього ув'язнення, виконання покарань, застосування заходів примусового характеру;
- звертатися до суду з позовом (заявою) у визначених законом випадках.

У Законі також більш чітко роз'яснено випадки, коли прокурор зобов'язаний негайно звільнити особу, яка незаконно перебуває у місці тримання затриманих, попереднього ув'язнення, обмеження чи позбавлення волі, установі для виконання заходів примусового характеру, іншому місці, в якому особа примусово тримається згідно з судовим рішенням або рішенням адміністративного органу. Такими випадками закон визначив: відсутність відповідного судового рішення, рішення адміністративного органу або іншого передбаченого законом документа; закінчення передбаченого законом або таким рішенням строку.

Положення аналізованого Закону дозволяють дійти висновку про окремі суперечності та прогалини у його змісті. Зокрема, у п. 3 ч. 1 ст. 26 передбачено можливість прокурора скасовувати незаконні акти індивідуальної дії, однак правовий механізм реалізації такого права ані у статті, ані в нормативному акті в цілому не передбачений. Письмові ж вказівки прокурора застосовуються виключно «щодо додержання порядку та умов тримання», а не для впливу на акти індивідуальної дії.

У статті 26 Закону зазначено категорію «адміністративний орган». Як вірно зазначає С.К. Гречанюк, вона не передбачена законодавством і має виключно теоретичний зміст, що уможливорює оціночні судження щодо суб'єктів, які можуть застосовувати примусові заходи [15]. Вважаємо, що необхідно змінити законодавчі підходи до цих визначень і чіткіше сформулювати, які саме органи вважаються адміністративними в контексті цієї статті.

Практичну реалізацію положень нагляду в окресленій сфері покладено на управління нагляду за додержанням законів при виконанні судових

рішень у кримінальних провадженнях та інших заходів примусового характеру у місцях несвободи Генеральної прокуратури України. Процедурні аспекти наглядової діяльності передбачені наказом Генеральної прокуратури України від 20 квітня 2016 року № 161 «Про організацію діяльності прокурорів з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян». Відповідно до п.2 наказу основними завданнями діяльності на цьому напрямі визначити забезпечення нагляду за додержанням:

- прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства і держави при виконанні покарань та інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи, відповідно до законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
- законодавства щодо запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню із затриманими, взятими під варту та засудженими;
- визначених законодавством вимог режиму, порядку та умов тримання затриманих осіб, а також осіб, до яких застосовано запобіжні заходи: тримання під вартою; поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають їх небезпечну поведінку;
- встановлених законодавством вимог режиму, порядку та умов тримання осіб, до яких застосовано інші заходи примусового характеру;
- визначених законодавством вимог режиму, порядку та умов тримання, а також відбування покарань засудженими;
- законодавства при виконанні покарань, не пов'язаних з позбавленням волі;

– законодавства під час здійснення оперативно-розшукової діяльності оперативними підрозділами органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України.

Таким чином, трансформація кримінально-виконавчих правовідносин, яка прямо пов'язана з аналогічними процесами в інших видах правовідносин, суб'єктом яких виступає прокуратура, ставить перед нею якісно нові завдання при здійсненні прокурорського нагляду. Сучасний стан кримінально-виконавчої діяльності, яка набула кризовий характер, потребує втручання та спільних зусиль по вирішенню існуючих проблем усіх суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин, включаючи прокуратуру України. У сучасних умовах роль і місце прокуратури у системі суб'єктів реалізації політики у сфері виконання покарань і пробації має бути підсилена, у тому числі з урахуванням її функцій і повноважень, що можуть бути використані для захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави.

Особливою є роль Міністерства юстиції України, адже станом на 2020 рік воно визначене *центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізацію державної політики у сфері виконання покарань і пробації*. Відповідно до Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 02 липня 2014 року № 228, зазначений орган виконує завдання щодо утворення та визначення основних напрямів діяльності міжрегіональних управлінь з питань виконання кримінальних покарань та пробації, уповноважених органів з питань пробації, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, воєнізованих формувань, навчальних закладів, закладів охорони здоров'я та підприємств установ виконання покарань. В той же час, на нього покладаються і обов'язки з виконання покарань: контроль за дотриманням прав людини та громадянина, вимог законодавства щодо виконання й відбування покарань, реалізація законних прав та інтересів засуджених; визначення виду установи виконання покарань, у якій відбуватимуть

покарання засуджені до позбавлення волі, здійснення розподілу, переведення їх з однієї установи до іншої; сприяння здійсненню спостережними комісіями та громадськими об'єднаннями громадського контролю за дотриманням прав і законних інтересів засуджених під час виконання покарань тощо. Таким чином, Міністерства юстиції України є *одночасно суб'єктом формування та реалізації політики у сфері виконання покарань і пробації*.

Специфічним суб'єктом політики у сфері виконання покарань виступає *Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК)*. КЗК було створено відповідно до прийнятої в рамках Ради Європи Європейської конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, яка набула чинності у 1989 році. Комітет спирається на статтю 3 Європейської конвенції з прав людини, яка передбачає: «Жодна людина не може зазнавати катувань чи нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання». КЗК не є судовим органом, а передбачає превентивний механізм несудового характеру для захисту позбавлених волі осіб від катувань та інших форм неналежного поводження. У такий спосіб він доповнює діяльність Європейського суду з прав людини. КЗК організує інспекції місць позбавлення волі, щоб оцінити, як поведуться з особами, яких утримують під вартою. До таких місць належать в'язниці, заклади для утримання неповнолітніх, поліцейські дільниці, центри для утримання порушників імміграційного законодавства, психіатричні лікарні, соціальні заклади тощо [60].

Делегації КЗК мають необмежений доступ до місць позбавлення волі і право вільно пересуватися всередині таких установ. Вони віч-на-віч бесідуєть з позбавленими волі особами і вільно спілкуються з усіма, хто може надати необхідну інформацію. Після кожної інспекції КЗК надсилає докладну доповідь відповідній державі. Ця доповідь містить висновки

Комітету, його рекомендації, коментарі та запити про надання інформації. КЗК також звертається з проханням надати йому докладні відповіді на порушені в доповіді питання. Такі доповіді та відповіді на них є складовими частинами безперервного діалогу з відповідною державою. Інспекції здійснюються делегаціями, до складу яких, як правило, входять кілька членів КЗК, котрих супроводжують працівники секретаріату Комітету і, якщо це необхідно, експерти та перекладачі. Делегації КЗК здійснюють інспекції періодично (як правило, один раз на чотири роки), але, якщо необхідно, Комітет може організувати додаткові позачергові («ad hoc») інспекції. Комітет має повідомити відповідну державу про свій намір здійснити інспекцію. Після такого повідомлення делегація може у будь-який час здійснити інспекцію будь-якого місця, де утримуються особи [60].

Співпраця з національними владними органами є стрижнем діяльності Комітету, оскільки його метою є захист позбавлених волі осіб, а не осудження держав за порушення. Конфіденційність є іншою особливістю діяльності КЗК: висновки Комітету, його доповіді і коментарі урядів мають, у принципі, конфіденційний характер. Разом з тим, значна частина інформації про діяльність КЗК є загальнодоступною. Якщо держава не бажає співпрацювати або відмовляється покращувати ситуацію у світлі рекомендацій КЗК, Комітет може вирішити зробити публічну заяву з цього приводу. Крім того, Комітет щороку готує і оприлюднює загальну доповідь про свою діяльність [60].

За результатами проведеного нами в межах даного дослідження вивчення змісту звітів та доповідей КЗК, його висновки та положення значною мірою вплинули на сучасну політику України у сфері виконання покарань. В той же час, КЗК не є національним органом влади та не представляє українське громадянське суспільство. Існуючи у площині європейських стандартів захисту прав людини, з огляду на мету інспекцій та характер взаємодії з державами при їх здійсненні, пропонуємо віднести

КЗК до суб'єктів зовнішньої оцінки політики у сфері виконання покарань і пробації.

2.2 Правове регулювання реформування пенітенціарної системи

В теорії права правове регулювання здебільшого розуміється у широкому і вузькому значенні. Широке значення передбачає, що правове регулювання – це всі форми впливу держави на свідому поведінку осіб – суб'єктів суспільних відносин, за допомогою широкого спектру чинників: норм права, актів застосування права, юридичних договорів, правовідносин, забезпечення реалізації норм права, у тому числі примусовою силою державного апарату, законність і правопорядок тощо. Правове регулювання засноване на складній взаємодії правової свідомості, принципів права, правових норм, актів їх тлумачення і застосування, юридичних фактів, правових відносин, суб'єктивних юридичних прав і обов'язків, актів реалізації юридичних норм, правової культури, законності тощо. При розумінні змісту у вузькому значенні, правове регулювання – один із способів упорядкування суспільних відносин, який зводиться до нормативного встановлення стандартів, меж належної і можливої поведінки [118].

Правове регулювання суспільних відносин передбачає не будь-яку владну діяльність уповноважених на те органів і посадових осіб, а лише ту, яка має безпосередньою метою спрямування на встановлення і реалізацію певних моделей суспільного розвитку. Встановлене правило, з одного боку, вказує на найбільш доцільну поведінку суб'єктів за даних обставин, а з іншого – це правило гарантується сприянням, підтримкою та охороною держави з метою безумовного досягнення бажаного результату у врегульованих правом суспільних відносинах. В межах нашого дослідження **правове регулювання** визначається як *специфічна діяльність держави, її органів, посадових осіб і уповноважених на те громадських організацій щодо впорядкування суспільних відносин шляхом*

встановлення юридичних норм і прийняття в необхідних випадках індивідуальних рішень у відповідності з цими нормами, вирішення юридично значимих питань, що виникають у межах таких відносин [157].

Держава в особі її уповноважених органів відповідно до закономірностей розвитку і потреб суспільного життя встановлює загальні засади (принципи, цілі, завдання, межі) і розробляє основні засоби правового регулювання. Це робиться передусім шляхом формування системи законодавчих та інших нормативних правових актів з відповідних питань. Важливе значення мають державні заходи, спрямовані на ознайомлення населення з положеннями чинного законодавства, юридичними механізмами задоволення та захисту його інтересів. Завдяки всьому цьому правове регулювання набуває таких не завжди характерних іншим видам соціального регулювання рис як всезагальність, обов'язковість, конкретність, державна примусовість, стабільність і прогнозованість. Правове регулювання здійснюється за допомогою норм закону, правових відносин, актів тлумачення і застосування юридичних норм, які складають механізм правового регулювання [120].

Механізм правового регулювання – це система організованих найбільш послідовних юридичних засобів (юридичні норми, юридичні відносини, юридична відповідальність тощо). Ознаки юридичних засобів забезпечуються державою; є узагальнюючими юридичними способами забезпечення інтересів суб'єктів правових відносин; спрямовані на подолання перешкод, які стоять на шляху задоволення інтересів учасників правових відносин; відображають інформаційні якості та ресурси права, що додає їм особливого юридичного значення; виражають функціональну сторону права (тобто виступають основними елементами дії права, механізму правового регулювання, правових режимів); призводять до юридичних наслідків, конкретних результатів в залежності від ефективності або неефективності юридичного регулювання [16].

Досліджуючи правову основу запобігання проникненню заборонених предметів до установ виконання покарань, окремі учені зазначили, що виходячи з поширеної в теорії держави і права диференціації норм права залежно від юридичної сили акта, можна запропонувати три рівні такого правового забезпечення:

- 1) міжнародний;
- 2) загальнодержавний;
- 3) відомчий та міжвідомчий [93; 261, с. 43].

Саме з таких позицій ми буде визначати правове регулювання реформування пенітенціарної системи.

Початок комплексних наукових розробок у сфері правового регулювання реформування пенітенціарної системи покладено О. Пашинським в дисертації «Правові проблеми реформування пенітенціарної системи в Україні» (2002 рік). Автор констатує, що правовим механізмом організуючої ролі держави має бути створення національної пенітенціарної доктрини, до складу якої мають увійти закони про пенітенціарну політику, пенітенціарну систему, про постпенітенціарні заходи, про довічне ув'язнення і порядок його відбування, а також програма координації дій усіх суб'єктів суспільного життя (органів державної влади, місцевого самоврядування, правозахисних та інших зацікавлених громадських організацій), відповідальних за досягнення безпеки людини, суспільства та держави [58, с. 185].

Зважаючи, що дослідження періодизації та розвитку кримінально-виконавчого законодавства України та правового регулювання процедур виконання та відбування покарань виходять за межі нашого дослідження, визначимо саме ключові нормативно-правові акти, прийняття (ухвалення) яких проголошувало новий етап реформування пенітенціарної системи України.

У розвитку пенітенціарної системи України відзначають такі основні моменти:

- прийняття Постанови Кабінету Міністрів України «Про основні напрямки реформи кримінально-виконавчої системи України» (1991 рік);
- утворення Державного департаменту України з питань виконання покарань (1998 рік);
- прийняття Кримінально-виконавчого кодексу України (2003 рік);
- прийняття Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» (2005 рік);
- утворення Державної пенітенціарної служби України (2010 рік) [154].

Історичні етапи становлення політики у сфері виконання покарань України та відповідні періоди розвитку законодавства України,:

- прийняття Постанови Кабінету Міністрів УРСР від 11 липня 1991 року № 88 «Про Основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР»
- розробка першої загальнодержавної кримінологічної програми на 1993–1996 рр., що була затверджена Постановою Верховної Ради України від 25 червня 1993 року «Про державну програму боротьби із злочинністю»,
- утворення Указом Президента України від 22 квітня 1998 року Державного департаменту України з питань виконання покарань
- ухвалення у 2001 році нового Кримінального кодексу України,
- розробка Програми подальшого реформування та державної підтримки кримінально-виконавчої системи на 2002–2005 роки, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 року № 167
- ухвалення у 2003 році Кримінально-виконавчого кодексу України [154; 107].

Впродовж історії незалежної України прийнято ряд концептуальних нормативно-правових актів, які на певний період часу визначали державні вектори у сфері реформування пенітенціарної системи,

В Основних напрямках реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР, схвалених постановою Кабінету Міністрів УРСР від 11 липня 1991 р. № 88, визнано, що система виконання покарань, що створена і діє в умовах централізму, адміністративно-командного механізму управління, не повною мірою забезпечує виконання покладених на неї завдань. Здійснювані заходи щодо перебудови діяльності системи виправно-трудових установ не вивели їх із кризового стану, у результаті кожний четвертий з числа тих, що раніше відбували кримінальне покарання, знову вчиняє злочин; умови тримання засуджених і взятих під варту не відповідають міжнародним стандартам; виробничий ухил установ виконання покарань, відсутність заінтересованості засуджених у результатах праці породжують необхідність примусу засуджених до праці, зводячи до нуля її виховне значення, при цьому прибутки від працевикористання контингенту не перебільшують витрат держави на тримання місць позбавлення волі; у країні не налагоджено механізму надання соціальної допомоги особам, звільненим з місць позбавлення волі.

Надалі, 15 лютого 2002 року Урядом було прийнято постанову №167 «Про затвердження Програми подальшого реформування та державної підтримки кримінально-виконавчої системи на 2002-2005 роки», якою окреслено оновлені основні напрямки реформи. Комплексного аналізу виконання програми не проводилось, питання стану реформування кримінально-виконавчої системи не заслуховувалось. Крім того, 3 серпня 2006 року Кабінет Міністрів своєю постановою № 1090 затвердив Державну програму покращання умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту, на 2006-2010 роки. Основними завданнями Програми стали практично ті ж напрямки, які були затверджені ще у постанові 2002 року: удосконалення системи організаційно-правового забезпечення функціонування Державної кримінально-виконавчої служби; приведення умов тримання, медико-санітарного та побутового забезпечення засуджених та осіб, взятих під варту, у відповідність до вимог

законодавства; сприяння діяльності підприємств системи; зміцнення матеріально-технічної бази навчальних закладів [17].

Наступним комплексним документом стала Концепція державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, схвалена Указом Президента України від 8 листопада 2012 року № 631/2012. Метою Концепції зазначено визначення пріоритетів та шляхів реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, діяльність якої має ґрунтуватися на принципах законності, гуманізму, дотримання прав людини і громадянина, міжнародних стандартах поводження із засудженими та особами, узятими під варту. Заходи щодо реформування Державної кримінально-виконавчої служби України передбачалося здійснити протягом 2012–2017 років [89].

Підвищення ефективності виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, передбачалося досягти шляхом:

- створення правових та матеріально-технічних умов для реформування кримінально-виконавчої інспекції у службу пробації;
- розширення кола державних та недержавних організацій, що залучаються до діяльності, спрямованої на забезпечення соціально-психологічного, педагогічного та профілактичного впливу на засуджених;
- розроблення і впровадження системи реабілітаційних та корекційних програм для осіб, до яких застосовані покарання, не пов'язані з позбавленням волі, та осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням;
- розроблення волонтерських програм, заходів постпенітенціарної опіки та соціального патронажу осіб, звільнених із місць позбавлення або обмеження волі;
- розроблення програм підготовки персоналу служби пробації;
- удосконалення механізму відповідальності за ухилення від відбування кримінального покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, особами,

яким таке покарання призначено у порядку заміни покарання у виді позбавлення або обмеження волі більш м'яким на підставі рішення суду або акта про помилування [89].

Підвищення ефективності діяльності персоналу органів та установ виконання покарань передбачалося досягти шляхом:

- підвищення рівня правового та соціального захисту персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України, оптимізації його чисельності з урахуванням науково обґрунтованих норм навантаження та міжнародної практики;
- забезпечення медичним обслуговуванням, реабілітацією та відновним лікуванням персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України, членів їх сімей та пенсіонерів Державної кримінально-виконавчої служби України;
- поліпшення умов праці персоналу, вдосконалення системи застосування заходів морального та матеріального стимулювання праці;
- забезпечення належного рівня наукового супроводження діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України;
- створення ефективної системи добору та підготовки кваліфікованого персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України, запровадження спеціалізованої системи освіти, яка б охоплювала всі види навчання: від початкової професійної підготовки до повної вищої освіти та дальшої післядипломної освіти, а також забезпечення безперервної освіти, спрямованої на задоволення потреб Державної кримінально-виконавчої служби України у разі необхідності перепідготовки і підвищення кваліфікації персоналу [89].

Важливим кроком в правовому регулюванні реформування пенітенціарної системи на тому етапі стала розробка Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби на 2013-2017 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від

29 квітня 2013 року № 345 [46] (далі – Цільова програма). У Цільовій програмі розглянуто два варіанти реалізації зазначеної вище Концепції. Перший варіант полягав у реалізації визначених законодавством завдань у сфері виконання покарань та забезпеченні функціонування органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів у рамках наявної системи фінансування. Системне фінансування не в повному обсязі Державної кримінально-виконавчої служби зумовило необхідність залучення фінансових і матеріальних ресурсів підприємств установ виконання покарань для забезпечення харчування, підтримання мінімального рівня матеріально-побутового та медичного забезпечення засуджених, що, у свою чергу, унеможливило оновлення матеріально-технічної бази таких підприємств та призводить до їх збитковості [46].

Другий варіант передбачав впровадження програмного підходу до формування політики у сфері виконання покарань на середньострокову перспективу, що давало змогу залучити до реформування Державної кримінально-виконавчої служби додаткові не заборонені законом джерела фінансування; підвищити ефективність управління у сфері виконання кримінальних покарань; забезпечити в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах порядок і умови тримання засуджених та осіб, узятих під варту, відповідно до міжнародних та національних правових норм; забезпечити розвиток матеріально-технічної і виробничої бази, оновлення інженерної інфраструктури установ виконання покарань та слідчих ізоляторів; удосконалити практику виконання кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі; удосконалити систему підготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби та підвищити рівень його соціального захисту, забезпечити наукове та науково-методичне супроводження діяльності установ виконання покарань і слідчих ізоляторів [46].

В додатках до Цільової програми викладено Паспорт програми, завдання і заходи та очікувані результати її виконання з відповідними

показниками та індикаторами. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 5 березня 2014 року № 71 «Деякі питання оптимізації державних цільових програм і національних проектів, економії бюджетних коштів та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України» Цільову програму було закрито.

В подальшому 7 жовтня 2015 року Кабінет Міністрів України прийняв розпорядження №1066-р «Деякі питання реформування системи функціонування установ виконання покарань та слідчих ізоляторів». Міністерством юстиції України 2016 рік оголошений роком пенітенціарної реформи. 19 листопада 2016 року Мін'юст прийняв Наказ №337/7 «Про створення робочих груп з оптимізації функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України», яким були затверджені склади чотирьох робочих груп з оптимізації структури та штатної чисельності ДПтС та її територіальних органів, з аналізу державних закупівель в ДКВС України, з аналізу ефективності функціонування підприємств установ виконання покарань і з опрацювання питання будівництва сучасних європейських установ виконання покарань та слідчих ізоляторів.

На сучасному етапі реформування пенітенціарної системи України актуальним джерелом його реалізації виступає схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року № 654-р *Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України* [89]. Вона є програмним документом, що встановлює загальні принципи подальшого реформування та функціонування пенітенціарної системи в Україні. Основними завданнями реформи стало залучення нових кадрів у систему на всіх рівнях за рахунок підвищення рівня заробітної плати; розроблення законодавства у сфері функціонування слідчих ізоляторів та установ виконання покарань відповідно до законодавства Європейського Союзу; підвищення операційної ефективності 100 державних підприємств в пенітенціарній системі за рахунок створення виробничих об'єднань за галузевим принципом, проведення закупівель через електрону

систему “ProZorro”; будівництво нових слідчих ізоляторів та установ виконання покарань у великих містах України в рамках державно-приватного партнерства.

У 2018 році Міністерством юстиції України презентовано Паспорт реформи пенітенціарної системи та пробації.

Табл. 2 Паспорт: реформа пенітенціарної системи

1. Створена система реінтеграції забезпечує відповідне середовище, щоб особа була готова жити, не вчиняючи правопорушень			2. Дотримуються права людини шляхом створення умов поведіння та утримання у відповідності до міжнародних стандартів				3. В органах та установах пенітенціарної системи створено безпечне середовище			4. Перехід від карального підходу	
1.1. В УВП забезпечено надання необхідної підтримки для зміни поведінки	1.2. Запроваджено дієві механізми підготовки до звільнення	1.3. Діє ефективний супровід суб'єктів пробації в громаді	2.1. В пенітенціарних установах МТЗ відповідає міжнародним	2.2. ення з особами у к.з.з. засновано на повазі до людської гідності та справедливості індерних та вікових	2.3. Правовий статус в'язнів максимальн о наближено до пр. статусу вільних осіб	2.4. Медичне забезпечення відповідає національним та міжнародним стандартам	3.1. Динамічна безпека зменшує ризик вчинення правопорушень	3.2. Процедурна безпека регулює правила застосування заходів безпеки	3.3. Фізична безпека знижує рівень небезпеки в органах і установах пенітенціарної	4.1. Усунено негативну практику часткового самозабезпечення пенітенціарної системи шляхом повного	4.2. Вдосконалено менеджмент у пенітенціарній системі
1.1.1. Вдосконалено систему професійної освіти для засуджених (переорієнтовано перелік професій, за якими навчаються засуджені, у відповідність до вимог ринку праці та потреб виробництва установ виконання покарань), засуджені мають доступ до дистанційної освіти	1.2.1. Розроблено та впроваджено ефективні програми підготовки до звільнення з урахуванням потреб різних категорій засуджених, а також їх статі та віку	1.3.1. Розширено застосування альтернативних санкцій та удосконалено санкції, які може призначити суд за клопотанням пробації до осіб, які порушили умови відбування альтернативних видів покарання	2.1.1. Вдосконалено нормативно-правове забезпечення щодо комунально-побутового обслуговування	2.2.1. Забезпечено якісне виконання персоналом своїх обов'язків та поведіння з особами у к.з.з., що засноване на повазі до людської гідності	2.3.1. Мінімізовано обмеження контактів з соціумом	2.4.1. Урегульовано право на охорону здоров'я у відповідності до міжнародних стандартів	3.1.1. Навчено та підвищено кваліфікацію персоналу з питань безпеки	3.2.1. Вдосконалено нормативно-правове регулювання системи безпеки в пенітенціарній	3.3.1. Модернізовано інженерно-технічні засоби охорони	4.1.1. Проведено технічну модернізацію установ, систем енергозбереження, тепло- та водопостачання	4.2.1. Впроваджено електронний документообіг, який прискорює внутрішню комунікацію
1.1.2. Запроваджено методики оцінки ризиків та потреб і ведення випадку як ключові у роботі із засудженими в УВП	1.2.2. Розроблено та впроваджено алгоритм ефективної взаємодії УВП та органів пробації при підготовці засуджених до звільнення	1.3.2. Розроблено механізми щодо застосування пробації до осіб звільнених умовно-достроково та застосування електронного моніторингу під час перебування на пробації	2.1.2. Забезпечено перехід від колективної системи тримання	2.2.2. Удосконалено систему ефективного контролю за дотриманням прав людини	2.3.2. Усунено необґрунтовані обмеження прав на приватність особистого життя	2.4.2. Впроваджено пацієнт-орієнтовану модель системи охорони здоров'я	3.1.2. Впроваджено нові форми обліку та методи охорони, нагляду та контролю за засудженими (ув'язненими) на засадах взаємоповаги	3.2.2. Запроваджено нові методи застосування заходів безпеки	3.3.2. Забезпечено підрозділи охорони та безпеки п.с. сучасним озброєнням, спец. засобами та формою відповідно до міжнародних	4.1.2. Бюджетні запити відповідно до потреб на забезпечення діяльності ДКВС	4.2.2. Підготовлено стандарти оцінки ефективності управлінської діяльності пенітенціарних закладів
1.1.3. Розроблено стандарти соціально-виховної роботи та впроваджено корекційно-реабілітаційні програми із засудженими з урахуванням віку та статі		1.3.3. Розроблено та затверджено гендерно-чуйні пробаційні програми, методики та інструменти, а також систему їх	2.1.3. Оптимізовано кількість установ відповідно до затверджених критеріїв	2.2.3. Створено прозорий та ефективний механізм реагування на випадки порушення прав людини в органах та установах пенітенціарної		2.4.3. Створено незалежну медичну вертикаль, інтегровану у загальнонаціональну систему охорони		3.2.3. Запроваджено нові методи застосування заходів безпеки	3.3.3. Впроваджено сучасні системи та засоби нагляду та контролю		4.2.3. Створено механізм інспектування ефективності менеджменту пенітенціарних
1.1.4. Впроваджено програми соціально-психологічної підтримки в установах попереднього ув'язнення (СІЗО)		1.3.4. Розроблено механізм залучення органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, донорів до забезпечення функціонування органів пробації в умовах децентралізації влади	2.1.4. Побудовано нові установи відповідно до потреб	2.1.5. Здійснено капітальні та поточні ремонти установ у залежності від потреб для приведення умов тримання у відповідність до		2.4.4. Покращено матеріально-технічну базу та створено належні умови для ефективної діяльності системи надання медичної		3.3.4. Розвинуту кінологічну службу			4.2.4. Запроваджено проведення оцінки установ відповідно до розроблених
1.1.5. Вдосконалено систему взаємодії УВП та СІЗО з суб'єктами надання соц. та освітніх послуг у громаді	1.1.6. Вдосконалено систему взаємодії УВП та СІЗО з суб'єктами надання соц. та освітніх послуг у громаді			1.3.5. Удосконалено процес збору і обробки статистичної інформації про результати діяльності підрозділів пробації		2.4.5. Забезпечено відповідність медичного персоналу національним професійним та кваліфікаційним вимогам		3.3.5. Забезпечено відповідність спец. транспорту міжнародним стандартам			4.2.5. Оптимізовано виробничу діяльність та працевлаштування засуджених
						2.4.6. Впроваджено систему профілактичної медицини та протидії соціально-небезпечним захворюванням					4.2.6. Впроваджено Єдиний реєстр засуджених та осіб, узятих під варту

Даний паспорт, як зазначалося в Розділі 1 роботи, є логічною моделлю реформи, передзатвердженою рішенням колегії Мін'юсту від 29 березня 2018 року (протокол №1/2018), відповідно до якої визначено стратегічні цілі, операційні цілі та завдання реформи до 2021 року

Вказаний паспорт не є нормативним документом та, на нашу думку, не може бути інструментом правового регулювання реформування пенітенціарної системи України.

На відміну від попередньої Концепції 2012 року, на виконання даного програмного документу не розроблено відповідну державну цільову програму, не затверджено план дій або заходів з її реалізації.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про державні цільові програми» від 18 березня 2004 року [160] державна цільова програма – це комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням. Метою розроблення державних цільових програм є сприяння реалізації державної політики на пріоритетних напрямках розвитку держави, окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць; забезпечення концентрації фінансових, матеріально-технічних, інших ресурсів, виробничого та науково-технічного потенціалу, а також координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій для розв'язання найважливіших проблем. Державна цільова програма розробляється за сукупності таких умов:

- існування проблеми, розв'язання якої неможливе засобами територіального чи галузевого управління та потребує державної підтримки, координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; відповідності мети програми пріоритетним напрямкам державної політики;

- необхідності забезпечення міжгалузевих і міжрегіональних зв'язків технологічно пов'язаних галузей та виробництв; наявності реальної можливості ресурсного забезпечення виконання програми.

Проект державної цільової програми повинен містити:

- паспорт програми – стислий виклад основних даних (назва, рішення про розроблення, відомості про державного замовника та відповідальних виконавців програми, строк виконання, обсяги та джерела фінансування);
- визначення мети програми;
- обґрунтування шляхів і засобів розв'язання проблеми, а також необхідності фінансування за рахунок коштів Державного бюджету України;
- перелік заходів і завдань з визначенням виконавців, строків виконання (в цілому і поетапно), обсягів та джерел фінансування (з розбивкою за роками);
- розрахунок очікуваних результатів (економічних, соціальних, екологічних тощо) виконання програми та її ефективності;
- розрахунок обсягів та визначення джерел фінансування програми, у тому числі за рахунок коштів Державного бюджету України (з розбивкою за роками).

Проект державної цільової програми підлягає обов'язковій державній експертизі, що проводиться відповідно до закону. Загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля за поданням Кабінету Міністрів України затверджуються законом. Інші державні цільові програми за поданням державних замовників затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Таким чином, в системі правового регулювання реформування пенітенціарної системи відсутній правовий інструмент, передбачений законодавством, що дозволив би на комплексному нормативному рівні

визначити заходи в межах реформування; показники, обсяги і джерела фінансування, переліку виконавців, строки виконання окремих заходів і завдань. Подібна прогалина може призвести до ряду негативних наслідків. Так, одним з напрямів реформування визначено удосконалення законодавства, що регламентує діяльність Державної кримінально-виконавчої служби. В Концепції також вказано на необхідність розроблення проекту Закону України про пенітенціарну систему, яким би врегульовувалися питання оптимізації структури пенітенціарної системи, спрощення управління сукупністю її підрозділів, що дало б змогу зробити її більш гнучкою, оперативною, дієвою, впровадити нові підходи до заохочення її персоналу, запровадити ефективне управління підприємствами установ виконання покарань, а також забезпечити здійснення заходів, спрямованих на поліпшення умов відбування покарань та тримання під вартою засуджених та осіб, узятих під варту. Як зазначалось у Розділі 1, станом на квітень 2018 року проект Закону України «Про пенітенціарну систему» (№ 7337) розглянуто на засіданні Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, який ухвалив рішення рекомендувати Верховній Раді України прийняти проект Закону за основу

Однак за час дії Концепції на цьому напрямі допущено ряд прорахунків. Рішення Кабінету Міністрів України щодо організації діяльності установ Державної кримінально-виконавчої служби України (ДКВС) в окремих випадках не виконуються.

Так, на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 18 травня 2016 року № 343 Мін'юстом у двомісячний строк не було подано пропозицій щодо внесення змін до нормативно-правових актів з метою забезпечення належної реалізації державної політики у цій сфері, а приведення власних нормативно-правових актів у відповідність із цією постановою досі триває.

Наприклад, діяльність оперативних підрозділів органів та установ ДКВС до цього часу регулюється настановою, затвердженою наказом від 15 липня 2008 року № 002 Державного департаменту України з питань виконання покарань – органу, який припинив свою діяльність ще у 2010 році.

Водночас, низка ухвалених Мін'юстом нормативно-правових актів не значний час надходила на виконання до органів та установ, які віднесені до сфери його управління, що вкрай негативно впливає на стан правопорядку.

Зокрема, затверджена наказом від 22 квітня 2016 року № 30/5-дск Інструкція з організації нагляду за засудженими, які відбувають покарання в установах виконання покарань, станом на вересень 2017 року не виконувалася понад рік і до виправних колоній не надійшла, а тому підрозділи нагляду та безпеки цих установ організовували свою діяльність, керуючись актами законодавства, що втратили чинність.

Таким чином, на нашу думку, для правового регулювання реформування пенітенціарної системи характерні наступні негативні особливості:

- значна кількість та різноманітність нормативно-правових актів, відсутність системності та внутрішнього зв'язку між різними нормативно-правовими актами і правовими нормами, що мають єдиний предмет правового регулювання;
- суттєві множинні протиріччя нормативно-правових актів, що регулюють зазначений механізм;
- пріоритет розпорядчих, дозвільних, заборонних та обмежувальних правових норм і нормативно-правових актів;
- декларативність нормативно-правових актів, що регулюють механізм реалізації відповідної політики;
- лобіювання прийняття законів в питаннях, що стосуються окремих осіб, які відбувають покарання.

Висновки до розділу 2

Дослідження правових засад реформування пенітенціарної системи України надало змогу дійти таких висновків.

1. Сформовано визначення «політика у сфері виконання покарань і пробації» – це ті принципи і цілі, які держава запроваджує в життя при створенні і застосуванні норм кримінально-виконавчого права, визначенні цілей, принципів, стратегії, напрямів діяльності органів та установ виконання покарань, органів пробації, їх основних форм і методів.

2. Обґрунтовано доповнення класифікації суб'єктів формування і реалізації державної політики у сфері виконання покарань і пробації.

До суб'єктів формування вказаної політики запропоновано віднести громадські інституції та науковців. Зазначені суб'єкти можуть здійснювати моніторинг стану реалізації політики у сфері виконання покарань, оцінювати ступінь її ефективності та звертатись до органів державної влади України з пропозиціями щодо реформування кримінально-виконавчої сфери. Фундаментальні і прикладні наукові дослідження можуть стати джерелом доктринального тлумачення та розв'язання окремих проблем у кримінально-виконавчих відносинах.

3. Визначено, що окремою категорією має бути виділено суб'єктів, які сприяють реалізації політики у сфері виконання покарань і пробації. До них пропонуємо віднести підрозділи Національної поліції України, які здійснюють реагування стосовно засуджених та інших осіб, які не виконують судові рішення в частині відбування призначеного покарання (ч. 2 ст. 31, ч. 1 ст. 35, ч. 5 ст. 57 КВК України) й органи місцевого самоврядування, які серед іншого сприяють виконанню покарань у виді громадських робіт та обмеження волі (ч.5 ст. 36, чч. 2-3 ст. 56 КВК України).

4. Визначено, що роль і місце прокуратури у системі суб'єктів реалізації політики у сфері виконання покарань і пробації має бути підсилена, у тому числі з урахуванням її функцій і повноважень, що можуть бути використані для захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави.

5. Запропоновано Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК) віднести до суб'єктів зовнішньої оцінки політики у сфері виконання покарань і пробації. КЗК За результатами вивчення змісту звітів та доповідей КЗК встановлено, що його висновки та положення значною мірою вплинули на сучасну політику України у сфері виконання покарань, з огляду на мету інспекцій та характер взаємодії з державами при їх здійсненні.

6. За результатами аналізу програмних документів у сфері реформування пенітенціарної системи, ухвалених за часи незалежної України, визначено, що відсутність відповідних державних цільових програм є суттєвим недоліком сучасного етапу реформування, що не може бути виправлено наявністю логічної моделі (паспорту) реформи.

РОЗДІЛ 3

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ РЕФОРМУВАННІ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ

3.1 Міжнародні стандарти у сфері виконання покарань, поводження із засудженими та пробації

Визначальною ознакою міжнародних стандартів у сфері прав людини є фіксація певного змісту та/або обсягу прав людини. Ці стандарти становлять закріплені у міжнародних актах та інших міжнародних документах праволюдінні показники, до досягнення яких зобов'язуються або заохочуються держави. Міжнародні стандарти прав людини встановлюють власне «мінімальний стандарт», є «мінімально допустимим консенсусом»; вони не лише закріплюють перелік загальноновизнаних прав, а й фіксують їх певний необхідний обсяг, мінімальний рівень, на якому останні мають реалізовуватись. Окрім цього, стандартизуватись також можуть певні вимоги до засобів гарантування прав людини (зокрема, позитивні обов'язки держави із забезпечення, охорони і захисту таких прав) [126].

Міжнародні стандарти прав людини — це закріплені у міжнародних актах і документах, текстуально уніфіковані й функціонально універсальні (для певних міжнародних об'єднань держав) принципи та норми, які за посередництвом вельми абстрактних, здебільшого оціночних, термінопонять фіксують мінімально необхідний або бажаний зміст і/чи обсяг прав людини, зумовлювані досягнутим рівнем соціального розвитку та його динамікою, а також встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту та передбачають за їх порушення санкції політико-юридичного чи політичного характеру [60]

Сучасні тенденції посилення міжнародного співробітництва в питаннях як забезпечення універсальних і європейських стандартів прав людини, так і у сфері протидії злочинності, обумовлені розширенням економічних, гуманітарних, культурних зв'язків різних держав, утвердженням прав людини, міжнародно-правових стандартів і спрямовані на ефективне досягнення цілей покарання та пробації.

У міжнародно-правових документах з прав людини не лише фіксуються ті чи інші параметри правового статусу осіб, що відбувають покарання, але й розглядаються питання виправлення і соціального перевиховання, утримування засуджених, управління установами пенітенціарної системи, тобто розглядається весь комплекс заходів з організації виконання покарання та діяльності виправних установ. Аналіз міжнародно-правових документів у галузі прав людини дозволяє зробити висновок про те, що вони в багатьох положеннях збігаються один з одним, що дає можливість використовувати докладну статтю в одному документі як тлумачення більш загальної статті в іншому.

Вступивши у 1995 р. до Ради Європи, Україна прийняла на себе зобов'язання привести національне законодавство у відповідність із загальновизнаними міжнародними нормами й стандартами, що зумовило подальшу активізацію процесу інтеграції в правову систему нашої держави пулу міжнародних стандартів у галузі прав людини.

У пенітенціарній системі України протягом останнього десятиліття спостерігалися зміни, спрямовані на наближення вітчизняного законодавства до міжнародних і європейських норм і стандартів. Разом з тим, залишається низка невідповідностей і недоліків правового регулювання даної сфери, зумовлених проблемами економічного, політичного, правового та організаційного характеру. Відтак запровадження міжнародних стандартів поведінки із затриманими і засудженими та дотримання прав людини у пенітенціарній системі в цілому залишаються актуальним напрямом досліджень у галузі права.

Міжнародні правові акти у сфері прав людини та поведження з правопорушниками посідають особливе місце в системі правового забезпечення реформування пенітенціарної системи України. Стаття 2 КВК України закріплює норму, що кримінально-виконавче законодавство України складається також із чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Пункт «б» ч. 2 ст. 9 Закону України «Про міжнародні договори України» вказує, що ратифікації підлягають міжнародні договори України, що стосуються прав, свобод та обов'язків людини і громадянина. Частина 1 ст. 19 Закону встановлює, що чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства й застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Крім того, якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Як зазначає А. Х. Степанюк, однією з особливостей сучасної цивілізації є становлення правових систем на основі загальноновизнаних світовим співтовариством загальнолюдських цінностей, на базі ліберально-юридичного праворозуміння, що виходить із принципів верховенства права, панування закону, визнання й дотримання прав і свобод людини. Про те, що в основі правових принципів лежать загальнолюдські цінності, свідчить низка міжнародних актів [71, с. 181].

До основних ознак міжнародних стандартів О.С. Почанською, позицію якої ми підтримуємо, віднесено:

- фіксованість (міжнародно-правові стандарти фіксують у собі показники) певного змісту та певного обсягу прав і свобод людини;
- модельність (міжнародно-правові стандарти є настановами (або формальнообов'язковими, або ж рекомендаційними), які мають братись

до уваги і при міжнародноправовому та національному конструюванні всіх інших юридичних норм стосовно прав людини);

- специфіку санкцій за порушення міжнародних стандартів, які можуть мати або політико-юридичний (щодо обов'язкових приписів), або ж суто політичний (щодо рекомендаційних приписів) характер;
- універсальність міжнародно-правових стандартів (всесвітня чи регіональна);
- змістову динамічність (забезпечувана, насамперед, за посередництвом їх офіційної інтерпретації — навіть при незмінності загального текстуального вираження) [56].

Зазвичай дослідники виділяють чотири основні етапи формування міжнародних стандартів поведінки з в'язнями, дотримання прав і свобод засуджених:

1) кінець XVIII століття – середина XIX століття – зародження міжнародного співробітництва з пенітенціарних проблем та перші спроби реформування в'язничних установ. Значний вплив на спроби реформування тюрем здійснили праці таких мислителів як Чезаре Бекарія „Про злочин і покарання”, 1764 р.; Шарль Луї Монтеск'є „Про дух законів” 1748 р.; Ієремія Бентам „Паноптікон, або Дім інспекції” , 1791 р., „Принципи законодавства”, „Деонтологія, або наука про мораль”, Джон Говард "Стан в'язниць в Англії та Уельсі, з попередніми зауваженнями й описом деяких зарубіжних в'язниць і лікарень”, 1777 р.; Вільям Палей „Принципи моральної і політичної філософії”, 1785 р., та інші. Внаслідок просвітницької і наукової діяльності багатьох громадських діячів були створені: Товариство з поліпшення місць тюремного ув'язнення, (1816 р., Лондон), Асоціація для реформування жіночих в'язниць (1817 р., м. Ньюгейт), Товариство Піклувальне про тюрми, (1819 р., Санкт-Петербург) й інші об'єднання.

2) друга половина XIX століття-початок XX століття – створення офіційних міжнародних організацій та проведення міжнародних конгресів

з пенітенціарних проблем. Зокрема, проблемам підвищення ефективності виконання покарань присвячені Міжнародні тюремні конгреси (1846 р., Франкфурт-на-Майні; 1847 р., Брюссель; 1857 р., Франкфурт-на-Майні). Конгреси сприяли висвітленню проблем виконання покарань в різних країнах, закликали до створення систем з одиночним відбуванням ув'язнення, активізації благодійної діяльності. Низка наступних Міжнародних тюремних конгресів (1872 – 1950 рр.) скликала за ініціативою заснованої у 1844 р. Нью-Йоркської тюремної асоціації (Prison Association of New York). Ця організація звернулася до інших держав з пропозицією описати національні заклади виконання покарань та повідомити про умови утримання в них засуджених. Зрештою, було запропоновано щоп'ять років проводити всесвітній конгрес для розробки рекомендації з утримання засуджених. Конгреси відбувалися у різних містах Європи: Лондон (1872 р.), Стокгольм (1878 р.), Рим (1885 р.), Санкт-Петербург (1890 р.), Париж (1895 р.) та Брюссель (1900 р.).

3) у першій половині ХХ ст. відповідальність за проведення Міжнародних тюремних конгресів взяла на себе Ліга Націй (1919 – 1946 рр.). Міжнародна кримінальна і пенітенціарна комісія (створена на основі діяльності Тюремних конгресів у 1872 р), розробила ряд міжнародних актів щодо вдосконалення пенітенціарної справи – резолюцій, які мали рекомендаційний характер. Прийняті акти дозволили прискорити прогрес в пенітенціарній сфері та стандартизувати окремі моменти її функціонування. Учасники тюремних конгресів у Будапешті (1905 р.), Вашингтоні (1910 р.), Лондоні (1925 р.), Празі (1930 р.), Берліні (1936 р.), Гаазі (1950 р.) розширили сферу інтересів і вийшли за межі пенітенціарної проблематики.

4) з середини ХХ ст. і по теперішній час діяльність конгресів і конференцій, що проводяться переважно під егідою ООН, спрямовується на визначення в міжнародних актах прав людини, у тому числі прав осіб, що піддаються примусовим заходам. Під егідою ООН проблематика

застосування кримінальних покарань розвивається, головним чином, в рамках Конгресів ООН з запобігання злочинності та поводження з правопорушниками, які проводяться раз на п'ять років, починаючи з 1955 р. Конгреси впливають на національну політику і практику шляхом сприяння обміну відповідними знаннями і досвідом та їх поширенню, розробки міжнародних нормативно-правових актів і принципів діяльності пенітенціарних систем.

Підґрунтям для розроблення та розвитку стандартів поводження з засудженими та ув'язненими стали Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та інші основоположні міжнародні акти у сфері забезпечення прав людини. Сучасні стандарти поводження із засудженими розроблені міжнародною спільнотою в результаті міжнародного співробітництва щодо забезпечення прав людини у сфері виконання покарань.

Міжнародні стандарти поводження з засудженими можуть міститися в різних документах: конвенціях, деклараціях, протоколах, статутах, правилах тощо. Статус міжнародного договору не залежить від його конкретного найменування, значення має зміст документу, тобто намір сторін взяти на себе міжнародно-правові зобов'язання. Численні міжнародні стандарти щодо поводження із засудженими можна класифікувати за суб'єктами, об'єктом, масштабом дії, спеціалізацією, ступенем обов'язковості для держав-учасниць, джерелами походження та іншим.

Крім того, усі міжнародно-правові акти зазвичай розподіляють на багатосторонні і двосторонні, відкриті для підписання і закриті. Учасниками багатосторонніх договорів можуть бути декілька держав. Відкритість договору для підписання означає можливість приєднання нових країн до угоди без попередньої згоди інших учасників.

У свою чергу багатосторонні угоди і конвенції можуть бути універсальними і регіональними. Універсальні договори укладаються

державами, що належать до різних регіонів земної кулі, до різних соціально-політичних і правових систем (наприклад, конвенції ООН). Під регіональними угодами зазвичай розуміються угоди, які прийняті і діють в межах одного регіону, як правило, в рамках регіональної інтеграційного угруповання держав (Рада Європи, Асоціація держав Південно-Східної Азії, Африканський Союз та інші).

Іноді норми міжнародних договорів в силу їх детальної опрацьованості і завершеності можуть застосовуватися для регулювання відповідних відносин без будь-яких конкретизуючих і доповнюючих норм, здебільшого це стосується договорів у сфері цивільних та фінансових відносин. Більшість міжнародних актів з пенітенціарної діяльності, навіть якщо держава санкціонує застосування таких правил всередині країни, вимагає для виконання акта внутрішньодержавного нормотворчості, що конкретизує положення відповідного документа [119].

Міжнародні акти у сфері поведження з засудженими та ув'язненими можна класифікувати за спеціалізацією на акти загального характеру, які не містять спеціальних норм, що регламентують поведження із засудженими, проте у них наявні стандарти, стосовно прав людини взагалі, які стосуються й засуджених, і акти спеціального характеру, що безпосередньо регламентують стандарти поведження із засудженими. Міжнародні стандарти у сфері поведження із засудженими також можуть бути обов'язковими для застосування національними системами виконання покарань або мати рекомендаційний характер. Залежно від виду покарання, яке відбуває особа, її статус регулюють:

- стандарти, що стосуються поведження з особами, позбавленими волі;
- правила застосування заходів, не пов'язаних з позбавленням волі [111].

Крім того, в окремі класифікаційні групи виділяють стандарти, які приймаються спеціально стосовно окремих видів покарань, щодо окремих категорій правопорушників (жінок, неповнолітніх) або застосовуються до певних професійних груп з числа персоналу пенітенціарної системи

(лікарів, посадових осіб з охорони правопорядку тощо). За суб'єктами, які уклали відповідний документ міжнародні стандарти поділяються на міжнародні договори, укладені державами, урядовими або неурядовими організаціями. Міжнародні договори (пакти, конвенції) є обов'язковими для держав, які їх підписали і ратифікували. Стандарти ж міжнародних урядових (ООН, її робочі органи) та неурядових (Міжнародна амністія, Penal Reform International та ін.) організацій, як правило, мають лише рекомендаційний характер [111].

На її розвиток, з урахуванням сучасного стану реформування пенітенціарної системи України, пропонуємо виділити наступні спеціальні стандарти:

- 1) стандарти організації режиму відбування покарання в місцях несвободи;
- 2) стандарти організації мікросоціальних умов відбування покарання у виді позбавлення, обмеження волі та арешту;
- 3) стандарти організації виховної роботи із засудженими;
- 4) стандарти організації праці та професійної підготовки засуджених до звільнення з місць несвободи;
- 5) стандарти пробації [32].

З огляду на вказане, *міжнародні стандарти у сфері поводження із засудженими та іншими особами, до яких застосовуються заходи примусового характеру* – це сукупність відповідних принципів, конвенцій, рекомендацій та норм, прийнятих на міжнародному рівні, що встановлюють відповідні вимоги щодо діяльності урядів, працівників пенітенціарних установ та інших інституцій у сфері забезпечення гуманного і цивілізованого поводження з особами, що відбувають покарання, або піддаються іншим примусовим заходам.

Поділяючи наукову позицію Л. Уляшиної, пропонуємо об'єднати комплекс *функцій міжнародних стандартів* у такі функції, як:

- нормативна (визначення нормативного мінімуму державної регламентації; вироблення рекомендацій з формування національної практики та ін.);
- контрольна (є засобом виміру виконання міжнародних зобов'язань та основою для забезпечення консенсусу у державній регламентації та ін.);
- інформаційна (є засобом інформаційного обміну; формулюють загальнодемократичні вимоги до державної влади та ін.);
- захисна (сприяють імплементації міжнародних зобов'язань, забезпечують ефективний захист суб'єктів правовідносин у даній сфері та ін.);
- просвітницька (сприяють зростанню міжнародної уваги до прав людини; відбивають нову етику у взаємовідносинах між суб'єктами міжнародного співтовариства, міжнародними інститутами й людиною та ін.) [76, с. 78].

До основних джерел міжнародних стандартів у досліджуваній сфері відносимо наступні документи універсального рівня: Загальна декларація прав людини (1948 р.); Міжнародний пакт про громадські та політичні права (1966 р.); Декларація про захист всіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність видів поведіння і покарання (1975 р.), Мінімальні стандартні правила поведіння з в'язнями (Правила Мандели), Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських, або таких, що принижують гідність, видів поведіння і покарання (1984 р.), Кодекс поведінки посадових осіб під час підтримання правопорядку (1979 р.), Принципи медичної етики, які стосуються працівників охорони здоров'я, особливо лікарів, щодо захисту засуджених або затриманих осіб від тортур та інших (1982 р.), Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) (1985 р.), Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню будь-яким чином (1988 р.),

Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі (1990 р.), Керівні принципи ООН запобігання злочинності серед неповнолітніх (Ер-Ріядські керівні принципи 1990 р.).

До регіональних міжнародних стандартів, які розроблялись та приймалися під егідою Ради Європи, включаємо Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (з протоколами), Європейську конвенцію про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 р. (з протоколами) та Європейські пенітенціарні правила (1987 р.).

Європейські пенітенціарні правила є єдиним у світі регіональним міжнародним нормативно-правовим документом, що містить у собі значну кількість спеціальних норм про поводження із засудженими (ув'язненими).

У січні 2006 року Рада Європи, враховуючи поглиблення курсу європейської спільноти на подальшу гуманізацію процесів виконання покарань у виді позбавлення волі, а також утримання під вартою, та необхідність максимального наближення умов тримання ув'язнених до умов життя на волі, затвердила рекомендацією Rec(2006) новий варіант Європейських пенітенціарних правил.

Європейські пенітенціарні правила підтримують застосування більш творчих і прогресивних пенітенціарних програм, у яких втілено принципи гуманізму, поваги до людської гідності й соціально-етичні цілі європейської пенітенціарної філософії.

У Преамбулі Європейських пенітенціарних правил визначено їх призначення: установлення мінімальних стандартів управління тюрмами та гуманного ставлення до ув'язнених; стимулювання пенітенціарної адміністрації до розроблення прогресивних принципів і стилю управління; розвиток у пенітенціарного персоналу такого ставлення до своєї діяльності, яке б сприяло максимальному професійному задоволенню; урахування під час виконання покарань, що передбачають позбавлення волі, і поводження з ув'язненими, вимог безпеки, порядку і дисципліни

при одночасному забезпеченні таких умов утримання, які не принижували б гідність людини і надавали можливість включення їх до корисних занять; проведення для ув'язнених відповідних програм з метою їх підготовки до повернення у суспільство. Характерною ознакою Європейських пенітенціарних правил є їх управлінська спрямованість. Найбільш важливі питання розглядаються з точки зору ефективності управління місцями позбавлення волі. Кожна пенітенціарна установа прагне надати всім ув'язненим доступ до освітніх програм, які повинні бути максимально широкими й відповідати індивідуальним потребам ув'язнених. Правилами підкреслюється необхідність якісного добору персоналу пенітенціарної установи, який повинен ретельно підбиратися й мати належну підготовку. До складу персоналу має входити достатня кількість фахівців, наприклад психіатрів, психологів, соціальних працівників, учителів і викладачів професійної підготовки, фізичної культури та спорту. У пункті 92 зазначено, що пенітенціарні установи регулярно інспектуються одним із державних органів для оцінювання того, чи здійснюється управління ними відповідно до вимог національного законодавства й міжнародного права, а також положень Правил. Незалежний орган або незалежні органи здійснюють нагляд за умовами утримання ув'язнених і поводження з ними, про результати якого повідомляється публічно [213].

Специфічним джерелом відповідних стандартів виступатиме релевантна практика Європейського суду з прав людини. Відповідно до статті 9 Конституції України та статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» ЄКПЛ та практика ЄСПЛ є джерелом права. Крім того, згідно пункту 1 статті 46 Конвенції та статті 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» рішення Європейського суду є обов'язковими для виконання Україною. Одним з найбільш розповсюджених порушень Конвенції у рішеннях, що набули статус остаточних у 2015-2018 роках, стало незабезпечення ефективного

розслідування за фактами порушення заборони катування, нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження та покарання.

Розглянувши міжнародні та європейські стандарти, що стосуються виконання покарань та поводження із засудженими, необхідно розглянути стандарти ООН і Ради Європи з питань пробації. До їх джерел ми пропонуємо включити наступні міжнародні документи:

- Європейська конвенція про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками (1964 р., набула чинності для України 29 грудня 1995 р.)
- Рекомендація CM/Rec (99)19 Комітету міністрів Ради Європи державам – членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах (1999 р.)
- Рекомендація CM/Rec (2010)1 Комітету Міністрів державам – членам про Правила Ради Європи про пробацію (Європейські правила пробації) (2010 р.);
- Рекомендація CM/Rec (2014)4 Комітету Міністрів державам – членам стосовно електронного моніторингу (2014 р.)
- Рекомендації для в'язниці та пробації щодо радикалізації та насильницького екстремізму (2015 р.)
- Рекомендація CM/Rec (2018)8 Комітету міністрів державам-членам про відновне правосуддя у кримінальній юстиції (2018 р.)

Сучасні європейські стандарти функціонування служб пробації враховують не лише певні формальні аспекти (статус служб та їхнього персоналу, функції, права та обов'язки тощо), а і враховують концептуальні зміни, що відбулись у сфері діяльності національних служб пробації країн Європи наприкінці XX – початку XXI століття. На нашу думку, саме в цьому полягає актуальність та цінність документів Ради Європи щодо пробації та альтернативного кримінально-правового впливу, оскільки вони відобразили докорінну зміну поглядів на сутність та форми

пробаційної роботи, функції служб пробації, ставленні до цілей кримінально-правового впливу в цілому.

Спираючись на ґрунтовний аналіз, запропонований Д. Ягуновим [267], розглянемо зміст Європейських правил пробації. В даному документі «орган пробації» (probation agency) означає структуру, створену для реалізації зазначених вище завдань та обов'язків. Робота органу пробації може також включати забезпечення інформацією та надання порад судовим та інших органам з метою винесення ними обґрунтованих та справедливих рішень, забезпечення наставництвом й допомогою осіб, засуджених до позбавлення волі, з метою підготувати їх до звільнення та влаштування в суспільстві, здійснення нагляду та надання допомоги особам, які підпадають під дострокове звільнення, втілення практик ювенальної юстиції, надання допомоги потерпілим від злочинів [54].

Постпенітенціарна адаптація (aftercare) означає процес реінтеграції злочинця (виключно на добровільних засадах та після остаточного звільнення з місця ув'язнення) назад до суспільства на конструктивній основі, в умовах планування цієї діяльності та здійснення нагляду за злочинцем. У Європейських правилах пробації наголошується, що постпенітенціарна адаптація відрізняється від поняття «постпенітенціарний нагляд» (resettlement), який встановлюється в окремих випадках в обов'язковому порядку щодо злочинця після його звільнення з місця ув'язнення (за національним контекстом – адміністративний нагляд) [54].

У процесі організації нагляду за відповідними клієнтами пробації провідною категорією є «оцінка злочинців». Йдеться про оцінку ризиків вчинення нових злочинів з метою убезпечення суспільства від злочинця. Правила рекомендують проводити оцінку в наступних випадках:

- під час визначення найбільш адекватної санкції або заходу, або під час вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності;
- на початку здійснення нагляду;

- у випадку настання вагомих подій у житті злочинця;
- у випадку вирішення питання про зміну сутності або рівня нагляду за злочинцем;

наприкінці періоду здійснення нагляду. Європейські пенітенціарні правила містять визначення поняття «ресторативна юстиція» та «потерпілий». Так, «ресторативна юстиція» включає підходи та програми, які базуються на декількох припущеннях: реакція на вчинення злочину повинна бути пов'язана з відновленням як можна більшої шкоди, завданої потерпілому; злочинцеві необхідно дати зрозуміти, що його поведінка є неприпустимою, і що вона спричинила певні реальні наслідки для потерпілого та громади; злочинці повинні нести відповідальність за свої дії; потерпілі повинні мати можливість висловлювати думки щодо їх потреб та брати участь у визначенні найкращих шляхів для відновлення шкоди з боку злочинця; громада має обов'язок сприяти цьому процесу. «Потерпілий» означає фізичну особу, якій було завдано шкоду (включаючи фізичну або психологічну шкоду, емоційні страждання або економічні втрати) внаслідок дій або бездіяльності, які є кримінально караними. Поняття «потерпілий» може включати близьких родичів потерпілого або осіб, які перебували на його утриманні [54].

Таким чином, на нашу думку, встановлюючи єдині мінімальні вимоги, європейські інституції уникають категоричності у сприйнятті пенітенціарних правил як формальної інструкції або наказу до безумовного виконання, підкреслюючи, що ці правила не є зразковими і що пенітенціарні системи багатьох європейських країн уже досягли більш високих стандартів, а інші прагнуть наслідувати їх. У тих випадках, коли застосування правил зіштовхується з труднощами чи породжує проблеми практичного порядку, Рада Європи, маючи необхідний досвід і кошти, може запропонувати свої рекомендації й ознайомити з практичними досягненнями. Єдина категорія, яка по суті є незмінною, і яка наповнює основний зміст європейських стандартів – це поняття людської гідності.

В питаннях реалізації міжнародних стандартів приєднуємось до позиції О. Краснокутського, який виділив чотири напрями формування механізмів забезпечення прав засуджених:

- напрям визначення норм, які потребують ретельного «прописування» порядку забезпечення того або іншого права на національному рівні;
- безпосереднє визначення порядку реалізації, забезпечення або захисту відповідного права або комплексу прав самим міжнародним актом;
- імперативне зобов'язання держав-учасниць відповідних конвенцій або угод створити на національному рівні спеціально уповноважені органи, до компетенції яких входить опікування правами засуджених, їх забезпечення та захист;
- створення спеціального міжнародного органу, який має повноваження щодо розгляду справ, що стосуються захисту прав засудженої особи [34].

Напрямок визначення механізмів забезпечення прав засуджених є найбільш поширеним та таким, що потребує ретельного правового регулювання. Основна проблема, яка постає на шляху формування таких механізмів, полягає в тому, що багато міжнародно-правових актів мають статус рекомендацій або є факультативними по відношенню до основних і таких, порушення яких може насправді потягти відповідальність для відповідної держави. В окремих випадках положення актів, що мають рекомендаційний характер, використовуються в діяльності національних органів і установ як обов'язкові. Так, Мінімальні стандартні правила поводження із в'язнями і Європейські тюремні (пенітенціарні) правила – це міжнародні документи-рекомендації, які не мають обов'язкової юридичної сили для держав – членів ООН чи РЄ. У рекомендації Rec(2006)2 до Європейських тюремних правил теж вказується, що Комітет Міністрів РЄ тільки рекомендує урядам держав-учасниць керуватися в законодавстві, політиці та практиці вказаними правилами. Через відсутність

імперативності в застосуванні вказаних норм державами-учасницями виникають окремі *проблеми при реалізації міжнародних стандартів*.

Необов'язковість цих стандартів формує передумови, завдяки яким держави не поспішають приймати процедурні акти, спрямовані на виконання і дотримання стандартів, або взагалі ігнорують їх. Так, Європейські пенітенціарні правила не є обов'язковими для виконання, і, хоча прийняті вони були ще в 2006 році, а Україна 24 роки є членом Ради Європи (з 1995 року), це не завадило тому, щоб процес втілення положень, сформульованих у Європейських пенітенціарних правилах, розпочато лише останнім часом.

Для гармонізації національного законодавства з міжнародними актами необхідно здійснити ретельний моніторинг відповідної галузі права. Результатом такого моніторингу повинно стати виявлення норм та інститутів, які суперечать міжнародним вимогам, а також з'ясування шляхів можливого виправлення або зміни законодавства. Важливим є вивчення практики застосування відповідних норм. Прикладом таких вивчень та моніторингів в Україні можуть бути численні звіти міжнародних та правозахисних організацій, а також звіти Уповноваженого Верховної Ради з прав людини

Після здійснення вказаного масиву роботи розпочинається нормотворча діяльність. Результатом цього етапу повинно стати прийняття нормативних актів, основна мета яких полягає в узгодженні національних норм із міжнародними. Фінальною стадією є практичне впровадження прийнятих норм у національну практику правозастосування. В такий спосіб міжнародно-правові механізми отримують реалізацію, при якій формується механізм, що здатен впливати на правовідносини, забезпечуючи реалізацію прав засуджених. Прикладом реалізації такого напряму можуть бути наведені вище Мінімальні стандартні правила поведінки з в'язнями та Європейські пенітенціарні правила. Україна здійснила довгий шлях щодо їх впровадження в правозастосовчу практику.

Норма щодо житлової площі для засуджених була змінена в Україні в 2010 році, норма щодо доступу до адвоката та можливості отримувати побачення наодинці була впроваджена в 2014 році, норма щодо можливості надання медичної допомоги незалежним медичним працівником за вибором засудженого була прийнята на національному рівні – в 2014, а в 2016 році зазнала більш прогресивних змін. Такий напрям впровадження міжнародно-правових механізмів має великий запас енергії і може бути загальмований на кожному з етапів, що, на нашу думку, робить його неефективним.

Наступний напрям полягає у визначенні порядку реалізації, забезпечення або захисту відповідного права або комплексу прав самим міжнародним актом. Одним із найбільш яскравих прикладів такого напрямку є так званий Стамбульський протокол або повною назвою – Керівництво з ефективного розслідування та документування тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання. У цьому документі сформульовані основні принципи здійснення розслідувань фактів катувань та жорстокого поводження. Акт не формулює докладних процедур, але в ньому приведені основні напрями розслідування та окремі методики таких розслідувань. Сама по собі наявність механізму і його сприйняття міжнародною спільнотою, а також використання цього акта під час розгляду справ Європейським судом з прав людини роблять Стамбульський протокол дієвим інструментом у справі забезпечення прав засуджених. Отже, зміст цього напрямку регулювання полягає в тому, що міжнародний нормативно-правовий акт безпосередньо визначає механізм забезпечення та захисту прав засуджених, встановлює норми, які за наявності інших умов (зокрема, якщо національне законодавство віддає пріоритет міжнародним актам) можуть бути використані в національній правозастосовній практиці для вирішення окремих питань. По суті, в Стамбульському протоколі визначені цілі розслідування фактів катувань, але про забезпечення прав засуджених

не йдеться. Документ встановлює цілі ефективного розслідування та документування катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання (названі надалі катуваннями або іншими видами жорстокого поводження):

- а) з'ясування фактів, встановлення та визнання індивідуальної та державної відповідальності перед постраждалими та їхніми сім'ями;
- б) визначення необхідних заходів щодо запобігання рецидивам;
- с) сприяння судовому розслідуванню або, у відповідних випадках, дисциплінарному покаранню осіб, вина котрих встановлена протягом розслідування, та обґрунтування необхідності повного відшкодування та компенсації з боку держави, зокрема справедливої та адекватної фінансової компенсації та надання коштів для лікування та реабілітації.

Такий акт є, більшою мірою, методичним, ніж нормативним. На нашу думку, це не виключає того, що документ виконує й інші функції, зокрема функцію забезпечення прав засудженого, оскільки, якщо суб'єкти кримінально-виконавчих правовідносин обізнані з принципами і шляхами, за допомогою яких можна виявити та розслідувати будь-який факт неналежного поводження із засудженим, це, як мінімум, може утримати відповідну особу від вчинення протиправних дій стосовно засудженого. До того ж, зважаючи на те, що катуванням у міжнародній практиці визнається не лише фізичне насильство, але й психічний вплив (в тому числі той, що полягає в створенні нелюдських умов тримання), за певних обставин будь-яке незаконне обмеження прав засудженого може бути розглянуто як неналежне.

Третій напрям реалізації передбачає наявність національного превентивного механізму, і саме з боку міжнародних інституцій можливе контролювання його наявності і діяльності. Зокрема, український Національний превентивний механізм тісно співпрацює з Підкомітетом з недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання Комітету проти

катувань, утвореним відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, а також з міжнародними організаціями і відповідними органами іноземних держав, діяльність яких пов'язана з цією сферою. Фактично, утворювати такий орган і користуватися його можливостями повинні лише ті держави, які приєдналися до Протоколу. Цей орган пов'язаний з міжнародно-правовою практикою і в своїй діяльності спирається на міжнародні нормативно-правові акти. Усе це дозволяє зробити висновок про можливість розглядати Національний превентивний механізм як один з міжнародно-правових механізмів забезпечення прав засуджених. В Україні такий орган створений відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" щодо національного превентивного механізму».

Створення спеціального міжнародного органу, який має повноваження щодо розгляду справ, що стосуються захисту прав засудженої особи, є екстраординарним засобом реалізації міжнародних стандартів. Йдеться, перш за все, про Європейський суд з прав людини, створений відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Європейський суд з прав людини, безсумнівно, є найбільш авторитетним та дієвим регіональним органом, основним завданням якого є захист прав людини. Конвенція регламентує порядок утворення цього органу, визначаючи, що для забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та протоколами, до неї створюється Європейський суд з прав людини, який функціонує на постійній основі. Юрисдикція Суду поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, подані йому на розгляд відповідно до статей 33, 34, 46 і 47. Будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд Суду питання про будь-яке порушення положень Конвенції та протоколів до неї, яке допущене, на її думку,

іншою Високою Договірною Стороною. Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права. Механізмів у виді спеціально створених органів міжнародної юрисдикції значно більше, ніж Європейський суд з прав людини. Існують органи та механізми Організації Об'єднаних Націй:

- Комітет проти катувань; Комітет з прав людини; Комісія з прав людини;
- Спеціальний доповідач з питань, пов'язаних зі застосуванням катувань;
- Спеціальний доповідач з питань насильства щодо жінок;
- Добровільний фонд Організації Об'єднаних Націй для жертв катувань.

Свій внесок у розробку стандартів стосовно запобігання катуванням роблять і регіональні організації. До числа таких організацій належать Міжамериканська комісія з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини, Європейський комітет з питань запобігання катуванням та Африканська комісія з прав людини.

Пропонуємо сформулювати *класифікаційні групи поділу міжнародно-правових механізмів забезпечення прав засуджених як відносно однорідні сукупності правових засобів, яким притаманні ознаки, які збігаються і спрямовані на створення найбільш сприятливих умов для реалізації статусних можливостей засудженого.*

Такі класифікаційні групи міжнародно-правових механізмів забезпечення прав засуджених, на нашу думку, поліпляються наступним чином:

1) механізми-рекомендації, основи яких встановлені міжнародними актами і які потребують ретельного визначення процедур реалізації на національному нормативному рівні;

2) механізми-процедури, які безпосередньо визначені міжнародними нормативними актами і встановлюють порядок реалізації, забезпечення або захисту відповідного права або комплексу прав;

3) механізми-органи національного рівня, обов'язкове створення яких передбачено міжнародно-правовим актом для його держав-учасниць;

4) механізми-органи, які створені міжнародно-правовим актом і які являють собою спеціальний міжнародний орган, котрий має повноваження щодо розгляду справ щодо порушення прав засуджених.

На нашу думку, при проведенні реформування пенітенціарної системи мають в обов'язковому порядку враховуватись наявні проблеми реалізації положень міжнародно-правових стандартів у сфері забезпечення захисту прав засуджених у кримінально-виконавчому законодавстві України. Практична діяльність потребує удосконалення за вказаними напрямками:

- забезпечення контактів із зовнішнім світом для осіб, які перебувають установах закритого типу;
- участь громадськості в діяльності установ виконання покарань;
- підбір, підготовка та діяльність персоналу установ виконання покарань України та гарантії його правового та соціального захисту;
- забезпечення безпеки засуджених і персоналу;
- роздільне тримання різних категорій засуджених, різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії;
- критерії та процедури застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї.

3.2 Реалізація зарубіжного досвіду та міжнародних стандартів при реформуванні пенітенціарної системи України

При комплексному розгляді проблематики правового та організаційного забезпечення реформування пенітенціарної системи України постає питання щодо способів впровадження (реалізації) зарубіжного досвіду та міжнародних стандартів.

Узагальнивши результати реформування пенітенціарної системи на даному етапі та виявлені проблеми, пропонуємо визначити наступні напрями такої реалізації:

- загальний – співпраця з проектами міжнародної технічної допомоги, правове забезпечення реформування, відомче підпорядкування пенітенціарної системи
- спеціальний – створення подвійної системи пенітенціарних інспекцій, виконання рішень ЄСПЛ та вказівок КЗК, забезпечення прав засуджених, процедури виконання ті відбування покарань, діяльність органів пробації.

Співпраця з проектами міжнародної технічної допомоги

Однією з характерних рис реформаційних процесів в Україні є активне залучення до співпраці донорів – проектів міжнародної технічної допомоги.

Протягом 2018 року в Україні реалізовувалось 618 проектів міжнародної технічної допомоги (далі - МТД), зареєстровані на 31.12.2018, загальною кошторисною вартістю 6,6 млрд дол США.

У 2018 році у порівнянні до 2017 року міжнародна технічна допомога збільшилась на 109 проектів та відповідно на майже 1 мільярд доларів США. Зокрема, у 2018 суттєво збільшилась кількість проектів ЄС – на 60 проектів, НЕФКО на 12, Німеччина на 13 та ООН – на 9.

Найбільшими донорами у 2018 році для України були Сполучені Штати Америки – понад 2 млрд. дол. США (124 проекти, з яких 14 проектів тривалістю понад 10 років) , ЄБРР – 800 млн. дол. США та Європейський Союз – 500 млн. дол. США.

Міжнародна технічна допомога може залучатись у вигляді: будь-якого майна, необхідного для забезпечення виконання завдань проектів (програм), яке ввозиться або набувається в Україні; робіт і послуг; прав інтелектуальної власності; фінансових ресурсів (грантів) у національній чи іноземній валюті; інших ресурсів, не заборонених законодавством, у тому числі стипендій [125].

У рамках діючого проекту «Підтримка судової реформи в Україні через повномасштабне впровадження пробації в Україні» створюється експертна робоча група з питань удосконалення законодавства у сфері застосування альтернативних санкцій, проведено робочі зустрічі та круглі столи з метою кращого розуміння застосування переваг пробації та альтернативних санкцій, проведено Координаційний комітет міжнародних партнерів у сфері пробації, тренінг щодо підготовки кураторів з реалізації пробаційних програм, два навчальних візити з метою ознайомлення з міжнародним досвідом у пенітенціарній сфері, створено Робочі групи Харківського та Білоцерківського пілотного регіону щодо налагодження «Ідеї мосту» між установами виконання покарань та пробацією.

У період з 21 по 25 травня 2018 року керівництво Департаменту взаємодії з органами державної влади Міністерства юстиції України, працівники державних установ «Центр пробації», «Центр охорони здоров'я Державної кримінально виконавчої служби України» та профільних навчальних закладів Міністерства юстиції України взяли участь у семінарі, організованому експертами проекту міжнародної технічної допомоги «ДІЯ-ЄС: Заходи ЄС з питань протидії наркотикам та організованій злочинності» (EU-ACT). Проект «ДІЯ-ЄС» розробляє реабілітаційну програму для наркозалежних ув'язнених в українських

тюрмах. Цей проект передбачає розробку програми лікування, створення навчального курсу у співпраці із експертами з пенітенціарної системи України, впровадження довготривалої навчальної програми в Академії Державної кримінально-виконавчої служби України та оцінку цієї програми [127].

На нашу думку, при реалізації цілей реформування пенітенціарної системи за допомогою міжнародних донорів мають бути забезпечені наступні вимоги:

- провести роботу щодо забезпечення подання до Мінекономрозвитку для державної реєстрації всіх діючих проектів в Україні, у тому числі за участі громадських організацій;
- прописувати в умовах проведення конкурсів в рамках проектів МТД вимоги до аплікантів забезпечити подання документів для державної реєстрації проектів, які будуть затверджені до фінансування за результатами конкурсів;
- визначати в грантових контрактах з переможцями конкурсів положення про зобов'язання грантоотримувачів щодо обов'язкової реєстрації проектів та надання звітності про результати їх реалізації.
- включати до листа-клопотання донора про державну перереєстрацію проекту інформації щодо використаної суми коштів в рамках проекту МТД;
- надавати виконавцями проектів щорічного звіту про стан реалізації проектів, який розміщувати в публічному доступі.

Правове забезпечення реформування

При аудиті стану правового забезпечення реформування пенітенціарної системи України, яке розглядалось в попередніх розділах нашого дослідження, визначено потребу в подальшій імплементації міжнародних стандартів у сфері виконання покарань, поводження із засудженими та пробації.

Серед основних способів імплементації норм міжнародного права виділяють трансформацію, відсилку та рецепцію, як зазначає Д.Б. Левін, наголошуючи, що в літературі з міжнародного права немає єдиного розуміння змісту цих понять [40, с. 247].

Трансформація являє собою переробку тексту міжнародно-правового акта із прийняттям на цій основі норм внутрішнього права, що формулюються вже в інший спосіб, ніж у першоджерелі. І. Лукашук виділяє три види трансформації:

- пряма трансформація (інкорпорація) тобто включення норм, що містяться в договорі у внутрішнє право держави;
- опосередкована трансформація – норми договору набирають сили норм внутрішнього права лише після видання законодавчим органом спеціального акта;
- змішана трансформація – поєднує елементи попередніх форм [42, с. 128-129]

Науковці додатково виділяють два види трансформації: загальну (генеральну) та спеціальну (індивідуальну). Загальна трансформація – це включення в національну правову систему усього або частини міжнародного права на основі загальної норми національного права (найчастіше норми конституції). Спеціальна трансформація передбачає перетворення окремого джерела міжнародного права на норму національного права за допомогою конкретного національного правового акта [82].

Під *відсиланням* розуміється вказівка у нормативно-правовому акті держави на міжнародне право як на джерело, що регулює відповідні відносини. Відсилання передбачає дію міжнародних норм у незміненому вигляді та їх пряме застосування суб'єктами. Загальне відсилання вказує, що всі чинні договори держави, ратифіковані нею у встановленому порядку, є частиною її правової системи чи законодавства (ст. 9

Конституції України, ст. 8 КВК України), спеціальне – містить посилання на конкретну норму певного міжнародного договору.

Рецепція – це текстуальне повторення нормотворчим органом держави змісту міжнародно-правової норми в статті нормативно-правового акта. Звернення до рецепції може мати різні мотиви: від бажання повторити вдале формулювання до прагнення продемонструвати щонайповніше дотримання прийнятого міжнародного зобов'язання. Рецепція є досить поширеним способом імплементації і в основному застосовується після надання державою згоди на обов'язковість міжнародного договору. В.Г. Буткевич вважає, що суть рецепції у тому, що законодавець запозичує в міжнародному праві модель поведінки і надає їй юридичного обов'язку для суб'єктів внутрішньодержавного права у відповідних правовідносинах [33, с. 21].

Прикладом рецепції може слугувати розділ II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Дані норми є результатом рецепції відповідних положень Загальної декларації прав людини та Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

За результатами проведеного нами опитування 86% респондентів вказали, що вони обізнані з основними міжнародними стандартами у сфері прав засуджених. В той же час, 44 % респондентів з числа працівників органів і установ виконання покарань (проти 8% прокурорів) припустилися помилки при визначенні змісту вказаних прав, що дає змогу зробити висновки про поверхневність професійної підготовки вказаної категорії в даній сфері.

На питання щодо оптимального способу імплементації міжнародних стандартів більшість опитуваних (73%) вказала, що ним є рецепція з відтворенням змісту міжнародного акту в національному законодавстві. Серед причин, які обумовили такий вибір, переважно було обрано «відсутність часу на ознайомлення з положеннями міжнародних актів» та «необхідність обов'язкового закріплення будь-якого правила на рівні

закону». Такі відповіді підтверджують панування легістського праворозуміння та ідеї примату національного законодавства серед осіб, які реалізують повноваження у сфері забезпечення прав засуджених.

Відомче підпорядкування пенітенціарної системи

Аналіз зарубіжного досвіду за відповідним напрямом дав можливість обґрунтувати відомчу підпорядкованість кримінально-виконавчої системи України як концептуальну засаду галузевого реформування. Наявні дослідження дають змогу констатувати такі моделі підпорядкування кримінально-виконавчих (пенітенціарних) систем у зарубіжних країнах:

- модель, за якої система виконання покарань повністю підзвітна Міністерству внутрішніх справ або його еквіваленту;
- модель, у якій система виконання покарань повністю управляється Міністерством юстиції;
- модель, за якої система виконання покарань перебуває під управлінням об'єднаного Міністерства юстиції і внутрішніх справ (поліції);
- модель, за якої система виконання покарань перебуває у віданні окремого державного департаменту, не підконтрольного ні Міністерству юстиції, ні Міністерству внутрішніх справ;
- змішана модель, за якої різні види покарань або заходи процесуального примусу перебувають у віданні різних відомств (пенітенціарні установи, в яких тримаються засуджені особи, перебувають у віданні Міністерства юстиції, а місця попереднього ув'язнення – у віданні Міністерства внутрішніх справ [3, с. 337–338].

Статистичні дані європейського регіону свідчать, що це – найпоширеніший варіант (ураховуючи ті країни, де Міністерство юстиції функціонує як об'єднане міністерство, а також країни, де замість Міністерства юстиції діють відповідні Департаменти юстиції) відомчого підпорядкування системи виконання покарань. Водночас на сьогодні відомче підпорядкування пенітенціарної системи України Міністерству

юстиції не є однозначним та, на нашу думку, має бути проміжним кроком в проєкті реформування вказаної системи.

Із метою скорочення «бюрократичного механізму» в управлінні ДКВС України, заощадження значного обсягу бюджетних коштів, а також більш послідовного впровадження позитивного зарубіжного досвіду управління у сфері виконання покарань Є. Ю. Бараш сформулював пропозицію про реорганізацію триступеневої системи управління ДКВС України (центральный орган виконавчої влади з питань виконання покарань – його територіальні органи управління – органи і установи виконання покарань) у двоступеневу (центральный орган виконавчої влади з питань виконання покарань – органи і установи виконання покарань) [3, с. 306–307].

З огляду на сучасні тенденції до скорочення бюрократичного апарату така позиція вченого не позбавлена раціональності. В той же час, на нашу думку, реорганізації або передача пенітенціарної системи до того чи іншого центрального органу виконавчої влади мають супроводжуватися такими діями, як:

- 1) обґрунтування соціальної доцільності такої передачі (однієї політичної волі в такій суспільно важливій справі, як виправлення і ресоціалізація засуджених, недостатньо);

- 2) попередній моніторинг спроможності відповідного центрального органу виконавчої влади виконувати нові функції, наявність для цього матеріальних, фінансових, кадрових та інших ресурсів. Неврахування цього чинника під час реформування порушує гармонізацію роботи структурних підрозділів органів і установ виконання покарань, що призводитиме до збільшення правопорушень із боку засуджених і персоналу;

- 3) проведення комплексної міжгалузевої антикорупційної експертизи на предмет відстеження можливих корупційних схем перерозподілу бюджетних коштів у результаті передачі системи органів і установ

виконання покарань від одного центрального органу виконавчої влади до іншого. Слід зазначити, що цей напрям вирізняється особливою актуальністю в умовах реалізації антикорупційної політики України;

4) проведення моніторингу на предмет забезпечення правового та соціального захисту персоналу органів і установ виконання покарань на випадок зміни відомчого підпорядкування.

Створення подвійної системи пенітенціарних інспекцій

Перші рекомендації щодо створення в'язничних інспекцій були наведені в Мінімальних стандартних правилах ООН поводження з ув'язненими (1955) та Європейських пенітенціарних правилах (1987), але більш детально і чітко їх надали в нових редакціях цих стандартів, серед яких найбільш розгорнуті положення щодо сутності в'язничних інспекцій містить нова редакція Мінімальних стандартних правил ООН поводження з ув'язненими 2015 р. (Правила Мандели).

В одній із рекомендацій експертів Ради Європи, відображеній у доповіді «Оцінка в'язничної системи України» (1996 р.), зокрема, вказано, що в Україні необхідно створити інспекційний орган, який має координуватися центральними органами, бути незалежним і мати у своєму розпорядженні обласні групи, до яких входитимуть досвідчені працівники пенітенціарної системи, представники інших громадських організацій, у тому числі неурядові, а після цього скасувати інспекційні функції прокурора (п. 5.19 доповіді) [52]. Експерти, які брали участь у підготовці цієї доповіді, мали значний досвід у питаннях щодо функціонування в'язниць і представляли в'язничні служби Англії та Уельсу, Німеччини, Данії та Швеції. Необхідно зазначити, що правова система Великої Британії суттєво відрізняється від більшості систем країн світу, у тому числі й країн Західної Європи. У системі державних установ Великої Британії відсутні органи прокуратури, але є служби і посадові особи, які здійснюють окремі функції, властиві прокурорському нагляду.

До них слід віднести Службу державних обвинувачів та Генерального аторнея, який очолює англійську адвокатуру, є головним юристом держави, радником корони та уряду. Англійська система контролю за пенітенціарною службою має ряд особливостей та налічує три елементи: головного інспектора в'язниць, незалежних контролюючих рад (рад візитерів) і Омбудсмана з прав ув'язнених. Всі вони призначаються міністром внутрішніх справ і підзвітні йому. Головний інспектор в'язниць проводить планові відвідування кожної в'язниці один раз на 5 років. Проте у випадках виявлення суттєвих недоліків у роботі в'язниці інспектор відвідує цю установу позапланово для з'ясування стану виконання його рекомендацій. Про відвідування складається доповідь, яка надсилається міністру внутрішніх справ. Мета роботи візитерів – контроль за дотриманням принципів чесності і гуманності стосовно ув'язнених, дисципліни, захисту інтересів працівників в'язниць. Права візитерів зафіксовані у «Тюремному акті» 1972 року, відповідно до якого предметом перевірки відвідувачів є дотримання вимог до харчування, праці, освіти, медичного забезпечення, матеріально-побутових умов. Проте вони не є захисниками інтересів адміністрації в'язниць та ув'язнених, а діють в інтересах всього суспільства. Кандидат у члени Ради візитерів подає заяву, на конкурсній основі проходить відбір і призначається членом Ради візитерів міністром внутрішніх справ Великої Британії із зазначенням в'язниці, яку він повинен відвідувати. Візитери працюють на громадських засадах і повинні бути присутніми у в'язниці не менше 8 годин на місяць. Візитер має право у будь-який час відвідувати в'язницю і мати доступ до всіх приміщень. Якщо начальник установи не вирішує проблемне питання, то візитер доповідає про це начальнику Головної служби в'язниць (міністру в'язниць). Проте такі ситуації трапляються не часто, оскільки візитери намагаються вирішити всі питання з начальниками в'язниць [8].

Правом відвідувати в'язниці наділений також Омбудсман з прав ув'язнених. Він проводить перевірки за їхніми скаргами, зустрічається з

членами Ради візитерів, залучає їх до перевірок. Крім Омбудсмана з прав ув'язнених у Великій Британії діє і парламентський Омбудсман, який розглядає скарги, подані членам парламенту, проте лише після розгляду їх Радою візитерів. Моніторинг пенітенціарної системи здійснюють недержавні організації, зокрема такі, як: «Howard League for Penal Reform» та «Prison Reform Trust».

Представником англосаксонської правової системи є і Сполучені Штати Америки. Одне із головних місць у правоохоронній системі США посідає аторнейська служба, повноваження якої подібні до повноважень органів прокуратури. Проте аторнейська служба не наділена повноваженнями щодо нагляду за пенітенціарною службою. У США нагляд за пенітенціарними закладами здійснює Федеральне бюро в'язниць, яке входить до складу міністерства юстиції, що здійснює координацію його діяльності і визначає загальні напрями розвитку. Автономія Федерального бюро в'язниць обмежена наглядом з боку міністерства юстиції. Крім того, воно є об'єктом інспектування різними контролюючими органами. Конгрес є суб'єктом контролю, який здійснює нагляд за загальним бюджетом організації, а його комітети проводять розслідування та слухання. Генеральна рахункова палата ініціює розслідування у справах федеральних в'язниць з питань зловживання телефонним зв'язком, лікування в стаціонарі, насильства над в'язнями. У системі контролю за федеральними в'язницями також задіяні Офіс управління та бюджету, Офіс управління персоналом, Комісія з питань надання рівних можливостей працевлаштування, Рада з питань захисту системи заслуг, Федеральне управління з трудових питань. Починаючи з 1970-х років, більш активно функцію контролю здійснюють суди, що розглядають скарги в'язнів, які пройшли внутрішні процедури перевірки [78].

Серед неурядових інституцій у сфері діяльності Федерального бюро в'язниць провідне місце посідає Американська асоціація виправних

закладів. Її діяльність спрямована на реалізацію політики виправлення. Асоціація відстежує ефективність державної політики у виправленні, сприяє безперервній освіті і розширенню освітніх програми, що стосуються виправлення, формує позитивне суспільне сприйняття у виправній сфері. Досліджуючи пенітенціарні інспекції зарубіжних країн, варто розглянути й досвід Франції та Німеччини – представників романо-германської правової сім'ї, яку інколи називають правовою системою континентальної Європи. Організаційно прокуратура у Франції входить до складу міністерства юстиції, а структура органів прокуратури тотожна до структури судової системи. Основним завданням прокуратури Франції є здійснення кримінального переслідування на всіх стадіях процесу.

Особливість французької системи кримінальної юстиції полягає в наявності судді з виконання покарань, який згідно з повноваженнями, наданими йому законодавством, має право втручатись у процес відбування покарання засудженими, в тому числі й до позбавлення волі. Він організовує нагляд за засудженими, які одержали відстрочку у виконанні вироку до позбавлення волі, вирішує питання про зміну режиму тримання засуджених до позбавлення волі, про надання їм відпустки, подає клопотання про їхнє умовно-дострокове звільнення тощо [236].

Нагляд за виконанням законів у місцях тримання затриманих, попереднього ув'язнення, при виконанні покарань та інших заходів примусового характеру, які призначаються судом, не є функцією прокуратури Франції. Охорона прав людини в місцях позбавлення волі у Франції покладена на судові органи, а контроль за виконанням покарань здійснюють спеціальні судді з виконання покарань. Виняток становить лише нагляд прокурора за законністю поміщення осіб у психіатричну лікарню [44].

Ратифікувавши Факультативний протокол до Конвенції ООН з попередження катувань, іншого жорстокого, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження та покарання, прийнятий 18 грудня 2002

року на 25-й сесії Генеральної Асамблеї ООН, Парламент Франції ухвалив закон, яким запровадив посаду Генерального контролера місць позбавлення волі, надавши йому статус незалежного державного органу та обов'язок контролювати усі місця, де перебувають особи, позбавлені волі, стежити за дотриманням їхніх прав. Генеральний контролер має право у будь-який час відвідувати будь-яке місце позбавлення волі, здійснювати власні розслідування, вимагати від прокуратури проведення відповідного розслідування, якщо йому стануть відомі дані, які містять склад злочину. Він також має право вимагати притягнення до дисциплінарної відповідальності окремих посадових осіб за службові провini. Щороку Генеральний контролер подає зведений публічний звіт президенту та парламенту Республіки.

Номінально в'язниці у Франції перебувають у сфері компетенції міністра юстиції, хоча зазвичай пенітенціарна система не належить до актуальних політичних пріоритетів міністра. Нагляд за нею здійснює Служба в'язниць міністерства юстиції та її регіональні управління. Розгалуженість пенітенціарної системи Франції передбачає поєднання внутрішніх та зовнішніх інспекцій з боку адміністративних органів, що є відділеннями міністерства юстиції та інших міністерств. Внутрішні інспекції в'язниць проводять регіональні управління Служби в'язниць, а також Інспекторат Служби в'язниць. Такі інспекції відіграють важливу роль у розслідуванні інцидентів, але вони не здійснюють щоденний нагляд за пенітенціарними установами. Генеральні інспектори на вимогу міністерства юстиції проводять спеціальні інспектування установ попереднього затримання та в'язниць (зовнішні інспекції). Генеральні інспектори інших міністерств наглядають за в'язницями щодо питань, які належать до сфери їхньої компетенції, зокрема таких, як охорона здоров'я, безпека на робочому місці тощо. Серед інших зовнішніх наглядових інституцій слід зазначити суди, представникам яких формально доручено відвідувати установи попереднього затримання (на

практиці вони цю місію не виконують), та місцеві наглядові комітети, які створені при кожній в'язниці. До їх складу входять судді, місцеві представники, державні службовці з місцевих установ міністерства освіти, охорони здоров'я та праці, фахівці, а також представники благодійних організацій. Їхня місія полягає в розгляді питань, пов'язаних не лише зі статусом персоналу в'язниці, а й охороною здоров'я, гігієною, безпекою, умовами праці, впровадженням чинних настанов, зауваженнями та покараннями, освітою та реінтеграцією в'язнів тощо. Досліджуючи сучасні тенденції контролю у сфері діяльності пенітенціарних установ Франції, Марі Фотель доходить висновку, що результативність комітетів обмежена, інспекторати збираються раз на рік, не впливаючи на справи, що належать до сфери їхньої юрисдикції. Також завжди можливий, але фактично не функціонує парламентський контроль. Уряд регулярно доручає парламентським комісіям провести розслідування з питань, які становлять інтерес, але такі звіти не завжди потрібні [79, с. 75–77].

Цікавим є досвід і Німеччини, де закону про прокуратуру не існує. Основи організації і діяльності прокуратури визначаються главою 10 федерального Закону «Про судовий устрій» і Кримінально-процесуальним кодексом ФРН. Прокурори прирівняні до суддів, тому на них поширюються положення ст. 97 Основного Закону ФРН (розділ IX «Правосуддя») щодо незалежності у питаннях зовнішнього впливу. Головним предметом діяльності прокуратури у Німеччині є кримінальне переслідування, складання обвинувальних актів, надсилання їх до суду та підтримання державного обвинувачення. Також на прокурорів покладено нагляд за забезпеченням виконання вироків суду у кримінальних справах. У німецькій прокуратурі, зокрема у відділах нагляду за виконанням вироків, працюють не лише прокурори, а й так звані рейхтспфлегери – чиновники судового відомства, які мають середню юридичну освіту та здійснюють вказаний нагляд, який включає:

- визначення, чи буде виконуватись покарання і його межі (тривалість тощо);
- власне нагляд за виконанням покарання стосовно засуджених осіб [253].

Розпочинаючи нагляд, рейхтспфлегер пише листа засудженому, нагадуючи йому про необхідність, наприклад, сплатити штраф. Якщо засуджений ухиляється від цього, то рейхтспфлегер подає клопотання про заміну покарання на більш тяжке – ув'язнення, при цьому така заміна здійснюється автоматично, без участі суду. Якщо ж засуджений не ухиляється від сплати штрафу, а реально не може його сплатити, то рейхтспфлегер замінює штраф громадськими роботами і знаходить установу, де має відпрацювати засуджений. Якщо йдеться про покарання у виді ув'язнення, то рейхтспфлегер з'ясовує під час бесіди із засудженим необхідні обставини і залежно від того, наскільки той психологічно готовий до відбування покарання, вирішує, до установи якого режиму його направляти. Після відбування двох третин строку покарання прокурор повинен перевірити, чи не підлягає засуджений умовно-достроковому звільненню від покарання і за результатами перевірки направляє висновок до суду про можливість звільнення. Прокурор чи рейхтспфлегер може перевірити факт тримання в ув'язненні лише певної особи. Загальні ж умови тримання осіб в ув'язненні (чи не тримають неповнолітніх разом з дорослими, а жінок разом з чоловіками, чи є належними умови проживання, соціального забезпечення тощо) – це компетенція міністра юстиції Землі та утворюваних при міністрі юстиції спеціальних відомств з питань виконання покарань. Нагляд за триманням осіб в установах попереднього ув'язнення прокурор також не здійснює. Його здійснює суд, а щодо умов тримання взагалі – міністерство юстиції [253].

Система нагляду за пенітенціарною системою відображає базові елементи німецької системи федералізму та становить три рівні нагляду. Перший визначається федеральним законом, яким визначено, що нагляд за

в'язницями мають проводити відповідні управління юстиції земель. Другий, міжурядовий, рівень передбачає кооперацію різних німецьких земель, формальне та неформальне визначення стандартів у формі директив та більш неформальну координуючу стандартизацію. У директивах федерального рівня, узгоджених міністрами юстиції Земель, містяться вимоги до частоти відвідувань регуляторними органами пенітенціарних установ, щоб завжди бути «поінформованими про все, що відбувається у в'язниці», водночас окремі Землі мають право регулювати доступ громадян до інформації. Третій рівень включає нагляд за в'язницями з боку певних Земель. Єдиного підходу до контролю за в'язницями в Німеччині не існує; натомість діє шістнадцять різних систем регулювання в'язниць, які розрізняються за «соціал-демократичною» та «християнсько-демократичною» інтерпретаціями застосування загальних параметрів федерального закону. За діяльністю в'язниць у Німеччині зберігаються різні моделі контролю: суди, у віданні яких перебувають заклади позбавлення волі, фінансові та аудиторські служби, Державна Рада працівників в'язниць, Комітет з розгляду скарг, громадські установи, підприємства. Значною мірою дорадчу й наглядову діяльність здійснює Рада (так звана *Beiräte*). Зазвичай до неї входять пересічні громадяни і місцеві представники парламенту Землі, представники організацій соціального забезпечення та інколи – бізнесових структур. Ці організації було створено з метою забезпечення зовнішнього нагляду таким чином, щоб до них безпосередньо могли звертатися в'язні [47, с. 69–75].

На нашу думку, вітчизняний законодавець віддає перевагу англосаксонській системі права з її внутрішнім та зовнішнім контролем за діяльністю пенітенціарних установ. Він має визначити, якою саме бути подвійній системі регулярних пенітенціарних інспекцій в Україні. Будь-які зміни не повинні руйнувати накопичений упродовж багатьох років досвід функціонування налагоджених правових механізмів. Власне, подвійна

система регулярних інспекцій пенітенціарних установ в Україні має запроваджуватися саме на основі моделі, описаної в Правилах Мандели.

Подвійна система регулярних інспекцій тюремних установ і пенітенціарних служб повинна складатися з:

- внутрішніх або адміністративних інспекцій, які мають проводитися центральними органами в'язничного управління;

- зовнішніх перевірок, що проводитимуться незалежним від тюремної адміністрації органом, яким може бути міжнародний або регіональний орган. В обох випадках мета інспекцій мусить полягати в тому, щоб переконатися, що управління в'язничними установами здійснюється відповідно до чинних законів, нормативно-правових актів, політики і процедур, що їх робота відповідає поставленим перед пенітенціарними та виправними службами завданням і що права ув'язнених захищені [87].

Однією з наукових позицій є покладення здійснення внутрішніх інспекцій на Департамент з питань реалізації національного превентивного механізму секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини шляхом перетворення його відділу моніторингу пенітенціарних установ на свого роду інспекторат із в'язничних питань [18, с. 8].

Інші науковці скептично ставляться до покладання функцій внутрішніх інспекцій на Національний превентивний механізм і обґрунтовують це наступним:

- діяльність офісу Уповноваженого з прав людини не може «покрити» всю територію України в тому обсязі, як це мають робити в'язничні інспекції;
- його діяльність пов'язана з дотриманням прав людини не лише в пенітенціарних установах, а й в інших місцях несвободи, що унеможлиблює ту саму «регулярність», на яку вказують міжнародні стандарти;

– діяльність омбудсмана, як і прокурора, спрямована на захист «мінімуму» прав, який має бути дотримано у в'язниці, тоді як діяльність в'язничних інспекцій – на забезпечення «максимуму» того, що можна «взяти» від певної конкретної в'язниці у сфері надання реабілітаційних послуг, забезпечення безпечного середовища (як для ув'язнених, так і для персоналу) [86, с. 116].

Для того, щоб створити оптимальну та дієву модель подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій в Україні, важливо враховувати досвід її функціонування в інших країнах. Підсумовуючи викладене, слід сказати, що перший крок України до створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій наблизив нас до світового співтовариства, його стандартів у питанні нагляду за установами виконання покарань, де права людини стають найбільш уразливими. Однак, незважаючи на широкий вибір вдало функціонуючих варіантів подвійної системи інспекцій інших країн, та взятий власний курс, законодавець не поспішає робити наступний крок до реального запуску даної системи інспекцій.

Виконання рішень ЄСПЛ та вказівок КЗК

Стаття 1 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року визначає, що Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі 1 Конвенції. На розвиток європейських стандартів захисту прав людини прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року, метою якого визначено впровадження в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини та створення передумов для зменшення числа заяв до ЄСПЛ проти України.

За даними Департаменту з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини Комітету Міністрів Ради Європи Україна є одним з лідерів серед держав-учасниць Ради Європи за невиконаними рішеннями ЄСПЛ. Станом на грудень 2018 року ситуація з виконанням рішень виглядає наступним чином: у 2015 році Комітетом міністрів Ради Європи знято з контролю виконання 14 рішень ЄСПЛ, у 2016 – 4, у 2017 – 100 (з них 78 – за повторюваними порушеннями). В цілому Україною закрито виконання 524 рішень ЄСПЛ, при цьому 889 рішень лишаються невиконаними, в тому числі – рішення, якими встановлено порушення вимог ЄКПЛ щодо засуджених (умови тримання в місцях несвободи, охорона здоров'я, можливість бути звільненим достроково, «право на надію» тощо)

На нашу думку, до *особливостей виконання рішення ЄСПЛ* слід віднести:

- існування спеціальної процедури виконання рішень Суду, яка відрізняється від процедури виконання рішень національних судів;
- наявність юридичної відповідальності за невиконання або неналежне виконання рішення Суду;
- наявність наглядового механізму з боку Ради Європи за виконанням рішення Суду.

Виконанню підлягають остаточні рішення ЄСПЛ. Остаточним, відповідно до ч. 2 ст. 44 Конвенції, є рішення Суду, якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати; або через три місяці від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи на розгляд Великої палати не було заявлено; або якщо колегія Великої палати відхиляє клопотання про передання справи на розгляд Великої палати.

Згідно з ч. 2 ст. 46 Конвенції остаточне рішення ЄСПЛ передається Комітету міністрів Ради Європи, який здійснює контроль за його виконанням. Комітет міністрів є виконавчим органом Ради Європи, до

складу якого входять міністри закордонних справ всіх держав-членів або їх постійні дипломатичні представники у м. Страсбург, Французька Республіка. Комітет міністрів виконує функцію нагляду за виконанням державами-учасницями судових рішень і відслідковує, чи вживають вони заходи для ліквідації порушень прав людини на їх території та до яких дій вдаються, щоб запобігти порушенням. Контроль за виконанням рішень ЄСПЛ розглядається на спеціальних засіданнях з прав людини відповідно до Правил Комітету міністрів щодо нагляду за виконанням рішень і умовами дружнього врегулювання (ухвалено Комітетом міністрів 10 травня 2006 року на 964-му засіданні заступників Міністрів).

Допоміжні функції з нагляду за вжитими державами-членами заходами з виконання рішень суду та надання консультацій Комітету міністрів здійснює Департамент виконання рішень Європейського суду з прав людини, що є підрозділом Генерального секретаріату Ради Європи.

В Україні порядок виконання рішень ЄСПЛ визначається Законами України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», «Про виконавче провадження», іншими нормативно-правовими актами. *Виконання рішення ЄСПЛ не обмежується лише виплатою грошових компенсацій, а створює необхідність проведення більш масштабних заходів.*

Згідно із Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» відповідальним за забезпечення представництва України в ЄСПЛ та координацію виконання його рішень є орган представництва. Разом з тим, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 31 травня 2006 року № 784 органом, відповідальним за забезпечення представництва України в ЄСПЛ та виконання його рішень є Міністерство юстиції України. В контексті нинішнього підпорядкування пенітенціарної системи тому ж відомству виконання рішень ЄСПЛ

потребуватиме злагодженої координації між підрозділами Міністерства юстиції України за відсутності «перетягувань повноважень».

Згідно вищезазначеної постанови представництво України в ЄСПЛ та звітування про хід виконання його рішень, в яких Україна є стороною, здійснюється через *Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини*, який є заступником Міністра юстиції України (з 2017 року).

Відповідно до пункту 1 Положення «Про Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 року № 784, Уповноважений у справах Європейського суду з прав людини є посадовою особою Міністерства юстиції України, на яку покладено повноваження щодо забезпечення представництва України в Європейському суді під час розгляду справ про порушення Конвенції, а також інформування Комітету міністрів Ради Європи про хід виконання рішень Європейського суду. Відповідно до підпункту 7 Положення Уповноважений вживає на національному рівні заходів для запобігання констатації Європейським судом порушення Конвенції.

Відповідно підпункту 2 пункту 4 Положення Уповноважений здійснює координацію роботи, пов'язаної з підготовкою матеріалів для розгляду справ у Суді та виконанням його рішень, співпрацює з цією метою з іншими державними органами, підприємствами, установами, організаціями. Згідно з підпунктом 3 пункту 5 Положення Уповноважений надсилає до державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій запити стосовно надання матеріалів та інформації у справах про порушення Конвенції, координує роботу з підготовки пропозицій з організаційно-правових, процедурних та інших питань, пов'язаних із забезпеченням представництва України в Суді та виконанням його рішень.

Виконання рішення може здійснюватися у трьох видах:

- 1) *виплаті відшкодування* (за умови, що його було присуджено або воно передбачено умовами дружнього врегулювання);
- 2) *вжитті додаткових заходів індивідуального характеру* з метою відновлення порушених прав;
- 3) *заходів загального характеру*, спрямованих на попередження випадків аналогічних порушень у майбутньому.

Порядок звернення рішення ЄСПЛ до виконання в частині виплати відшкодування на національному рівні встановлено статтею 7 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». На нашу думку, в пенітенціарній системі повинна бути інтенсифікована робота щодо проведення перевірок, встановлення осіб, винних у заподіянні збитків Державному бюджету України та притягнення їх до відповідальності відповідно до Порядку організації роботи щодо відшкодування збитків, завданих Державному бюджету України внаслідок виконання рішень Європейського суду з прав людини, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 08 листопада 2011 року № 3280/5.

Також передбачено застосування *додаткових заходів індивідуального характеру* (відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який стягувач мав до порушення Конвенції шляхом повторного розгляду справи судом): відновлення провадження у справі; повторний розгляд справи адміністративним органом.

Додатково, крім заходів індивідуального характеру, на національному рівні, з метою недопущення аналогічних порушень прав та свобод людини, застосовуються *заходи загального характеру*, які спрямовані на усунення зазначеної в рішенні системної проблеми та її першопричини – внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування; внесення змін до адміністративної практики; забезпечення юридичної експертизи законопроектів; забезпечення професійної підготовки з питань вивчення Конвенції та практики ЄСПЛ працівників, професійна діяльність яких

пов'язана із правозастосуванням, а також з триманням людей в умовах позбавлення свободи; інші заходи, які визначаються (за умови нагляду з боку Комітету міністрів) державою-відповідачем відповідно до рішення з метою забезпечення усунення недоліків системного характеру, припинення спричинених цими недоліками порушень Конвенції та забезпечення максимального відшкодування наслідків цих порушень [159].

Гарантією виконання рішень ЄСПЛ є наявність юридичної відповідальності за невиконання або неналежне виконання рішень Суду. Так, згідно зі ст. 16 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» в разі невиконання або неналежного виконання рішення винні службові особи, до повноважень яких належить це виконання, несуть адміністративну, цивільну або кримінальну відповідальність, передбачену законами України. Зокрема, кримінальна відповідальність щодо невиконання рішень ЄСПЛ передбачена ч. 4 ст. 382 Кримінального кодексу України, відповідно до якої *умисне невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.*

Окрім остаточних рішень ЄСПЛ, якими визнано порушення Конвенції щодо справедливої сатисфакції, щодо дружнього врегулювання, про схвалення умов односторонньої декларації *підлягають вказівки ЄСПЛ, надані Уряду України щодо застосування тимчасових заходів, які передбачені Правилем 39 Регламенту Європейського суду з прав людини для забезпечення прав заявника.* У переважній більшості випадків тимчасові заходи, виконання яких вимагатиметься від пенітенціарної системи, стосуються питань забезпечення охорони здоров'я ув'язнених та засуджених.

Виконання рішень ЄСПЛ, окрім національного рівня, контролює Комітет міністрів, який за результатами вивчення кожного конкретного

судового рішення приймає резолюцію, в якій викладає рекомендації для повного виконання державою рішень ЄСПЛ. *Ухилення держави від виконання рішень ЄСПЛ або їх виконання в неповній мірі загрожує вжиттям політичних заходів щодо держави – до виключення з членства в Раді Європи.* Обов'язок з інформування Комітету міністрів про хід виконання рішень ЄСПЛ Україною покладено на Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини.

Така інформація отримується від компетентних державних органів, в тому числі органів прокуратури, що обумовлює необхідність налагодження належної комунікації з Уповноваженим у справах ЄСПЛ та адекватне інформування про вжиті заходи або об'єктивну неможливість вжиття заходів з виконання рішень ЄСПЛ.

На даний час відсутній єдиний нормативний документ, що б врегулював особливості виконання рішень ЄСПЛ в пенітенціарній системі та інформування про стан такого виконання. Правовою основою такої взаємодії є вимоги ЄКПЛ, Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», Положення «Про Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини», а організаційні вимоги та особливості виконання окремих рішень ЄСПЛ визначаються у конкретних листах та запитах Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини та поданнях Кабінету Міністрів України (щодо вжиття заходів загального характеру).

При підготовці відповіді на лист Уповноваженого у справах ЄСПЛ за результатами виконання рішення слід зазначати, які заходи вжито на усунення порушень, яких було допущено і на які звернув увагу ЄСПЛ у своєму рішенні. При цьому слід враховувати вимоги ч.2 статті 387 КК України щодо розголошення даних оперативно-розшукової діяльності. При неможливості вжитті окремих заходів та усунення встановлених ЄСПЛ порушень доцільно зазначати відповідне обґрунтування.

Не кожне констатоване ЄСПЛ порушення Конвенції є безумовною підставою для застосування такого додаткового заходу індивідуального характеру, як повторний розгляд справи, та, відповідно, скасування або зміни Великою Палатою Верховного Суду судових рішень у кримінальному провадженні (кримінальній справі).

Згідно з практикою Верховного Суду, у разі, якщо рішення ЄСПЛ не містить висновків про те, що рішення національних судів у кримінальній справі (провадженні) щодо нього суперечать Конвенції, або в основі визнаних ЄСПЛ порушень лежали суттєві процедурні помилки чи положення, які ставлять під серйозний сумнів результат оскарженого провадження на національному рівні, або що ці порушення були спричинені ухваленими на національному рівні рішеннями, які й надалі зумовлюють негативні наслідки для заявника та не можуть бути усунуті в інший спосіб, ніж повторний розгляд справи, підстави для скасування або зміни судових рішень в порядку виключного провадження відсутні [35].

Зокрема, постановою Великої Палати Верховного Суду від 12 квітня 2018 року відмовлено у задоволенні заяви Підгайного С.Й. про перегляд вироку Івано-Франківського міського суду, ухвали апеляційного суду Івано-Франківської області та ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ з підстав встановлення ЄСПЛ у рішенні від 06 квітня 2017 року порушення ст. ст. 3, 13 Конвенції у зв'язку з неналежними умовами тримання під вартою та відсутністю ефективного засобу юридичного захисту щодо Підгайного С.Й.. Обґрунтовуючи своє рішення, Верховний Суд вказав, що ЄСПЛ під час розгляду заяви Підгайного С.Й. не встановив порушень норм Конвенції в ході розгляду кримінальної справи щодо нього національними судами, а тому відсутні мотиви визнання їх рішень незаконними та застосування такого додаткового заходу індивідуального характеру, як повторний розгляд справи з можливим скасуванням судового рішення, на підставі якого заявник перебував у місці несвободи.

Як вже зазначалося нами вище, особливу увагу слід приділити при подальшому реформуванні *організаційним та правовим механізмам виконання тимчасових заходів*. Правило 39 Регламенту ЄСПЛ передбачає, що Палата чи, у разі потреби, голова секції або черговий суддя може – на прохання однієї зі сторін чи будь-якої особи, якої це стосується, або за власною ініціативою, - вказати сторонам на тимчасові заходи, які, на їхню думку, доцільно вжити в інтересах сторін чи в інтересах належного здійснення провадження у справі. Ці ж суб'єкти можуть вимагати від сторін інформацію з будь-якого питання, пов'язаного із виконанням будь-якого призначеного тимчасового заходу. Тимчасові заходи є забезпеченням заявлених прав сторін у разі виникнення загрози заподіяння серйозної і непоправної шкоди та ефективного здійснення їх права на індивідуальну заяву. Тому правило 39 тісно пов'язане гарантіями статті 34 Конвенції – Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. За відсутності в Регламенті Суду та Конвенції посилянь, на захист яких саме прав можуть бути направлені тимчасові заходи, запити на їх застосування, як правило, стосуються статті 2 «Право на життя», статті 3 «Заборона катувань», статті 5 «Право на свободу та особисту недоторканість», статті 8 «Право на повагу до приватного і сімейного життя». Значна кількість справ, в яких були вжиті тимчасові заходи, стосуються питань термінового лікування ув'язнених.

На національному рівні питаннями забезпечення виконання тимчасових заходів належить до повноважень Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини. Органи прокуратури є одним із суб'єктів виконання тимчасових заходів на національному рівні, оскільки, як правило, ці питання стосуються припинення процедури екстрадиції. Рідше це стосується питань нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших

заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян щодо забезпечення лікування особи. Конкретні дії, які державні органи мають вчинити або від яких мають утриматись, а також строк, на який застосовується така вимога, визначаються у рішенні ЄСПЛ про застосування тимчасових заходів. Прикладом заходу, який може бути реалізований щодо забезпечення лікування особи є наступний:

«Звертаємо увагу, що 21 липня 2017 року Європейський суд у цій справі надавав вказівки згідно Правила 39 Регламенту Європейського суду щодо вжиття тимчасових заходів стосовно заявника. Зокрема, ЄСПЛ вказав, що заявник потребував невідкладного та належного лікування. 07 серпня 2017 року заявник помер. Державі слід повідомити, чи звертався заявник/його захисник/заявниця до органів прокуратури зі скаргами на відсутність медичної допомоги та лікування в умовах СІЗО. У разі якщо так, прошу надати копії усіх скарг та рішень, прийнятих за результатами їх розгляду. Окрім цього, прошу надати у встановлений строк копії скарг заявниці з приводу застосування до заявника наручників у лікарні та рішень, прийнятих за результатами їх розгляду».

Негативним прикладом виконання рішень ЄСПЛ є практика по рішенню «Тросін проти України» (23 лютого 2012 року, заява № 39758/05), в поданні щодо виконання якого Уповноважений у справах ЄСПЛ вказав, що заходами загального характеру для виконання цього рішення є:

- дотримання права осіб, які тримаються під вартою, на повагу до кореспонденції, як того вимагає ст. 8 Конвенції;
- неперешкоджання особам, які тримаються під вартою, у здійсненні ними права на подання індивідуальної заяви до Європейського суду відповідно до ст. 34 Конвенції;
- прохання розглянути питання щодо можливих шляхів вирішення проблем, які стали підставою для констатації Європейським судом порушення ст. 8 Конвенції [260].

Схоже стосується й справи «Устянцев проти України» (12 січня 2012 року, заява №3299/05, для виконання якого серед заходів загального характеру визначено забезпечення належних умов тримання осіб під вартою та доведення до відома працівників ДПтСУ правових позицій ЄСПЛ. Для його виконання було здійснено такі заходи: інформацію про порушення було доведено до персоналу ДПтСУ, рішення було включене до навчальних програм підготовки та підвищення кваліфікації персоналу органів, установ виконання покарань та СІЗО. Також для його виконання ДПтСУ було прийнято вказівку територіальним органам управління від 17 травня 2012 року №2/2/2-2749/Сд. Наш аналіз цієї вказівки свідчить, що вона зобов'язує начальників територіальних органів довести до персоналу положення рішення, надати інформацію щодо вжитих заходів для приведення у відповідність чинному законодавству умов тримання засуджених та слідчо-арештованих, детально проаналізувати переповнення слідчих ізоляторів, вивчити причини збільшення та зменшення чисельності утримуваних, виключити випадки жорстокого поводження та деяких інших заходів, що загалом спрямовані на зменшення кількості ув'язнених в установах. Цим самим повністю за увагою залишився той факт, що до порушення статті 3 призвели умови тримання заявника в СІЗО, що включало не тільки перенаселеність установи, а й неадекватність режиму освітлення камер (було цілодобово увімкнене). Це призвело до того, що фактично ця частина рішення є невиконаною [260].

У справі «Каверзін проти України» (15 травня 2012 року, заява 23893/03) Суд одноголосно визнав порушення статті 3 Конвенції у зв'язку із застосуванням до заявника наручників в Дніпропетровській виправній колонії № 89, зокрема, в положенні «руки за спиною», тоді як він був сліпий та потребував сторонньої допомоги у забезпеченні своїх життєвих потреб. Він змушений був бути у наручниках навіть під час сімейних візитів, прогулянок (п. 151 рішення). Також за вказівкою суду систематичність застосування наручників до довічно позбавлених волі

була зафіксована Комітетом із запобігання катуванням під час візиту до України у 2005 році [260].

Висновки до розділу 3

В останні роки пенітенціарна система України перебуває на стадії активного реформування, одним з ключових елементів якого є адаптація до вимог сучасної світової спільноти та рецепція кращих світових практик.

За результатами огляду зарубіжного досвіду функціонування пенітенціарних систем ми прийшли до наступних висновків.

1. З урахуванням сучасного стану реформування пенітенціарної системи України запропоновано виділити наступні спеціальні міжнародні стандарти:

- 1) стандарти організації режиму відбування покарання в місцях несвободи;
- 2) стандарти організації мікросоціальних умов відбування покарання у виді позбавлення, обмеження волі та арешту;
- 3) стандарти організації виховної роботи із засудженими;
- 4) стандарти організації праці та професійної підготовки засуджених до звільнення з місць несвободи;
- 5) стандарти пробації.

2. При реалізації цілей реформування пенітенціарної системи за допомогою міжнародних донорів мають бути забезпечені наступні вимоги:

- провести роботу щодо забезпечення подання до Мінекономрозвитку для державної реєстрації всіх діючих проектів в Україні, у тому числі за участі громадських організацій;
- прописувати в умовах проведення конкурсів в рамках проектів МТД вимоги до аплікантів забезпечити подання документів для державної реєстрації проектів, які будуть затверджені до фінансування за результатами конкурсів;

- визначати в грантових контрактах з переможцями конкурсів положення про зобов'язання грантоотримувачів щодо обов'язкової реєстрації проектів та надання звітності про результати їх реалізації.
- включати до листа-клопотання донора про державну перереєстрацію проекту інформації щодо використаної суми коштів в рамках проекту МТД;
- надавати виконавцями проектів щорічного звіту про стан реалізації проектів, який розміщувати в публічному доступі.

3. Реорганізації або передача пенітенціарної системи до того чи іншого центрального органу виконавчої влади мають супроводжуватися такими діями, як:

- 1) обґрунтування соціальної доцільності такої передачі;
- 2) попередній моніторинг спроможності відповідного центрального органу виконавчої влади виконувати нові функції, наявність для цього матеріальних, фінансових, кадрових та інших ресурсів;
- 3) проведення комплексної міжгалузевої антикорупційної експертизи на предмет відстеження можливих корупційних схем перерозподілу бюджетних коштів у результаті передачі системи органів і установ виконання покарань від одного центрального органу виконавчої влади до іншого;
- 4) проведення моніторингу на предмет забезпечення правового та соціального захисту персоналу органів і установ виконання покарань на випадок зміни відомчого підпорядкування.

ВИСНОВКИ

У дисертації з'ясувано специфіку організаційно-правових засад реформування пенітенціарної системи в Україні та розроблено науково обґрунтовані пропозиції і рекомендації з удосконалення законодавства у цій сфері та практики його застосування, зокрема:

1. Визначено, що концептуальними напрямами пенітенціарної реформи в Україні є:

– удосконалення законодавства, що регламентує діяльність пенітенціарної системи;

– оптимізація мережі установ виконання покарань та їх підприємств, забезпечення їх ефективного функціонування та прибутковості (рентабельності) виробничої діяльності;

– підвищення ефективності протидії злочинності та забезпечення правопорядку в пенітенціарній системі;

– забезпечення приведення умов тримання осіб, узятих під варту, та засуджених у відповідність з міжнародними стандартами, створення умов тримання, які не порушують гідність людини, а також недопущення порушень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

2. Запропоновано розробку і затвердження на рівні Кабінету Міністрів України конкретних якісних та кількісних критеріїв, за якими прийматиметься рішення про ліквідацію/функціонування установи, проведення розрахунку фінансового ефекту від таких управлінських рішень та оцінки ризиків їх прийняття.

3. Розкрито першочергові заходи щодо вдосконалення кадрового забезпечення органів та установ виконання покарань:

– оптимізацію кількості кадрів органів та установ виконання покарань, прийняття програмного нормативного документа щодо кадрового забезпечення пенітенціарної системи;

- розвиток системи кадрового забезпечення служби пробації та системи підготовки волонтерів пробації;
- належний моніторинг якості надання освітніх послуг спеціалізованими навчальними закладами, що здійснюють підготовку кадрів для органів та установ виконання покарань;
- проведення реальної демілітаризації та перегляд системи атестації персоналу органів та установ виконання покарань;
- реалізація політики залучення волонтерів та нових кадрів для органів та установ виконання покарань.

4. Сформовано визначення поняття «політика у сфері виконання покарань і пробації» – це ті принципи і цілі, які держава запроваджує в життя при створенні і застосуванні норм кримінально-виконавчого права, визначенні цілей, принципів, стратегії, напрямів діяльності органів та установ виконання покарань, органів пробації, їх форм і методів.

5. Обґрунтовано доповнення класифікації суб'єктів формування і реалізації державної політики у сфері виконання покарань і пробації. До суб'єктів формування вказаної політики запропоновано віднести громадські інституції та науковців. Зазначені суб'єкти можуть здійснювати моніторинг стану реалізації політики у сфері виконання покарань, оцінювати ступінь її ефективності та звертатись до органів державної влади України з пропозиціями щодо реформування кримінально-виконавчої сфери. Фундаментальні і прикладні наукові дослідження можуть стати джерелом доктринального тлумачення та розв'язання окремих проблем у кримінально-виконавчих відносинах.

6. Визначено, що окремою категорією має бути виділено суб'єктів, які сприяють реалізації політики у сфері виконання покарань і пробації. До них пропонується віднести підрозділи Національної поліції України, які здійснюють реагування стосовно засуджених та інших осіб, які не виконують судові рішення в частині відбування призначеного

покарання й органи місцевого самоврядування, які серед іншого сприяють виконанню покарань у виді громадських робіт та обмеження волі.

7. Визначено, що роль і місце прокуратури у системі суб'єктів реалізації політики у сфері виконання покарань і пробації має бути підсилена, у тому числі з урахуванням її функцій і повноважень, що можуть бути використані для захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави.

8. Запропоновано Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК) віднести до суб'єктів зовнішньої оцінки політики у сфері виконання покарань і пробації. КЗК За результатами вивчення змісту звітів та доповідей КЗК встановлено, що його висновки та положення значною мірою вплинули на сучасну політику України у сфері виконання покарань, з огляду на мету інспекцій та характер взаємодії з державами при їх здійсненні.

9. За результатами аналізу програмних документів у сфері реформування пенітенціарної системи, ухвалених за часи незалежної України, встановлено, що відсутність відповідних державних цільових програм є суттєвим недоліком сучасного етапу реформування, що не може бути виправлено наявністю логічної моделі (паспорту) реформи.

10. З урахуванням сучасного стану реформування пенітенціарної системи України запропоновано виділити наступні спеціальні міжнародні стандарти:

- стандарти організації режиму відбування покарання в місцях несвободи;
- стандарти організації мікросоціальних умов відбування покарання у виді позбавлення, обмеження волі та арешту;
- стандарти організації виховної роботи із засудженими;
- стандарти організації праці та професійної підготовки засуджених до звільнення з місць несвободи;

- стандарти пробації.

11. При реалізації цілей реформування пенітенціарної системи за допомогою міжнародних донорів мають висуватись наступні вимоги:

- провести роботу щодо забезпечення подання до Мінекономрозвитку для державної реєстрації всіх діючих проектів в Україні, у тому числі за участі громадських організацій;

- прописувати в умовах проведення конкурсів в рамках проектів МТД вимоги до аплікантів забезпечити подання документів для державної реєстрації проектів, які будуть затверджені до фінансування за результатами конкурсів;

- визначати в грантових контрактах з переможцями конкурсів положення про зобов'язання грантоотримувачів щодо обов'язкової реєстрації проектів та надання звітності про результати їх реалізації;

- включати до листа-клопотання донора про державну перереєстрацію проекту інформації щодо використаної суми коштів в рамках проекту МТД;

- надавати виконавцями проектів щорічного звіту про стан реалізації проектів, який розміщувати в публічному доступі.

12. Реорганізації або передача пенітенціарної системи до того чи іншого центрального органу виконавчої влади мають супроводжуватися такими діями, як:

- попередній моніторинг спроможності відповідного центрального органу виконавчої влади виконувати нові функції, наявність для цього матеріальних, фінансових, кадрових та інших ресурсів;

- проведення комплексної міжгалузевої антикорупційної експертизи на предмет відстеження можливих корупційних схем перерозподілу бюджетних коштів у результаті передачі системи органів і установ виконання покарань від одного центрального органу виконавчої влади до іншого;

– проведення моніторингу на предмет забезпечення правового та соціального захисту персоналу органів і установ виконання покарань на випадок зміни відомчого підпорядкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесов Г. А. Изменение условий содержания осужденных в процессе отбывания лишения свободы (прогрессивная система) / под ред. Н. А. Стручкова. Москва: ВНИИ МООП СССР, 1968. 149 с.
2. Автухов К. А., Гель А. П., Колб О. Г. Права і законні інтереси засуджених до позбавлення волі в умовах реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: монографія / за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків: Право, 2015. 246 с.
3. Автухов К. А., Ткачова О. В., Яковець І. С. Особливості діяльності окремих підрозділів кримінально-виконавчої системи: навч. посіб. / за ред. А. Х. Степанюка. Харків: Право, 2012. 152 с.
4. Автухов К. А., Яковець І. С. Реінтеграційний напрям діяльності персоналу установ виконання покарань: науково-практичний посібник / за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків: Право, 2013. 148 с.
5. Андриенко В. А. Равенство граждан по признаку пола в уголовном праве и его соблюдение при реализации уголовной ответственности и наказания женщин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Пятигорск, 2007. 170 с.
6. Андрияш В. Державна політика: концептуальні аспекти визначення *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_9_6 (дата звернення 01 червня 2019 року).
7. Бабаян С. Л. Поощрительные институты уголовно-исполнительного права (теория и практика применения): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2014. 592 с.
8. Бабушкин А. Тюремьы Великобритании URL: <http://www.zagr.org/474.html>

9. Бадира В. А., Денисова Т. А. Правові основи виправлення та ресоціалізації жінок, засуджених до позбавлення волі: монографія. Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2009. 168 с.
10. Бажанов О. И. Прогрессивная система исполнения наказания. Минск: Наука и техника, 1981. 168 с.
11. Байлов А. В. Проблеми отримання вищої освіти особами, засудженими до позбавлення волі. Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі: монографія / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. А. Х. Степанюка. Харків: Кроссруд, 2011. С. 215–218.
12. Бакуменко В., Князева В. Державне управління: словник. Київ: Національна академія державного управління. 2002. 228 с.
13. Бараш Є. Управління Державною кримінально-виконавчою службою України: адміністративно-правове дослідження : монографія. Харків: НікаНова, 2012. 458 с.
14. Бараш Є. Ю. Організаційно-правові засади діяльності установ виконання покарань : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Харків, 2006. 189 с.
15. Бараш Є. Ю. Організаційно-правові засади діяльності установ виконання покарань: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2006. 189 с.
16. Безорчук О. Організація виховної роботи з неповнолітніми засудженими. *Аспект – інформаційний бюлетень*. № 1 (2). 2001. С. 3–5.
17. Беца О. Куди скочується в'язнична система України? URL: <http://ukrprison.org.ua/articles/1205905886>
18. Беца О., Панасюк М., Шкадюк В. Впровадження альтернативних видів покарань в Україні: навч. посіб. / за ред. О. В. Беци. Київ: МП «Леся», 2003. 116 с.
19. Білоцерківський центр ПКП ДКВС України: історія та сьогодення URL: <https://i-rc.org.ua/index.php/pro-centr>

20. Богатирьов І. Г. Кримінально-виконавче право України: підручник. Київ: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 352 с.
21. Богатирьов І. Г., Сокоринський Ю. В. Кримінально-виконавча характеристика покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2013. 168 с.
22. Богатирьов І. Г., Щербина О. В. Режим у виправних колоніях Державної пенітенціарної служби України (теорія і практика): монографія. Київ: Дакор, 2015. 164 с.
23. Богатирьов І. Пенітенціарна система України: історія та сучасність: Видання до 15-ої річниці утворення центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань. Київ: Державна пенітенціарна служба України, 2013. 268 с.
24. Богатирьов І.Г., Копотун І.М., Пузирьов М. С. Порівняльне кримінально-виконавче право: навч. посіб. / за заг. ред. І. Г. Богатирьова. Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2013. 140 с.
25. Богатирьова О. І. Служба пробації як аналог кримінально-виконавчої інспекції: монографія. Київ: «МП Леся», 2012. 320 с.
26. Богатирьова О. І. Теоретико-прикладні засади впровадження пробації в Україні: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2013. 368 с.
27. Богатирьова О. І., Олефір Л. І. Застосування пробації в Україні: теорія і практика: навч. посіб. / за ред. проф. І. Г. Богатирьова. Чернігів: Десна Поліграф, 2019. 208 с.
28. Бодюл Є. М. Правові та організаційні засади виконання покарання в кримінально-виконавчих установах відкритого типу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2005. 235 с.
29. Бодюл Є. М., Джу́жа О. М. Концептуальні засади і загальна характеристика Кримінально-виконавчого кодексу України. *Право України*. 2004. № 7. С. 80–84

30. Бодюл Є. Проблеми доктринального визначення поняття «пенітенціарна система». *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 29–35.
31. Борисов В. І. Державна політика у сфері боротьби зі злочинністю та її напрями. Проблеми законності : респ. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків : НЮАУ, 2009. Вип. 100. С. 305–312
32. Бублік О.О. Праця засуджених до позбавлення волі: правова регламентація та кримінально-виконавча практика: дис. ... кандидата юридичних наук. Запоріжжя, 2016. 231 с.
33. Буткевич В.Г. Соотношение внутригосударственного и международного права. Киев, Выща школа, 1981. 312 с.
34. Василенко К. І. Соціально-виховна робота в системі основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених у виправних колоніях України середнього рівня безпеки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2017. 229 с.
35. Велика палата Верховного Суду доходить висновку, що повторний розгляд справи не може бути адекватним способом поновлення прав заявника, порушення яких визнано рішенням ЄСПЛ. Висновок №190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?fileid=13929&lang=EN&search=MTkwfGNhdGVnb3J5X3N0cl91bjojQWRvcHRlZCB0ZXh0Ilg> (дата звернення 01 червня 2019 року)
36. Відділ інспектування дотримання прав людини в пенітенціарних закладах URL: <http://old.minjust.gov.ua/51403>.
37. Галай А. О. Організаційно-правові засади формування та функціонування персоналу установ виконання покарання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2003. 215 с. 7.
38. Гапоненко Л. Законність в діяльності органів державної податкової служби України (адміністративно-правовий аспект): дис. ... канд.

- юрид. наук: спец. 12.00.07. Ірпінь, 2010. 239 с. URL: <http://www.dissercat.com/> (дата звернення 01 червня 2019 року)
39. Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. Кримінально-виконавче право України: навч. посіб. / за ред. проф. А. Х. Степанюка. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 624 с.
40. Гогвуд Б. Аналіз політики для реального світу. Київ: Основи, 2004. 396 с.
41. Гречанюк С. К. Теорія та практика взаємодії органів та установ Державної пенітенціарної служби України з державними та неурядовими інституціями: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2011. 39 с.
42. Гречанюк С.К. Деякі проблеми прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні покарань в світлі нового законодавства про прокуратуру. URL: http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/7107/1/Grechaniuk_stattya_naglyad_rokarannya.pdf (дата звернення 02 березня 2019 року)
43. Грушицький А. І. Реалізація права на правову допомогу засудженими до позбавлення волі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2012. 20 с.
44. Гура Р. М. Виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 190 с.
45. Демків Р.Я. Правове регулювання як юридичне явище: окремі аспекти розуміння URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.34/part_1/6.pdf (дата звернення 01 червня 2019 року).
46. Державна цільова програма реформування Державної кримінально-виконавчої служби на 2013-2017 роки: затвердж. пост. КМУ від 29 квітня 2013 р. № 345.

47. Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції : постанова Кабінету Міністрів України від 18 травня 2016 р. № 343. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249066305> (дата звернення 12 квітня 2019 року).
48. Доповідь заінтересованих сторін для проміжного звітування України (доповідь VII циклу, 2011) / за заг. ред.: А. Бущенко, О. Мартиненко; Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, 2016. 61 с.
49. Дудусь А. В. Історія становлення та розвитку кримінально-виконавчого законодавства. Порівняльно-аналітичне право. – 2017. – №2. – С. 147–150. URL: http://www.pap.in.ua/2_2017/42.pdf.
50. Дука О. А. Застосування компетентнісного підходу на заняттях з тактико-спеціальної підготовки в навчальних закладах Державної пенітенціарної служби України. *Науковий вісник Ін-ту кримінально-виконавчої служби*. 2013. Вип. 2(13). С. 112–120
51. Дука О. А. Особливості розвитку професійної компетентності персоналу органу пробації http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vpopn_2017_4_9.pdf
52. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_068. (дата звернення 02 квітня 2019 року)
53. Європейські пенітенціарні правила від 11 січня 2006 р. Рекомендація R(2006)2 Комітету Міністрів Ради Європи. Донецьк : Донецький Меморіал, 2006. 36 с.
54. Європейські правила пробації як стандарт управління службами пробації у країнах-членах Ради Європи: URL: <https://probation.at.ua/news/epp/2012-08-11-41>
55. Житловий простір на в'язня у в'язничних установах: стандарти ЄКЗК (Living space per prisoner in prison establishments: CPT standards) URL: <https://rm.coe.int/16806cc449> (дата звернення 21 червня 2019 року).

56. Житник Г. В. Виконання та відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (за матеріалами органів пробації): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2017. 223 с.
57. Жолтані М. І. Релігійна організація як учасник кримінально-виконавчих правовідносин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2018. 298 с.
58. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України URL: <https://kvs.gov.ua/harakteristika/01.03.2019.pdf>
59. Запобігання злочинам, що вчиняються персоналом Державної кримінально-виконавчої служби в Україні у сфері виконання покарань: монографія / Савченко А. В., Колб О. Г., Конопельський В. Я. та ін.; за заг. ред. Коваленка В. В. Луцьк: ПрАТ «Волинська обл. друкарня», 2017. 526 с.
60. Запобігання неналежному поведженню з особами, позбавленими волі, в Європі URL: https://www.coe.int/en/web/cpt/about-the-cpt?p_p_id=56_INSTANCE_2sd8GRtnPW2B&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-4&p_p_col_count=1&_56_INSTANCE_2sd8GRtnPW2B_languageId=uk-UA
61. Застосування до засуджених умовно-дострокового звільнення: український та зарубіжний досвід: наук.-практ. посіб. / О. І. Богатирьова та ін.; за заг. ред. А. О. Галая. Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2015. 124 с.
62. Звенигородський О. М. Контроль та нагляд кримінально-виконавчої інспекції за особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ, 2010. 222 с.
63. Зверева О. Н. Реализация принципа индивидуализации наказания при исполнении лишения свободы: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Рязань, 2005. 233 с.

64. Зінченко С. А. Наукове та кадрове забезпечення процесу реформування Державної кримінально-виконавчої служби України. Державна пенітенціарна служба України: історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пенітенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28–29 березня 2013 р.). Київ : Держ. пенітенціарна служба України, 2013. С. 45–54.
65. Зубов Д. О., Маковій В. В. Виправний центр як суб'єкт запобігання злочинам: монографія / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. І. Г. Богатирьова. Київ: ВД «Дакор», 2014. 232 с. 37
66. Іваньков І., Чайковський А. Історико-правовий аналіз діяльності органів і установ виконання покарань на території України (кінець ХІХ – середина ХХ сторіччя) : монографія / ред.: І. Г. Богатирьов. Бровари, 2010. 207 с.
67. Калюжний Р. А., Шкарупа В. К., Горобець Г. Т. Пенітенціарна політика (історико-правовий огляд виникнення та розвитку). Проблеми пенітенціарної теорії і практики. 1996. № 1. С. 55–67.
68. Карелін В. В., Яковець І. С., Автухов К. А. Правове регулювання застосування заходів заохочення та стягнення у процесі виконання покарань, пов'язаних з ізоляцією засуджених: монографія / за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків: Право, 2014. 240 с.
69. Квятківський Ю. В. Кримінально-виконавча характеристика осіб, які відбувають покарання на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 3. том 2. 2019. С. 128–135;
70. Квятківський Ю. В. Значення та мета відбування засудженими покарання. *Соціальне право*. - 2019. - № 1. - С. 101-107. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sopr_2019_1_19

71. Климов М. В. Персонал установ виконання покарань як предмет науково-педагогічного дослідження. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2001. № 6. С. 340–346.
72. Кодекс поведення должностных лиц по поддержанию правопорядка: Резолюция 34/169 Генеральной Ассамблеи ООН от 17.12.1979 г. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_282 (дата звернення: 27.08.2019).
73. Козлов П. П., Нікітін Ю. В., Стрелков Л. О. Режим виконання кримінальних покарань: монографія. Київ: КНТ, 2008. 272 с.
74. Колб І. О. Забезпечення особистої безпеки засуджених у виправних колоніях України: монографія. Київ: НАВС, 2014. 292 с.
75. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2007. 509 с.
76. Колб О. Г., Колб І. О. Деякі аспекти реалізації принципу законності в діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України. Кримінально-виконавчому кодексу України – 9 років: матеріали І міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2012 р.). Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2012. С. 36–39.
77. Коломієць Н. В. Заохочення у кримінально-виконавчому праві: теоретичні засади та практика застосування: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 475 с.
78. Коломієць Н. В. Заохочення у кримінально-виконавчому праві: теоретико-прикладний аспект: монографія. Чернігів: [б. в.], 2017. 393 с.
79. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (зі змінами, внесеними Протоколом № 11) : прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 02 квітня 2019 року)
80. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_085 (дата звернення 02 квітня 2019 року)

81. Кондратішина В. В. Кримінально-виконавча та кримінально-правова політика. *Новоукраїнський правовий часопис*. 2007. № 4. С. 6–9
82. Кондратішина В. Кримінально-виконавча політика України: формування та реалізація : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Львів, 2009. – 17 с.
83. Конопельський В. Я. Диференціація та індивідуалізація виконання покарання у виді позбавлення волі: поняття, зміст, реалізація у кримінально-виконавчій діяльності України: монографія. Одеса: ОДУВС, 2014. 472 с.
84. Конопельський В. Я. Кримінально-виконавчі засади диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2015. 36 с.
85. Конопельський В.Я., Гритенко О.А. Прогресивна система виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі: відповідність міжнародно-правовим стандартам. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 1(13). С. 221–235. URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/207557/207711>.
86. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
87. Концепція «Основні напрямки реформи кримінально-виконавчої системи в Україні» : схвалена постановою Кабінету Міністрів України від 11 лип. 1991 р. № 88. ЗПУ України. 1991. № 5. С. 148.
88. Концепція державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: схвалено Указом Президента України від 8 листопада 2012 року № 631/2012 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/631/2012/conv>
89. Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року № 654-р URL:

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80> (дата звернення 11 червня 2019 року).

90. Короткочасні виїзди засуджених до позбавлення волі за межі колоній: навч. посіб. / за заг. ред. д.ю.н., проф. О. Г. Колба. Київ: Кондор-Видавництво, 2017. 190 с.
91. Краснокутський О. Класифікація міжнародно-правових механізмів забезпечення прав засуджених до позбавлення волі. – URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2018/9/47.pdf> (дата звернення 11 червня 2019 року)
92. Кревсун О. М. Прогресивна система виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у виправних колоніях: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2016. 18 с.
93. Кривенко В. Нормативно-правове забезпечення запобігання корупційним правопорушенням в органах місцевого самоврядування України (міжнародний вимір). URL: http://vjhr.sk/archive/2019_1/part_1/11.pdf
94. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
95. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
96. Кримінально-виконавче право України : підручник : ТОМ I (у 2-х т.) / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Є. Ю. Бараша. Київ: Нац. акад. внутр. справ. 2018. 364 с.
97. Кримінально-виконавче право України. Загальна та Особлива частини: підручник / О. М. Литвинов та ін.; за заг. ред. д.ю.н., проф. О. М. Литвинова та д.ю.н., проф. А. Х. Степанюка. Київ: ВД «Дакор», 2015. 632 с.

98. Кримінально-виконавче право України: Загальна та Особлива частини: навч. посіб. / О. М. Джужа та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 448 с.
99. Кримінально-виконавче право України: підручник / О. М. Джужа та ін.; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. 752 с.
100. Кримінально-виконавче право України: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закладів / А. Х. Степанюк та ін.; за ред. проф. А. Х. Степанюка. Харків: Право, 2005. 256 с.
101. Кримінально-виконавче право: навч. посіб. / В. А. Бадира та ін.; за ред. Т. А. Денисової. вид. 2-ге, зм. і доп. Київ: Істина, 2010. 480 с.
102. Кримінально-виконавче право: навч.-практ. посіб. (для підготовки до іспиту аспірантів, здобувачів та студентів) / за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків: Право, 2016. 158 с.
103. Кримінально-виконавче право: підручник / В. В. Голіна та ін.; за ред. В.В. Голіни і А. Х. Степанюка. Харків: Право, 2015. 392 с.
104. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 3–4. Ст. 21.
105. Кримінологічні та оперативно-розшукові засади запобігання злочинам і правопорушенням, що вчиняються персоналом виправних колоній: монографія / В. В. Коваленко та ін.; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. В. В. Коваленка. Київ: Атіка-Н, 2011. 368 с.
106. Кубрак Р. М. Кримінально-виконавча характеристика засуджених з психічними відхиленнями до позбавлення волі на певний строк: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2018. 303 с.
107. Кутєпов М. Історичні етапи становлення кримінально-виконавчої політики України. *Європейські перспективи*. 2014. № 10. С. 115-116.
108. Кутєпов М. Кримінологічні засади формування кримінально-виконавчої політики України на сучасному етапі : автореф. дис. ...

- канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2015. 16 с.
109. Кутєпов М. Щодо принципів кримінально-виконавчої політики URL: http://www.lj.kherson.ua/2014/pravo06/part_3/31.pdf (дата звернення 11 червня 2019 року)
110. Кучеренко О. Державна політика: аналіз сучасних політологічних концепцій. *Актуальні проблеми реформування державного управління в Україні : мат. наук.-практ. конф.* Київ: Національна академія державного управління, 1997. С. 279–281.
111. Левин Д. Актуальные проблемы теории международного права. Москва: Наука, 1974. 264 с.
112. Лисенко М. І. Ізоляція засуджених до позбавлення волі на певний строк у виправних колоніях: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2017. 218 с.
113. Ліховіцький Я. О. Злочини, що вчиняються персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України: криминологічна характеристика та запобігання: монографія. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2017. 584 с.
114. Ліховіцький Я. О. Персонал органів та установ виконання покарань як суб'єкт виконання покарань в Україні: монографія. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2017. 556 с.
115. Логічна модель (паспорт) реформи, затверджена рішенням колегії Мін'юсту від 29 березня 2018 року (протокол №1/2018). URL: https://zik.ua/news/2018/08/17/yak_prosuvaetsya_tyuremna_reforma_i_shcho_bude_na_mists_istorychnogo_lvivskogo_1388671 (дата звернення 11 червня 2019 року)
116. Лукашук И. Внутригосударственное право о соотношении его норм с нормами международного права. Москва, 1982. 218 с.
117. Львовчкін В.А. Нормативно-правові та організаційні засади забезпечення реалізації в Україні міжнародних стандартів з прав і

свобод засуджених до позбавлення волі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2002. 18 с.

118. Марушева О.А. Державне управління механізмом нормативно-правового регулювання соціально-економічних відносин у будівництві: теоретичні засади URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1304>
119. Международное частное право: понятие, предмет URL: https://studopedia.ru/4_65719_ponyatie-i-vidi-istochnikov-v-mchp.html
120. Механізм правового регулювання суспільних відносин: онтологічні засади психологізації права URL: <https://advokatonline.org.ua/mehanizm-pravovoho-rehulyuvannya-suspilnyh-vidnosyn-ontolohichni-zasady-psyholohizatsiji-prava/>
121. Михалко І. С. Забезпечення принципу раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки засуджених: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2012. 20 с.
122. Михалко І. С. Забезпечення принципу раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки засуджених: монографія. Харків: Право, 2013. 200 с.
123. Мичко М. Завдання та функції прокуратури в країнах Європи. *Вісник прокуратури*. 2011. № 5. С. 108–120.
124. Міжконфесійна група капеланів завершила програму спеціалізованого навчання URL: https://prison-pastoral.blogspot.com/2019/03/blog-post_31.html
125. Міжнародна технічна допомога та порядок її оформлення URL: <http://tr.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/print-137145.html>
126. Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, поняття URL; <http://www.judges.org.ua/article/dig3623.htm>
127. Мін'юст разом з експертами ЄС розпочав розробку реабілітаційної програми для наркозалежних ув'язнених в українських тюрмах URL:

<https://minjust.gov.ua/news/ministry/minyust-razom-z-ekspertami-es-rozпочав-rozrobku-reabilitatsiynoi-programi-dlya-narkozalejnih-uvyaznenih-v-ukrainskih-tyurmah>

128. Міністр юстиції: «Довічники» — найінтелігентніша категорія засуджених, я таких готовий брати на роботу
<https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/denis-malyuska-pro-zasudzhenih-na-dovichne-interv-yu-radio-nv-novini-ukrajini-50084233.html?fbclid=IwAR2R0xeuC2GHOPAvtkWWLzjdxTAr0TX3TMrkhALSHYTJLLG7vsgH7ZOV7vY>
129. Мозгова В. А. Громадські роботи як вид покарання: теорія і практика: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2014. 248 с.
130. Моніторинг дотримання прав ув'язнених та засуджених в установах виконання покарань: навч.-метод. посіб. / Аніщенко В. О., Боднар І. В., Іваньков І. В. та ін.; за заг. ред. Тогочинського О. М. Чернігів: Академія Державної пенітенціарної служби, 2018. 260 с.
131. Муравйов К. Сучасний стан та перспективи подальшого розвитку кадрового забезпечення органів та установ виконання покарань. *Наукові праці МАУП*. 2017. №52(1). С. 68–72
132. Наташев А. Основы теории исправительно-трудового права. Москва: Юрид. лит., 1967. 190 с.
133. Науково-практичний коментар до Кримінально-виконавчого кодексу України / Богатирьов І. Г., Джужа О. М., Богатирьова О. І. та ін.; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. І. Г. Богатирьова. Київ: Атіка, 2010. 344 с.
134. Німеччина: нагляд і взаємність – марні зусилля в межах традиції правової держави // Контроль в органах виконавчої влади в сучасних умовах / [Мартін Лодж; упоряд.: Кристофер Гуд, Олівер Джеймс, Б. Гай Пітер, Колін Скот]; пер. з англ. Київ: К.І.С., 2006. 274 с.
135. Оганесян С. Пенитенциарная система государства (историко-теоретический и правовой анализ) : дис. ... д-ра юрид. наук: спец.

- 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений». Санкт-Петербург, 2005. 554 с.
136. Огородник Є. Механізм реалізації кримінально-виконавчої політики України та її реформування на сучасному етапі. Дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2015. 214 с.
137. Одинадцята Загальна доповідь Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. URL: <https://rm.coe.int/1680696a75> (дата звернення 07 квітня 2019 року)
138. Омбудсман закликала не закривати один з найкращих СІЗО URL: https://humanrights.org.ua/material/ombudsman_zaklikala_premjera_vivchiti_umovi_zhittja_uvjaznenih (дата звернення 07 квітня 2019 року)
139. Основи професійної діяльності персоналу органу пробації: навч. посіб. для персоналу органу пробації / авт. кол.; за ред. Джеймса Седхема, Майкла Октігана. Київ, 2017. 242 с.
140. Основные тенденции и направления развития пенитенциарной системы в России URL: https://knowledge.allbest.ru/law/2c0b65635a2bd79a5c43a88521316d26_0.html
141. Остапко К. С. Правова регламентація виконання покарання у виді позбавлення волі у виправних колоніях мінімального рівня безпеки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 195 с.
142. Оцінка в'язничної системи України: доповідь місії експертів Ради Європи в Україну у червні та серпні 1996 року URL: ukrprison.org.ua/files/docs/1205908692.pdf (дата звернення 07 квітня 2019 року)
143. Павлов В. Г. Кримінально-виконавчі засади забезпечення персоналом Державної пенітенціарної служби України виконання покарань у виді позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2015. 230 с.

144. Пал Л. Аналіз державної політики. Київ: Основи, 1999. 422 с.
145. Партнерство релігійних організацій у супроводі суб'єктів пробації та реінтеграції в'язнів: інформаційні матеріали, підготовлені науковцями Інституту кримінально-виконавчої служби і Пенітенціарної асоціації України / упор. Н. В. Пуряєва. Київ: ФОП Кандиба Т. П., 2019. 120 с.
146. Петренко І. Сутність державної політики та державних цільових програм. Віче. - 2011. - № 10. - С. 23-25.
147. Питання Міністерства юстиції: розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.09.2016 р. № 697-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/697-2016-%D1%80> (дата звернення: 27.08.2019).
148. Планируется увеличить расходы на содержание СИЗО. URL: <http://hubs.ua/authority/planiruetsya-velichit-rashody-na-soderzhanie-sizo-134270.html>
149. Положення про проходження первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації особами рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України: затвердж. наказом Міністерства юстиції України від 26 грудня 2018 року № 4091/5. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-18/print>
150. Положення про юридичний факультет Академії ДПтС URL: <http://academysps.edu.ua/yuridichnij-fakul-tet/>
151. Попова Е.Э. Общественный контроль и его реализация в учреждениях уголовноисполнительной системы: учеб. Москва: Международный юридический институт, 2012. – 288 с..
152. Постанова Кабінету Міністрів України від 07 червня 2017 року № 396 «Про порядок оптимізації діяльності слідчих ізоляторів, установ виконання покарань та підприємств установ виконання покарань» URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-2017-%D0%BF> (дата звернення 07 березня 2019 року)
153. Почанська О. Міжнародно-правові стандарти у сфері забезпечення

- прав громадян, засуджених до позбавлення волі: поняття, особливості, функції. *Supremația Dreptului = Верховенство Права*. 2018. № 2. С. 185-190.
154. Почанська О.С. Історико-правовий аналіз нормативно-правового забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні URL: <http://sd-vp.info/2017/istoriko-pravovij-analiz-normativno-pravovogo-zabezpechennya-prav-gromadyan-zasudzhenih-do-rozbavlennya-voli-v-ukrayini/>
155. Почанська О.С. Проблеми забезпечення права на охорону здоров'я громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. *Право.ua* № 2, 2018. С. 20–26.
156. Права человека и пенитенциарные учреждения. Учебное пособие по правам человека для персонала пенитенциарных учреждений. Женева: Изд. ООН, 2000. 234 с.
157. Правове регулювання закупівель за державні кошти URL: https://otherreferats.allbest.ru/law/00165103_0.html
158. Принципи кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань URL: <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/uik/98-uik/6281-5.html>
159. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
160. Про державні цільові програми: Закон України від 18 березня 2004 року № 1621-IV
161. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2003 р. № 2713-15. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 30. Ст. 409.
162. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. Ст. 367.

163. Про затвердження зразків одягу, білизни та взуття для засуджених до позбавлення волі та осіб, узятих під варту: наказ Міністерства юстиції України від 25.11.2014 р. № 1985/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1509-14> (дата звернення: 27.08.2019).
164. Про затвердження Інструкції з організації перегляду кореспонденції (листування) осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах: наказ Міністерства юстиції України від 02.07.2013 р. № 1304/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1110-13> (дата звернення: 27.08.2019).
165. Про затвердження Інструкції про порядок відбування покарання засуджених військовослужбовців у виді тримання в дисциплінарному батальйоні: наказ Міністерства оборони України від 18.05.2015 р. № 215. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0691-15> (дата звернення: 27.08.2019).
166. Про затвердження Інструкції про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань: наказ Міністерства юстиції України від 29.11.2011 р. № 1372/20110. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1372-11> (дата звернення: 27.08.2019).
167. Про затвердження Переліку закладів охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України: наказ Міністерства юстиції України від 21.03.2013 р. № 499/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0472-13> (дата звернення: 27.08.2019).
168. Про затвердження Переліку заходів щодо реалізації пробаційних програм: наказ Міністерства юстиції України від 28.03.2018 р. № 926/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0483-18> (дата звернення: 27.08.2019).
169. Про затвердження Переліку найменувань органів, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України: наказ Міністерства юстиції України від 10.05.2017 р. № 1519/5

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1519323-17> (дата звернення: 27.08.2019).

170. Про затвердження Переліку найменувань органів, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів і навчальних закладів, що належать до сфери управління Державної кримінально-виконавчої служби України: наказ Міністерства юстиції України від 15.02.2017 р. № 406/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0406323-17> (дата звернення: 27.08.2019).
171. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 228. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-п> (дата звернення: 27.08.2019).
172. Про затвердження Положення про навчальний центр при кримінально-виконавчій установі закритого типу: наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства юстиції України від 19.12.2013 р. № 1794/2691/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2192-13> (дата звернення: 27.08.2019).
173. Про затвердження Положення про організацію діяльності волонтерів пробації: наказ Міністерства юстиції України від 17.01.2017 р. № 98/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0065-17> (дата звернення: 27.08.2019).
174. Про затвердження Положення про територіальне (міжрегіональне) воєнізоване формування Державної кримінально-виконавчої служби України: наказ Міністерства юстиції України від 06.02.2017 р. № 292/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0177-17> (дата звернення: 27.08.2019).
175. Про затвердження положень про програми диференційованого виховного впливу на засуджених: наказ Міністерства юстиції України від 16.05.2016 р. № 1418/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0727-16> (дата звернення: 27.08.2019).

176. Про затвердження положень про спостережні комісії та піклувальні ради при спеціальних виховних установах: постанова Кабінету Міністрів України від 01.04.2004 р. № 429 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 10.11.2010 р. № 1042). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429-2004-п> (дата звернення: 27.08.2019).
177. Про затвердження Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі: наказ Міністерства юстиції України від 29.01.2019 р. № 272/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-19> (дата звернення: 27.08.2019).
178. Про затвердження Порядку обліку особистих грошей, цінностей і речей осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, а також виданого їм речового майна: наказ Міністерства юстиції України від 23.08.2013 р. № 1782/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1473-13> (дата звернення: 27.08.2019).
179. Про затвердження Порядку організації надання засудженим доступу до глобальної мережі Інтернет: наказ Міністерства юстиції України від 19.10.2017 р. № 3233/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1280-17> (дата звернення: 27.08.2019).
180. Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі: наказ Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України від 15.08.2014 р. № 1348/5/572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14> (дата звернення: 27.08.2019).
181. Про затвердження Порядку розроблення та реалізації пробаційних програм: постанова Кабінету Міністрів України від 18.01.2017 р. № 24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/24-2017-п> (дата звернення: 27.08.2019).

182. Про затвердження Порядку складення досудової доповіді: наказ Міністерства юстиції України від 27.01.2017 р. № 200/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17> (дата звернення: 27.08.2019).
183. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України: наказ Міністерства юстиції України від 18.03.2013 р. № 460/5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0445-13> (дата звернення: 27.08.2019).
184. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 р. № 2823/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18> (дата звернення: 27.08.2019).
185. Про затвердження пробаційних програм «Зміна прокримінального мислення», «Подолання агресивної поведінки», «Попередження вживання психоактивних речовин» для неповнолітніх суб'єктів пробації: наказ Міністерства юстиції України від 11.06.2018 р. № 1797/5.
186. Про затвердження Типового положення про уповноважений орган з питань пробації та Типового положення про сектор ювенальної пробації: наказ Міністерства юстиції України від 18.08.2017 р. № 2649/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1030-17> (дата звернення: 27.08.2019).
187. Про ліквідацію територіальних органів управління Державної пенітенціарної служби та утворення територіальних органів Міністерства юстиції: постанова Кабінету Міністрів України від 18.05.2016 р. № 348. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/348-2016-%D0%BF> (дата звернення: 27.08.2019).
188. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.
189. Про норми витрат мила та мийних засобів для осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, курсантів і слухачів навчальних закладів, осіб рядового і молодшого начальницького складу

- та працівників Державної кримінально-виконавчої служби: наказ Міністерства юстиції України від 10.02.2012 р. № 233/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0204-12> (дата звернення: 27.08.2019).
190. Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках та інших приймальниках Національної поліції: постанова Кабінету Міністрів України від 16.06.1992 р. № 336. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/336-92-п> (дата звернення: 27.08.2019).
191. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135- XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 22. Ст. 303.
192. Про Положення про дисциплінарний батальйон у Збройних Силах України: Указ Президента України від 05.04.1994 р. № 139/94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/139/94> (дата звернення: 27.08.2019).
193. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30.06.1993 р. № 3352-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 35. Ст. 360.
194. Про Правила Ради Європи про пробацію: Рекомендація СМ/Rec(2010)1 Комітету Міністрів державам-членам (прийнята Комітетом Міністрів 20 січня 2010 року на 105-му засіданні заступників Міністрів). URL: <https://rm.coe.int/16806f4097> (дата звернення: 27.08.2019).
195. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 13. Ст. 93.
196. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 654-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80> (дата звернення: 27.08.2019).
197. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.

198. Про утворення державної установи «Центр пробації»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 655-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/655-2017-%D1%80> (дата звернення: 27.08.2019).
199. Про утворення міжрегіонального територіального органу Міністерства юстиції з питань виконання кримінальних покарань: постанова Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 709. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/709-2017-%D0%BF> (дата звернення: 27.08.2019).
200. Проблеми кримінально-виконавчого права: навч. посіб. О. Г. Кальман та ін.; за заг. ред. проф. О. Г. Кальмана. Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2011; Чернігів: ПАТ «ПВК «Десна», 2012. 336 с.
201. Проект Закону про пенітенціарну систему: від 24.11.2017 р. № 7337. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62965 (дата звернення: 27.08.2019).
202. Пташинський О. Правові проблеми реформування пенітенціарної системи в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2001. 185 с.
203. Пузирьов М. С. Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2018. 514 с.
204. Пузирьов М. С. Реалізація виправними колоніями принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк: монографія / за наук. ред. докт. юрид. наук, проф. І. Г. Богатирьова. Київ: ВД «Дакор», 2014. 300 с.
205. Пузирьов М. С., Шкута О. О. Перші міжнародні пенітенціарні конгреси (1846, 1847, 1857 рр.) як історико-правовий вимір порівняльних кримінально-виконавчих досліджень. Науковий вісник Міжнародного

- гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2016. Вип. 19. С. 106– 108.
206. Рабінович П. Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, класифікація. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 18–28.
207. Радов Г. О. Доктринальна модель Закону «Про пенітенціарну систему України». *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1997. № 2. С. 11–52.
208. Радов Г. О. Пенітенціарна ідея: думки на тему. Київ : МП «Леся», 1997. 288 с.
209. Радов Г. О. Першочергові проблеми пенітенціарної політики України на сучасному етапі. *Проблеми пенітенціарної теорії та практики*. 1996. № 1. С. 12–16.
210. Радов Г. О. Роль та місце пенітенціарної системи в структурі державного управління. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1997. № 2. С. 11–15.
211. Реалізація принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань у кримінально-виконавчій діяльності України: навч. посіб. / Колб О. Г., Джужа О. М., Конопельський В. Я. та ін.; за заг. ред. д.ю.н., професора О. Г. Колба та О. М. Джужі. Київ: Кондор-Видавництво, 2016. 336 с.
212. Резніченко Г. С. Особливості виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі щодо засуджених жінок: монографія. Одеса: ОДУВС, 2009. 173 с.
213. Рекомендації нової редакції Європейських пенітенціарних правил в галузі дотримання прав засуджених і ув'язнених та захисту персоналу в практичній діяльності установ кримінально-виконавчої системи" URL: <http://nauch.com.ua/pravo/89291/index.html>

214. Романенко О. В. Пенітенціарна функція демократичної правової держави та роль громадянського суспільства в механізмі її реалізації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2004. 208 с.
215. Романов В, Брус Т. Державна політика: аналіз та механізми її впровадження: монографія. Дніпропетровськ: Національна академія державного управління, 2013. 114 с.
216. Романов М. В. Правове регулювання заходів стягнення, що застосовуються до осіб, позбавлених волі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2002. 208 с.
217. Ромашов Р. А. Пенитенциарная система. Энциклопедия пенитенциарного права / под общ. ред. Р. А. Ромашова. Самара : Самар. юрид. ин-т ФСИН России, 2013. 692 с.
218. Рудник Т. В. Реалізація принципу гуманізму при виконанні та відбуванні покарання у виді позбавлення волі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2010. 20 с.
219. Санташов А. Л. Исполнение лишения свободы в отношении несовершеннолетних: вопросы законодательной техники и дифференциации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Ярославль, 2006. 189 с.
220. Селиверстов В. И. Законные интересы, как элемент правового статуса лиц, отбывающих наказание в виде лишения свободы. Правовое и методическое обеспечение исполнения уголовных наказаний: сб. науч. тр. Москва: Изд-во ВНИИ МВД РФ, 1994. С. 10–24.
221. Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03 квітня 2017 року № 275-р URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/programa-diyalnosti-uryadu/serednostrokovij-plan-prioritetnih-dij-uryadu-do-2020-roku-ta-plan-prioritetnih-dij-uryadu-na-2017-rik> (дата звернення 07 березня 2019 року)

222. Сикал М. М. Контроль за діяльністю Державної кримінально-виконавчої служби України: правові та організаційні засади: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2012. 259 с.
223. Синьов В. М., Климов М. В. Концепція кадрового забезпечення діяльності пенітенціарної системи. Проблеми пенітенціарної теорії і практики. 1997. С. 70–85.
224. Скаков А. Б. Прогрессивная система исполнения лишения свободы и ее отражение в новом законодательстве Республики Казахстан: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Рязань, 2004. 41 с.
225. Скакун О. Про принципи кримінально-виконавчого права України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. № 41. С. 55–62.
226. Степанюк А. Всеобщая декларация прав человека и принципы деятельности органов и учреждений исполнения наказаний. *Проблеми законності*. 1998. Вип. 36. С. 181–190.
227. Степанюк А. Ф. Наука уголовно-исполнительного права. Проблеми законності. 1998. Вип. 33. С. 130–138.
228. Степанюк А. Х. Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2002. 393 с.
229. Степанюк А. Х. Вибрані праці / укладач: К. А. Автухов. Харків: Право, 2017. 608 с.
230. Степанюк А. Х., Четверикова О. С., Яковець І. С. Ефективність діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України: наук.-практ. посіб. / за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків: Кроссруд, 2009. 176 с.
231. Степанюк А. Х., Яковець І. С. Кримінально-виконавчий кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. А. Х. Степанюка. Вид. друге, доп. і перероб. Харків: ТОВ «Одіссей», 2008. 560 с.

232. Степанюк А., Четверикова О., Яковець І. Ефективність діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України: наук.-практ. посіб. Харків: Кроссрууд, 2009. 176 с.
233. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, схвалена Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> (дата звернення 12 березня 2019 року)
234. Стулов О. О. Медико-санітарне обслуговування засуджених до обмеження та позбавлення волі: проблеми забезпечення законності/*Форум права*. 2014. № 2. С. 423–427 URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_2_74.pdf
235. Стулов О. О. Реалізація принципу законності при виконанні та відбуванні покарання у виді позбавлення волі на певний строк: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2011. 20 с.
236. Судебная система Франции URL: https://vuzlit.ru/1161550/sudebnaya_sistema_frantsii
237. Таволжанський О. В. Соціально-виховна робота із засудженими до позбавлення волі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2014. 20 с.
238. Ткаченко О. Г. Адміністративна відповідальність, пов'язана з порушенням режиму утримання в установах виконання покарань: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2012. 19 с.
239. Ткаченко О. Концепція кадрового забезпечення Державної кримінально-виконавчої служби України URL: <http://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2018/08/Razumejko-N.-S..pdf> (дата звернення 02 березня 2019 року)
240. Ткачова О. В. Виконання покарань у виді виправних і громадських робіт: монографія. Харків: Право, 2010. 192 с.

241. Топчий Н. В. Органи кримінальної юстиції у механізмі правоохоронної діяльності : автореф. дис ... кандидата юридичних наук. Київ: [б. в.], 2015. 20 с.
242. Третя Загальна доповідь Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню URL: <https://rm.coe.int/1680696a40> (дата звернення 02 березня 2019 року).
243. Третьак О. С., Бадира В. А., Олійник О. І., Чебоненко С. О. Соціальна та виховна робота з неповнолітніми правопорушниками: навч. посіб. Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2012. 228 с.
244. Трубников В. М. Прогресивна система відбування покарання як принцип кримінально-виконавчої політики в Україні. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2007. С. 6–15.
245. Трубников В. М. Реалізація принципу справедливості в процесі призначення покарання у виді позбавлення волі: кримінально-правові та кримінально-процесуальні аспекти: монографія. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна; У справі, 2017. 276 с.
246. Трубников В. Уголовно-исполнительное право Украины. Общая часть: учебное пособие. Харьков: Рубикон, 1998. 144 с.
247. Турчина О. С. Громадський вплив як один з основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 16 с.
248. Ульяшина Л. Международно-правовые стандарты в области прав человека и их реализация: теория и практика применения. Вильнюс: ЕГУ, 2013. 402 с.
249. Уткин В. Курс лекций по уголовно-исполнительному праву. Общая часть. Томск, 1995. 94 с.
250. Федеральні в'язниці США: бюро сімейної взаємності в «уряді незнайомців» // Контроль в органах виконавчої влади в сучасних

- умовах / [Ар'єн Бойн та Олівер Джеймс; упоряд.: Кристофер Гуд, Олівер Джеймс, Колін Скот]; пер. з англ. Київ: К.І.С., 2006. 274 с.
251. Франція: неефективний нагляд у сфері компетенції генеральних інспекцій // Контроль в органах виконавчої влади в сучасних умовах / [Марі Фотель; упоряд.: Кристофер Гуд, Олівер Джеймс, Б. Гай Пітер, Колін Скот]; пер. з англ. Київ: К.І.С., 2006. 274 с.
252. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Київ: Центр правових досліджень, 2007. 127 с.
253. Хавронюк М. Прокуратура по німецькі: закону немає, а орднунг є
URL: <http://justice.org.ua/politika-i-pravo-podiji-fakti-komentari/prokuratura-po-nimetski-zakonu-nemaie-a-ordnung-e>
254. Хмельницький центр URL: <http://kvs-school.km.ua/z-istoriyi-uchilishha/>
255. Хуторна С. В. Загальноосвітнє і професійно-технічне навчання засуджених до позбавлення волі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2012. 20 с.
256. Царюк С. В. Кримінально-виконавчі засади виконання та відбування кримінальних покарань у виправних колоніях максимального рівня безпеки: монографія. Чернігів: КП «Видавництво «Чернігівські береги», 2010. 210 с.
257. Чеботарьова Ю. А. Правовий статус засуджених до позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2005. 203 с.
258. Човган В. Ключові напрями пенітенціарної реформи як складові національного Плану дій у сфері прав людини URL: <http://khpg.org/index.php?id=1453461065>
259. Човган В. О. Обмеження прав в'язнів: правова природа та обґрунтування: монографія. Харків: Права людини, 2017. 608 с.

260. Човган В. Проблеми виконання рішень Європейського суду з прав людини у пенітенціарній сфері URL: <http://ukrprison.org.ua/expert/1370710598&w=>
261. Шаблистий В. В., Якименко Л. Г. Запобігання проникненню заборонених предметів до установ виконання покарань: монографія / за заг. ред. д.ю.н., доц. В. В. Шаблистого. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 168 с.
262. Шинкарьов Ю. В. Арешт як вид кримінального покарання та особливості правового регулювання його виконання та відбування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2006. 243 с.
263. Шиян Д. С. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як вид кримінального покарання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ, 2008. 254 с.
264. Шкута О. Концептуальні принципи пенітенціарної політики України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 5 (243). С. 81–85
265. Шкута О. О. Пенітенціарна система України: теоретико-прикладна модель: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 366 с.
266. Шпакович О. Особливості способів імплементації міжнародноправових норм. *Віче*. 2010. № 17. С. 23-25.
267. Шутка Н. Як просувається «тюремна» реформа і що буде на місці історичного Львівського СІЗО URL: https://zik.ua/news/2018/08/17/yak_prosuvaetsya_tyuremna_reforma_i_shcho_bude_na_mists_i_storychnogo_lvivskogo_1388671
268. Юртаєва К. Напрямки розвитку державної політики у сфері виконання кримінальних покарань: текст лекції URL: <http://lib.univd.edu.ua/?controller=service&action=downloadRep&id=102749> (дата звернення 11 червня 2019 року).
269. Ягунов Д. В. Пенітенціарна система України: історичний розвиток, сучасні проблеми та перспективи реформування: монографія. 4-те вид., перероб. та доп. Одеса: Фенікс, 2011. 446 с.

270. Ягунов Д. Пенітенціарна система України: історичний розвиток, сучасні проблеми та перспективи реформування. Черкаси, 2008. 344 с.
271. Ягунов Д. Роль общественных организаций в обеспечении законности в местах лишения свободы. *Актуальні проблеми політики*. 2000. №. 9. С. 427–431.
272. Ягунов Д. Створення в'язничних інспекцій: міжнародні стандарти й перспективи реформ в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. № 35 (3). С. 113–117.
273. Ягунов Д. Європейські правила пробації як стандарт управління службами пробації у країнах-членах Ради Європи: філософія, структура, спрямованість. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. №2. С. 125–129.
274. Ягунов Д. Пенітенціарна реформа: деякі аналітичні нотатки та рекомендації. URL: <http://www.yagunov.in.ua/?p=527> (дата звернення 12 квітня 2019 року)
275. Яковець І. Оптимізація діяльності кримінально-виконавчої інспекції. *Інформація і право*. № 2 (8)/2013. С. 142–148.
276. Яковець І. С. Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань: монографія. Харків: Право, 2013. 392 с.
277. Яковець І. С. Умовно-дострокове звільнення та заміна невідбутої частини покарання більш м'яким: монографія. PRI, 2012. 212 с.
278. Яковець І.С., Автухов К.А. Сучасна практика реформування нормативної бази, що регулює діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України. *Часопис Академії адвокатури України*. - 2014. - Т. 7, № 2. - С. 100-106. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2014_7_2_14
279. Яцишин М. М. Історико-правові засади кримінально-виконавчої політики України: монографія. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 440 с.

280. Яцишин М. Проблеми визначення поняття «пенітенціарна система» в сучасних умовах. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 1. С. 3-7.
281. «Social lifts» as system of incentives of legislative behavior of the condemned. URL: <https://www.fundamental-research.ru/en/article/view?id=31589> URL: <https://barristers.org.ua/news/velyka-palata-verhovnogo-sudu-dohodyt-vysnovku-shho-povtornyj-rozglyad-spravy-ne-mozhe-buty-adekvatnym-sposobom-ponovlennya-prav-zayavnyka-porushennya-yakyh-vyznano-rishennyam-yespl/>
282. Adler F. *Criminal Justice*. New-York, 1994. 438 p.
283. Blair C. Prison and Probation. *Review of the Criminal Justice System of the Northern Ireland*, March 2000. Research Report № 6. P. 80.
284. *Encyclopedia of Prisons and Correctional Facilities* / editor : Mary Bosworth. Thousand Oaks • London • New Delhi : Sage Publications, 2005. 1334 p.
285. International Centre for Prison Studies. URL: <http://www.-prisonstudies.org/>
(дата звернення 12 квітня 2019 року)
286. Length of sentence. Prisoners, 1923: Crime conditions in the United States as reflected in census statistics of imprisoned offenders [Joseph Adna Hill, William Chamberlin Hunt, Bennet Loomis Mead]. Washington: Government Printing Office, 1996. P. 122–149.
287. Report to the Ukrainian Government on the visit to Ukraine carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 8 to 21 December 2017 <https://rm.coe.int/16808d2c2a>
288. Report to the Ukrainian Government on the visit to Ukraine carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 8 to 21 December 2017 <https://rm.coe.int/16808d2c2a>

289. Sevdiren Ö. Alternatives to Imprisonment in England and Wales, Germany and Turkey: A Comparative Study / Öznur Sevdiren. Verlag • Berlin • Heidelberg : Springer, 2011. 282 p.
290. Smith G. W. A defence of the system of solitary confinement of prisoners adopted by the State of Pennsylvania: with remarks on the origin, progress and extension of this species of prison discipline. Gale : Making of Modern Law, 2010. 112 p.
291. Stinchcomb J. B. Corrections: Foundations for the Future. 2nd ed. New York : Routledge, 2011. 640 p.
292. Travisono E.. The American Prison: From the Beginning. ACA : Glencone Press, 1983. 288 p. 601. Griffiths C. Canadian Criminal Justice / C. Griffiths, S. Verdun-Jones. Toronto – Vancouver, 1989. 629 p.
293. Type and length of sentence. Prisoners released from state and federal prisons and reformatories, 1943 and 1942. Washington : U.S. Government Printing Office, 1945. P. 3–4.
294. Whitfield D. Introduction to the Probation Service / Dick Whitfield, Anthony Osler, Mike Nellis. 2nd revised edition. Winchester : Waterside Press, 2001. 184 p.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Свірець В.В. До питання про інституціональне реформування пенітенціарної системи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Випуск 1. Том 5. С. 167–174.
2. Свірець В.В. Кадрове забезпечення реформування пенітенціарної системи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 2. Том 4. С. 150–159.
3. Svirets V. Conceptual Directions of Penitentiary System Reforming: Ukrainian Experience. *European science. Scientific journal*. 2018. №6. P. 145–152.
4. Свірець В.В. Особливості матеріально-технічного забезпечення реформування пенітенціарної системи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Випуск 1. Том 2. С. 137–144.
5. Свірець В.В. Окремі питання державної політики у сфері виконання покарань і пробації. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №12. С. 123–129.
6. Свірець В.В. Реформування пенітенціарної системи України у контексті виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. *Актуальні проблеми кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (25 травня 2018 р., м. Дніпро). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 141–143.
7. Свірець В.В. До питання про реформування пенітенціарної системи. *Актуальні проблеми реформування системи законодавства України*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 25-26 січня 2019 року. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С. 91–94.